

ÇANAKKALE MUHAREBELERİNDE MUSTAFA KEMAL'İN (ATATÜRK) SİPER SAVAŞINA YÖNELİK EMİRLERİNİN ANALİZİ

NECDET ÖZ*

ÖZ

19. yüzyılın başından itibaren tartışmasız bir şekilde devam eden taarruz savaşlarının müdafa savaşı üzerine üstünlüğü I. Dünya Savaşı ile birlikte bir meydan okuma ile karşı karşıya kalmıştı. Batı Cephesi'nde ordular yaklaşık dört yıl boyunca siper savaşı nedeniyle mevzilere gömülmüştü. Benzer şekilde Çanakkale Cephesi de I. Dünya Savaşı'nda siper savaşının yaşandığı en önemli cephelerden birisi olmuştu. Bununla birlikte yeni ortaya çıkan savaş şartlarından dolayı siper savaşına yönelik I. Dünya Savaşı'ndan önce var olan yaklaşım yeterli olmamıştı. İlk defa bu savaşta siper hatları hem birden fazla sayıda hem de bitişik bir şekilde inşa edilmişti. Müdafa anlayışı ve uygulamaları tek bir hat üzerinde değil derinliğine tertibat anlayışı içerisinde geliştirilmişti. Bu yeni anlayış ve uygulamalar savaşın nihai olarak taarruzla sonuçlandırılacağı kabulünün aksine müdafaada saplanıp kalma tehlikesini ortaya çıkarmıştı. Dolayısıyla taarruz savaşlarının üstünlüğü düşüncesinin hâkim olduğu bir askerî dünyada yetişen ancak müdafaanın sert yüzüyle karşı karşıya kalan I. Dünya Savaşı komutanlarının siper savaşlarına nasıl cevap verdikleri önemlidir. Bu çalışmada Çanakkale müdafaasının önde gelen komutanı Mustafa Kemal'in [Atatürk] siper savaşına yönelik kara muharebelerinin başladığı 25 Nisan ile cepheden

* Öğr. Gör. Dr., İstanbul Teknik Üniversitesi Rektörlük Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Bölümü, İstanbul/TÜRKİYE,
necdetoz@itu.edu.tr
ORCID: 0000-0002-1890-0475

ayrıldığı 10 Aralık 1915 tarihleri arasındaki harp emir ve raporları incelendi. Mustafa Kemal Bey'in siper savaşına yönelik yaklaşımın temelini inisiyatif üstünlük anlayışı oluşturduğu görüldü. Cephede sonucu tayin edebilecek önemli muharebelerin meydana geldiği Eylül 1915'e kadar Mustafa Kemal'in müdafaada saplanıp kalma tehlikesinden kaçınmaya çalıştığı, karşı taarruz anlayışını temel taktik yaklaşım olarak kabul ettiği ve sahra tahkimatının organizasyonuna da karşı taarruz anlayışı ile yaklaştığı tespit edildi. Bununla birlikte cephenin statik bir mevzi muharebesi halini aldığı Eylül 1915'ten sonra cephe müdafa karakterini kazansa da Mustafa Kemal, cepheyi aktif müdafa anlayışıyla komuta etti. Derinliğine tertibat, siper hatları arasında irtibatın sağlanması, emir-komuta düzeni, istinat ve ihtiyat kuvvetlerinin kullanımı, atış idaresi, gözetleme, topçu-piyade iş birliği gibi hususlar Mustafa Kemal'in harp emir ve raporlarına yansıyan diğer taktik unsurlar olmuştur. Bu çalışmada, Mustafa Kemal'in askerlik düşüncesi ilk defa siper savaşı üzerinden ele alınmıştır. Çalışmanın, Mustafa Kemal'in askerî düşüncesine dair olan literatüre katkıda bulunmasının yanı sıra Çanakkale Cephesi'ndeki siper savaşı taktikleri hakkında bir açıklama olacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: I. Dünya Savaşı, Çanakkale Muharebeleri, Mustafa Kemal Atatürk, Siper Savaşı, Sahra Tahkimatı, 19. Piyade Tümeni, Taktik

**ANALYSIS OF MUSTAFA KEMAL'S (ATATÜRK)
ORDERS REGARDING TRENCH WARFARE IN THE
GALLIPOLI CAMPAIGN**

ABSTRACT

From the early 19th century onwards, the dominance of offensive warfare over defensive warfare was challenged by World War I. On the Western Front, armies were stuck in trench warfare for nearly four years. Similarly, the Gallipoli Front was one of the most important fronts in World War I, where trench warfare was experienced. However, the pre-war approach to field fortification proved inadequate in light of the new conditions of warfare. For the first time, multiple and continuous trench lines were constructed, reflecting a shift from the traditional single-line defense to a more complex, in-depth organizational strategy. These new understandings and practices exposed the danger of being stuck in defense, contrary to the earlier assumption that the war would ultimately be won through an offensive. Therefore, it is crucial to understand how the commanders of World War I, who had been trained in a military tradition dominated by the belief in the superiority of offensive warfare were confronted with the harsh realities of defense-responded to trench warfare. In this study, the war orders and reports of Mustafa Kemal (Atatürk), the leading commander of the Çanakkale defence, between April 25, when the land battles for trench warfare began, and December 10, 1915, when he left the front, were examined. Mustafa Kemal Bey's approach to trench warfare was based on an understanding of initiative superiority. It was determined that until September 1915, when important battles that could determine the outcome of the front took place, Mustafa Kemal tried to avoid the danger of being stuck in defence, accepted the counter-attack approach as the basic tactical approach and approached the organisation of the field fortifications with a counter-attack approach. However, after September 1915, when the front became a static positional battle, Mustafa Kemal commanded the front with an active defence approach, even though the front acquired a defensive character. Other tactical elements reflected in Mustafa Kemal's battle orders and reports included in-depth organization, maintaining communication between trench lines, command and

control order, use of support and reserve forces, fire management, observation and artillery-infantry co-operation. In this study, Mustafa Kemal's military thought is analysed through the lens of trench warfare for the first time. This study is expected to contribute to the literature on Mustafa Kemal's military thought, as well as to provide an explanation of trench warfare tactics used on the Battle of Gallipoli.

Keywords: World War I, Gallipoli Campaign, Mustafa Kemal Atatürk, Trench Warfare, Field Fortification, the 19th Division, Tactic.

GİRİŞ

Siper savaşının kökeni I. Dünya Savaşı'nın öncesine uzanmasına rağmen hâkim bir savaş tarzı olması I. Dünya Savaşı ile ilgilidir. Siper savaşı denilince dünya askerî tarihi yazımında akla Batı Cephesi gelmekle birlikte Çanakkale Cephesi de siper savaşının yaşandığı önemli cephelerden birisi olmuştur. Bu hususta üzerinde durulması gereken nokta 19. yüzyıl savaşlarında taarruz savaşlarının üstünlüğü ve buna uygun olarak askerî düşüncede taarruza verilen önemdir. Bu düşüncelerin etkisi altında bulunan I. Dünya Savaşı komutanları için siper savaşları bir meydan okuma olarak ortaya çıkmıştır. Batı Cephesi'nde olduğu gibi Çanakkale Cephesi'nde de bitişik siper hatları inşa edilmiş, sahra tahkimatı derinliğine doğru tertip edilmiş ve siper hatları arasında birçok müdafaa unsuru inşa edilmiştir¹. Müdafaa hususundaki bu yeni yaklaşım ve uygulamalar, savaşlarda zaferi getirecek unsurun inisiyatif üstünlükte olması ile müdafaa unsurlarının taarruza karşı üstünlük sağladığı fiilî durumu karşı karşıya getirmişti. Bu nedenle komutanların siper savaşına ve bu bağlamda sahra tahkimatına yönelik nasıl bir yaklaşım gösterdiği sorusu önemlidir.

Çanakkale kara muharebelerinde Arıburnu ve Anafartalar bölgelerinde 19. Tümen Komutanlığı (20 Ocak-8 Ağustos 1915), Arıburnu Kuvvetleri Komutanlığı (1 Haziran-10 Temmuz 1915) ve Anafartalar Grubu Komutanlığı (8 Ağustos-10 Aralık 1915) görevlerini üstlenen Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Mustafa Kemal [Atatürk] bu müdafaa muharebesinin zaferle sona ermesinde en önemli isimlerden birisi olmuştur. Mustafa Kemal'in Çanakkale zaferindeki rolü ile onun askerlik hayatı ve düşüncesi üzerine çalışmalar söz konusudur. Fahri Belen'in² *Atatürk'ün Askerî Kişiliği*, Nusret Baycan'ın *Atatürk ve Askerlik Sanatı* ve Celal Erikan'ın *Komutan Atatürk* isimli çalışmaları bu hususa doğrudan eğilen çalışmalar arasındadır³. Bunun

- 1 Çanakkale Muharebelerinde derinliğine tertibat anlayışının nasıl geliştiğine ilişkin bir inceleme için bk. Necdet Öz, "Harp Ceridelerine Göre Çanakkale Muharebelerinde Derinliğine Tertibat Anlayışı", *Askerî Tarih Araştırmaları Dergisi (ATAD)*, Yıl 2023, S 35, s. 39-73.
- 2 1912'de Harp Okulu'ndan mezun olan Fahri Belen, üsteğmen rütbesiyle Çanakkale Muharebelerinde yer almıştır. 1950'de korgeneral rütbesindeyken askerlik görevinden ayrılmış ve aynı yıl Demokrat Parti'den siyasete atılmıştır. 1961 yılına kadar siyasetin içinde yer alan Belen, 1975 yılında hayatını kaybetmiştir. Sacide Jale Keyvanoğlu, **General Fahri Belen'in Hayatı, Siyasi Faaliyetleri ve Eserleri (1892-1975)**, Uşak Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Uşak 2020, s. 8, 13, 15-17.
- 3 Fahri Belen, *Atatürk'ün Askerî Kişiliği*, Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1963; Nusret Baycan, *Atatürk ve Askerlik Sanatı*, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Ankara 1998; Celal Erikan, *Komutan Atatürk*, Türkiye İş Bankası, Ankara 1972.

yanı sıra özellikle son yıllarda Çanakkale Muharebeleri üzerine arşiv kaynaklarına dayalı birçok çalışma yapılmıştır. Yine bu çalışmalarda Mustafa Kemal'in Çanakkale Muharebelerindeki komutanlığı üzerine doğrudan bilgilere rastlamak mümkündür⁴.

Bununla birlikte *Arıburnu Muharebeleri Raporu* ve *Anafarta Muharebeleri'ne Ait Tarihçe* ismiyle yayımladığı iki rapor⁵ ve Ruşen Eşref Ünaydın'a verdiği mülakatla Mustafa Kemal'in kendisi de Çanakkale Muharebeleri üzerine eleştirel düşüncelerini ve duygularını ortaya koymuştur⁶. Ancak siper savaşı üzerine olan bu çalışmamızın ana kaynağını Mustafa Kemal'in yazdığı harp rapor ve emirleri oluşturmaktadır⁷. Harp ceridelerinin savaş sonrası yayımlanan eserlere göre doğası gereği politik kaygıyı daha az barındırması kaynak değerini yükseltmektedir. Bununla birlikte siper savaşı ve sahra tahkimatı üzerine olan teknik ve taktik uygulamaların büyük oranda harp ceridelerinde kendine yer bulması nedeniyle bu çalışma yoğun olarak bu kaynak türü üzerine kuruludur.

Bu çalışma ile Mustafa Kemal'in askerlik düşüncesi, onun siper savaşına yönelik teknik ve taktik yaklaşımı üzerinden ilk defa ele alınmıştır. Böylece çalışmanın, Atatürk'ün askerlik düşüncesine dair yeni bir katkı sunması hedeflenmektedir. Ayrıca

- 4 57. Alayın Çanakkale Muharebelerindeki faaliyetlerini ayrıntılı bir şekilde ele alan bir çalışma için bk. İsmail Sabah, **Çanakkale Muharebelerinde 57. Alay**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2024. 19 Mayıs taarruzunu arşiv kaynaklarıyla birlikte değerlendiren bir çalışma için bk. Kervan, Aslıhan, "Çanakkale Cephesi'nde 19 Mayıs Taarruzu ve 24 Mayıs Ateşkesi", **Türk Savaş Çalışmaları Dergisi**, 3, no. 1 (2022), s. 32-50.
- 5 Birinci Dünya Savaşı sırasında Harp Tarihi Şubesi tarafından savaş tarihinin en doğru şekilde yazılması ve gelecek nesillere aktarılması amacıyla Arıburnu ve Anafartalar muharebeleri ile ilgili rapor yazılması istenmiş; bunun üzerine Mustafa Kemal Bey tarafından bu iki rapor hazırlanmıştır. Mustafa Kemal, **Arıburnu Muharebeleri Raporu**, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Başkanlığı Yayınları, Genelkurmay Basımevi, Ankara 2011, s. V; Mustafa Kemal, **Anafartalar Muharebeleri'ne Ait Tarihçe**, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Başkanlığı Yayınları, Genelkurmay Basımevi, Ankara 2011. Mustafa Kemal Bey bu rapor çalışmalarında Sazlıdere bölgesinin komuta sorumluluğu gibi bazı tartışmalı meselelere de açıklık getirmiştir.
- 6 Ruşen Eşref, **Anafartalar Kumandanı Mustafa Kemal İle Mülakat**, Hamit Matbaası, İstanbul, 1930. Mustafa Kemal Bey, mülakata başlamadan önce askerliğin sırlarına temas eden noktaları size söylemeyeceğim. Bunlar ne sizi alakadar eder ne de okuyanlara bir fayda temin eder. Bunlar sanat adamları içindir ki tarih hepsinden bahsedecektir, demiştir. Ruşen Eşref, **a.g.e.**, s. 14.
- 7 Mustafa Kemal Bey'in Çanakkale Cephesi'nde kaleme aldığı tüm emir-rapor ve mektupların bir araya getirildiği çalışma için bk. **Mustafa Kemal Atatürk'ün Çanakkale Cephesi Yazışmaları (Emir-Rapor ve Mektupları)**, Yay. haz. Fatma Bulut Hacıoğlu, ed. Barış Borlat, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Yayınları, Çanakkale 2023.

ÇANAKKALE MUHAREBELERİNDE
MUSTAFA KEMAL'İN (ATATÜRK) SİPER SAVAŞINA YÖNELİK
EMİRLERİNİN ANALİZİ

Çanakkale Cephesi'ndeki siper savaşının hangi taktik yaklaşımlarla yürütüldüğüne dair açıklamalar getirmek de çalışmanın bir diğer amacıdır. Makalenin ilk kısmında Mustafa Kemal'in karşı taarruz etkisinde şekillenen siper savaşına ilişkin emir ve raporları, muharebelerin kronolojik seyri üzerinden incelenmiştir. Devamında, karşı taarruz anlayışının hem cephe içindeki uygulanışı hem de askerî düşünce bağlamındaki temel dayanakları ele alınmıştır. Çalışmanın geri kalan kısmında ise, Mustafa Kemal'in cephenin statik hale geldiği dönemdeki siper savaşı anlayışı ile sınıflandırılabilen diğer emirleri, dönemin askerî öğretisi ve siper savaşı açısından değerlendirilmiştir.

I. Taarruz ve Müdafaa Dengesi

I. Dünya Savaşı'nın Batı Cephesi'ndeki⁸ siper savaşları, taarruzun üstünlüğü üzerine kurulu olan savaş öğretilerini sarsmış ve müdafaa savaşını taarruz savaşına göre güçlü kılmıştır.⁹ 19. yüzyıl savaşları olarak sınıflandırabileceğimiz 1815 ve 1914 yılları arasında meydana gelen savaşlar taarruz savaşlarının hâkim olduğu; kısa sürede ve nihai olarak sonuçlanan savaşlar olmuştur. Ateşli silahlardaki teknolojik gelişmeler, ulusçu duygularla hareket eden kitle orduları, geniş demiryolları ağı ve üstün ikmâl sistemleri taarruz savaşını müdafaaya göre güçlü hale getirmişti¹⁰.

I. Dünya Savaşı'ndan önce taarruz savaşlarının üstünlüğü üzerinde Avrupalı askerî ileri gelenlerin ortak bir görüşü söz konusuydu¹¹. Mesela Schlieffen planı

8 I. Dünya Savaşı'nda Almanya'nın Batı'sında kaldığı için Batı Cephesi ismini alan bu cephedeki muharebeler I. Dünya Savaşı'nın gidişatını belirlemiştir. Alman ordusunun 1917'den itibaren Amerikan ordusu tarafından güçlendirilen İngiliz ve Fransız ordusu ile karşı karşıya kaldığı cephede siper savaşının en başat örneği ortaya konmuştur. Savaş boyunca daha ayrıntılı ve sofistike hale gelen siper sistemleri ve sahra tahkimatları cephenin karakteristik özelliği olmuştur. Yoğun dikenli tel örgüler, beton koruganlar, makineli tüfekler, seri atışlı sahra ve ağır topçular manevra yapmayı neredeyse imkânsız hale getirmişti. Büyük oranda sabit kalan 700 kilometrelik bir hat üzerinde muharebeler meydana gelmiştir. I. Marne Muharebesi, Somme Muharebesi ve Verdun Muharebesi gibi 20. yüzyılın büyük muharebeleri bu cephede meydana gelmiştir. <https://www.britannica.com/event/Western-Front-World-War-I>, Erişim Tarihi: 14 Haziran 2025; John Bourne, "Total War I: The Great War", **The Oxford History of Modern War**, ed. Charles Townshend, Oxford University Press, 2000, s. 120.

9 Taarruz ve müdafaa savaşları arasındaki tarihî ilişkiyi ele alan bir çalışma için bk. Jack S. Levy, "The Offensive/Defensive Balance of Military Technology: A Theoretical and Historical Analysis", **International Studies Quarterly**, The International Studies Association, Vol. 28, No. 2, (Jun., 1984), s. 219-238.

10 James D. Fearon, **The Offense-Defense Balance and War Since 1648**, Presented at the Annual Meetings of International Studies Association, Chicago, February 21-25, 1995, s. 3.

11 Stephen Van Evera, "The Cult of the Offensive and the Origins of the First World War", **International Security**, The Massachusetts Institute of Technology (MIT) Press, Summer, 1984, Vol. 9, No. 1 (Summer, 1984), s. 58-63.

ismiyle bilinen Almanya'nın 1914 tarihli savaş planını tasarlayan General Alfred von Schlieffen "en iyi müdafaa taarruzdur" sözünü ifade etmişti. Alman general ve meşhur askerî yazar Friedrich von Bernhardi "taarruz ruhu müdafaa ruhundan üstündür" demişti¹². Sadece Alman değil Fransız ve İngiliz askerî ileri gelenler de taarruz ruhuna inanıyordu. İngiliz ordusu, müdafaanın taarruza karşı üstünlüğünü gösteren Boer Savaşı (1899-1902) tecrübesine rağmen müdafaa stratejilerini kararlı bir şekilde reddetmişti. General W.G. Knox, "müdafaa İngilizler için asla kabul edilebilir bir rol değildir, İngilizler bu konuda çok az çalışır veya hiç çalışmaz" demişti. Müdafaanın teknik üstünlüğü göz ardı edilmişti. Fransız General Ferdinand Foch, makineli tüfeklerin taarruzu güçlendireceğini savunmuştu¹³. Taarruz ruhunun hâkim olacağına dair beklentiye aynı zamanda bu savaşın kısa zamanda sona ereceği ve nihai olacağı düşüncesi eşlik etmişti. 1866 Avusturya-Prusya Savaşı yedi haftalık bir savaştı. Fransa, 1870'te Prusya'ya karşı altı ay kadar dayanmıştı. Nispeten uzun süren Amerikan İç Savaşı ve Boer Savaşı göz ardı edilmişti. İngiliz ordusu Doğu Lancashire Alayı'ndan Yüzbaşı E.G. Hopkinson, aslında, çok az kişinin savaşın İngiliz Futbol Ligi'nin Nisan 1915'teki kupa finalini engelleyecek kadar uzun süreceğini düşündüğünü ifade etmişti¹⁴.

Bununla birlikte siperlerin birlikleri müdafaaya hapsetmemesi ve taarruz gücünü kırmaması, I. Dünya Savaşı'ndan önceki siper savaşı öğretilerinin temel noktalarından birisidir. 1910'da yayımlanan *Sahra İstihkâmatı Talimnamesi*'nde kesin bir zafere ulaşması istenen bir müdafaanın taarruzî harekâtı da içinde barındırması temel bir kaide olarak yer almıştır¹⁵. Yine bir sonraki maddenin girişinde, sahra tahkimatının birlik komutanlarının fikir ve maksatlarının uygulanmasına yardımcı olması gerektiği ancak komutanların, askerin sevk ve idaresi hususlarında tahkimatın etkisi altında kalmamaları gerektiği vurgulanmıştır. Maddede, önceden yapılmış olan tahkimat çalışmalarının, savaşın durumunun değişmesiyle birlikte komutanlara

12 Evera, a.g.m., s. 59.

13 Evera, a.g.m., s. 60-61.

14 Stephen Bull, **Trench: A History of Trench Warfare On The Western Front**, Osprey Publishing, Oxford, 2014, s. 15; <https://www.theguardian.com/football/the-agony-and-the-ecstasy/2020/mar/24/when-football-played-world-war-one-north-london-derby>, Erişim Tarihi: 14 Haziran 2025.

15 "Kat'î bir muzafferiyete iktirân edilmesi matlûb olan bir müdâfaa, taarruzî harekât ile mezc ve terkib edilmelidir." **Sahra İstihkâmatı Ta'limnamesi**, Dersaadet, Mühendishane-i Berri-i Osmani Matbaası, 1325 (1910), **Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)**, İrade Harbiye (İ. HB.) 7/16, s. 5, md. 5.

yeni kararlar alma noktasında engel olmaması gerektiği belirtilmiştir¹⁶. Yine talimnemenin bir başka maddesinde yer alan, siper inşasının ateşin başlamasını engellememesi ve siperlerin gerektiği durumlarda savaş anında ateşe engel olmamak üzere takviye edilmesi üzerine olan kaide de bununla ilgilidir¹⁷. Görüldüğü üzere sahra tahkimatının taarruzun gücünü kırmaması üzerine olan anlayış talimnamede kendisine yer bulmuştur.

II. Çanakkale Cephesi'nde Siper Savaşı

I. Dünya Savaşı'na damgasına vuran savaş tarzı, özellikle savaşın kaderinin belirlendiği Batı Cephesi'nde siper savaşı olmuştur. Benzer şekilde, Çanakkale Cephesi de yoğun siper muharebelerinin, kendine özgü coğrafi ve stratejik koşullar altında yürütüldüğü; savaşın genel gidişatını derinden etkileyen çarpıcı bir cephe olmuştur. 19. yüzyılın ortalarından itibaren meydana gelmeye başlayan siper savaşlarının nedeni taktik bir çıkmazın meydana gelmesidir. I. Dünya Savaşı'nda nihai biçimini alan bu çıkmaz, dönemin ateşli silah teknolojisinin tarafları müdafaaya zorlamasına rağmen, aynı ateş gücüyle donatılmış müdafa hatlarını imha edememesiyle açıklanabilir¹⁸. I. Dünya Savaşı'nda Avrupa'nın Doğu Cephesi'nde Klaipêda'dan (Alm. Memel) Karpatlar'daki Çernoviç'e; Batı Cephesi'nde Belçika'daki Nieuport'tan İsviçre sınırındaki Freiburg'a kadar yaklaşık 2100 km boyunca tahkimat hattı inşa edilmişti. Standart bir siper sistemi söz konusu değildi. Siper hatlarının düzenlenmesi cepheden cepheye, bölgeden bölgeye farklılık göstermişti. Bu farklılıkta; arazinin yapısı, birlik yoğunluğunun alana oranı, uygulanan taktik ve muharebelerin seyri sonucunda hattın belirli bir noktada sabitlenmiş olması belirleyici unsur olarak öne çıkmıştı¹⁹.

16 “*Sahrâ istihkâmâtı, küt'a kumandanlarının fikir ve maksadlarının te'min-i icrâ'sına hâdim olup, yoksa sevk ve idare hususunda kumandanlar istihkâmât-ı mezkûrenin taht-ı te'sir ve tahakkümünde kalmamalıdır. Evvelce yapılmış ameliyât-ı tahkimiyye vaz'iyet-i harbiyenin tebdiliyle kumandanları yeni kararlar i'tâ' ve icrâ'sından men' etmemelidir.*” **Sahra İstihkâmâtı Ta'limnamesi**, s. 5-6, md. 6.

17 “*Siperlerin inşası ateşin güçâdını te'hir etmemelidir. İşbu siperler icâb-ı hale göre esna-yı muhârebeye icrâ'-yı ateşe hâle gelmemesi üzere takviye edilir.*” **Sahra İstihkâmâtı Ta'limnamesi**, s. 75, md. 105.

18 Anthony Saunders, **Trench Warfare 1850-1950**, Pen and Sword Military (Epub edition), Barnsley 2010, s. 19-20.

19 John Keegan, **First World War**, Vintage Canada Edition, United State of America 2000, s. 177.

I. Dünya Savaşı'nda siper savaşının meydana geldiği en önemli cephelerden biri de Çanakkale Cephesi olmuştur. Muharebelerin başlamasından bir süre sonra, savaş öncesinde geçerli olan tabur gruplarıyla mevzii müdafaa anlayışı terk edilmiş; bunun yerine, zincirleme ve bitişik nizamdan oluşan sürekli bir müdafaa hattı tesis edilmiştir. Aynı zamanda, siper hatları birbiri ardına birden fazla kademede inşa edilmiş; hatlar arasında irtibatın sağlanması ve çeşitli müdafaa unsurlarının eklenmesiyle cephede derinliğine tertibat meydana getirilmiştir²⁰. Gelibolu Yarımadası'nda meydana gelen kara muharebeleri temelde güney ve kuzey cephesi olarak adlandırılabilen iki cepheden meydana gelmiştir. Güney Cephesi'ni Seddülbahir kuzey cephesini ise Arıburnu ve Anafartalar bölgesi oluşturmuştur²¹. Seddülbahir Cephesi'nde çıkarma yapılan araziler, nispeten yumuşak eğim açalarına sahip olup geniş ova düzlükleri içermektedir. Buna karşılık, Arıburnu bölgesi, birbirine karmaşık biçimde bağlı, keskin sırtlarla ayrılmış derin ve kurak vadilerin yoğunlukta olduğu engebeli bir coğrafyaya sahiptir. Anafarta tahkimat sisteminin inşa edildiği bölge ise, alçak yamaçlarla dik eğimli arazi arasında bir geçiş kuşağı olarak değerlendirilebilir. Bu tahkimat bölgesinin eğimi, görece hafif bir eğim açısına sahiptir²². Cephedeki tahkimat sistemi temel itibarıyla ardı ardına iki hat üzerine kurulmuştur²³. Ancak bunun arazi yapısına göre değişebileceği ve üç siper hattının inşasının da gerçekleştiği görülmektedir. İlk hat avcı hattı, ikinci hat istinat hattı ve üçüncü hat ise ihtiyat mevzi olarak adlandırılmıştır. Hatlar arasında irtibat; râh-ı mestur²⁴,

20 İ. Hakkı [Harbiye Mektebi Sahil ve Kal'a Harbi Muallimi Kaımmakam], **Harb-i Umumi-den Evvel, Harb-i Umumi Esnasında ve Hâl-i Hazırda Tahkimat Usulleri**, (Mekteb-i Harbiye Konferanslarından), Mekteb-i Harbiye Matbaası, 1341, s. 5-6.

21 Sermet Atacanlı, **Arıburnu'nun İlk Müdafaaı**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2015, s. XXI.

22 Peter Boyle, Matthew R. Bennett, "Military Geography: The Influence of Terrain in the Outcome of the Gallipoli Campaign: 1915", **The Geographical Journal**, Vol. 165, No. 1 (Mar. 1999), s. 18, 21.

23 Miralay Süleyman Şakir, **Cepheden Hatıralar: Altıncı Fırka Çanakkale Harbi'nde**, Vadi Yayınları, İstanbul 2006. Harp emir ve raporlarında; istinat mevzii, ihtiyat mevzii veya "tepenin gerisindeki mevzii" gibi ifadelerle siper hatlarının derinliğine doğru birden fazla şekilde düzenlendiği görülmektedir. Bununla birlikte Miralay Süleyman Şakir'in harp raporlarında birinci ve ikinci hat ayrımının kesin bir şekilde yapıldığı anlaşılmaktadır. Ancak üçüncü hat isimlendirmesine rastlanmaması, üçüncü hat kullanımının Gelibolu'da sınırlı olduğunu göstermektedir.

24 Çanakkale Muharebelerinde yoğun olarak kullanılan râh-ı mesturu standart bir irtibat siperinden ayıran en önemli özellik, örtülü bir şekilde inşa edilmiş olmasıdır. Çeşitli gizlenme ve korunma ihtiyaçlarına bağlı olarak bu örtü; toprak bir tavan, yer altında inşa edilen bir galeri, tahta malzeme, ince dal ve yapraklar ya da tel örgüler kullanılarak sağlanabilmektedir. **Mevzi Muharebeleri Hakkında Sınıf-ı Muhtelifeye Mahsus Ta'limnamedir**, Matba-

ÇANAKKALE MUHAREBELERİNDE
MUSTAFA KEMAL'İN (ATATÜRK) SİPER SAVAŞINA YÖNELİK
EMİRLERİNİN ANALİZİ

muvasala hendeği²⁵ ve takarrüp hendekleri ile gerçekleştirilmiştir. Setr hendeği, mahal-i mahfuz (sığınak)²⁶, istinat noktası²⁷ ve dikenli teller gibi çeşitli müdafaa unsurlarıyla bölge tahkim edilmiştir²⁸.

Sabit cephe yapısı, tahkimat ve asker yoğunluğu bakımından benzer özellikler taşıyan Batı Cephesi ile Çanakkale Cephesi karşılaştırılması Çanakkale Cephesi'ndeki siper savaşı koşullarının daha iyi anlaşılmasını katkı sağlayabilir²⁹. Çanakkale Cephesi'nde olduğu gibi Batı Cephesi'nde de muharebelerin başlamasıyla birlikte bitişik nizamdan oluşan müdafaa hattı ve derinliğine tertibat meydana getirilmiştir. 1916'ya kadar Batı Cephesi'nin sahra tahkimatı, büyük ölçüde Çanakkale Cephesi'ne benzemektedir. Bir siper hattında avcı hendekleri, istinat noktaları ve daha geride olan topçu mevzileri tahkimatın temel unsurlarını oluşturuyordu. Buna benzer şekilde geride iki müdafaa hattı daha meydana getirmişlerdi³⁰. Ancak Kasım 1916'yi

a-i Askeriye, 1332 (1916), s. 51, md. 75. Ayrıntılı bilgi için bk. Murat Karataş, "Çanakkale Cephesi'nin Atardamarı: Râh-ı Mestur", *Anafarta*, S 13, Kış 2021, s. 39-50.

25 Muvasala hendekleri veya muvasala yolları, cephe gerisinde cepheyi takviye ve ikmal sağlamak amacıyla kullanılan yollardır. Selahaddin A. Kip [Hr. Ak. Öğretmenlerinden, Emekli Kurmay Alb.], *Askerî Kamus*, Vakıf Matbaası, İstanbul 1939, s. 180.

26 *Sahra İstihkâmâtı Talimnamesi*'nde (1910), büyük mermilerin içerdiği parlayıcı maddelerin etkisine karşı korunmayı sağlayan ikametgâh olarak tanımlanmaktadır. **Sahra İstihkâmâtı Ta'limnamesi**, s. 104, md. 143. İngilizce "dugout" olarak ifade edilen mahfuz mahal güncel Türkçede zeminlik veya sığınak olarak ifade edilmektedir. Nurhan Sabuncuoğlu, *Ansiklopedik Askerî Terimler Sözlüğü: İngilizce-Türkçe*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2008, s. 236; Kip, *a.g.e.*, s. 153; *Alman Sahra Tahkimatı Ta'limnamesi*, Birinci Kısım, mütercim: İsmail Hakkı Kurtcepe [Erkân-ı Harbiye Binbaşlılarından], Dersaadet, Matbaa-i Askeriye, 1923, s. 2.

27 Ağır makineli tüfekler, avcı mangaları, havan topuna ait küçük mevzilerden oluşan bu tür savunma noktalarına istinat noktaları (strong point, eng.) veya mukavemet merkezleri denilmektedir. I. Dünya Savaşı tahkimatında bu noktalar genellikle 1-2 kilometre aralık ve mesafe ile araziye dağıtılmıştır. Kip, *a.g.e.*, s. 178.

28 Siper hatlarının birinci, ikinci ve üçüncü hatlar şeklinde oluşturulduğuna dair bilgi için bk. **Harp Ceridelerine Göre Çanakkale Savaşları'nda 27. Alay**, C III, Yay. haz. Murat Karataş, Barış Borlat, Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alan Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2020, s. 12; **Harp Ceridelerine Göre Çanakkale Savaşları'nda 57. Alay**, Yay. haz. Murat Karataş, Buğra Terzi, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2021, s. 372; Öz, *a.g.m.*, s. 63-64.

29 Avrupa'da Doğu Cephesi'nde meydana gelen siper savaşı bahsi geçen şartlar çerçevesinde Çanakkale Cephesi ile daha sınırlı benzerlikler taşır. bk. David Stevenson, **1914-1918: The History of the First World War**, Penguin boks (epub edition), 2004, s. 347-349.

30 İ. Hakkı (Harbiye Mektebi Sahil ve Kal'a Harbi Muallimi Kaimmakam), **Yeni Sahra Tahkimat Talimnamemizin Ta'biye Nokta-i Nazarından Şerhi**, Necm-i İstikbal Matbaası, İstanbul 1925, s. 9.

gelindiğinde Almanların denizden Vosges’e kadar olan müdafaa hattı, birbirinden 2 kilometre aralıklarla dizilmiş üç müstahkem hattan oluşuyordu. Her hat içerisinde, arazi koşullarına bağlı olarak sekiz ile on iki arasında siper hattı bulunuyordu. Bu siper hatlarını çevreleyen birçok müdafaa unsuru söz konusuydu. Mevziler dikenli teller, derin yer altı sığınağı, barınak, korugan, tabya, mukavemet merkezi ve istinat noktaları gibi unsurlarla güçlendirilmişti³¹. Çanakkale Muharebeleri 1916’nın başlarında sona ermesine rağmen Batı Cephesi’ndeki siper savaşları I. Dünya Savaşı’nın sonuna kadar devam etti. Çanakkale Cephesi’nde Almanların Batı Cephesi’nde oluşturmuş olduğu tek bir hat derinliği kadar toplamda derinlik olduğunu söyleyebiliriz. Almanya’nın Somme Muharebesine kadar derinliğine tertibata çok fazla ağırlık vermediği; buna karşılık birinci hattın çok güçlü bir şekilde müdafaa ve karşı taarruza ağırlık verdiği görülmektedir. Almanya’nın bu müdafaa yaklaşımının Çanakkale Muharebelerindeki Türk ordusunun müdafaa usulü ile örtüştüğü söylenebilir. Bununla birlikte 1916’dan itibaren Batı Cephesi’nde çok daha güçlü tahkimat organizasyonlarının ve yıpratma savaşlarının hâkim olduğu görülmektedir.

II. Mustafa Kemal Bey’in Siper Savaşına Yönelik Emirlerinin Analizi

Çanakkale Boğazı’nı sadece gemiler ile geçme planı başarısız olunca İtilaf kuvvetleri yeni planlarını kara seferi düzenleme üzerine kurdu. Buna göre donanma kuvveti ile müşterek hareket edilerek Gelibolu yarımadasında Kilitbahir Platosu’nu ele geçirmek harekâtın temel amacı oldu³². Çanakkale kara muharebeleri İtilaf kuvvetlerinin 25 Nisan 1915’te Seddülbahir ve Arıburnu cephelerine yaptıkları çıkarmalar ile başlamıştı. Arıburnu Cephesi’nde 1 Mayıs; Seddülbahir Cephesi’nde ise 4 Mayıs gecesinde Türk ordusunun gerçekleştirdiği taarruz hareketleri ile birlikte savaş siper savaşı halini almıştı³³. Çanakkale Muharebelerinde Arıburnu ve Anafartalar Cephesi’nin komutanlığını üstlenen ve müdafaa zaferinin önde gelen komutanı Yarbay [1 Haziran 1915’ten sonra Albay] Mustafa Kemal Bey [Atatürk], I. Dünya Savaşı’nın

31 M. Entreaygues, “German Trench-Defense Methods: Nature of the Famous Hindenburg Line, Which the Allies Smashed by Hard Fighting”, *Current History* (1916-1940), Vol. 9, No. 2, Part I (November, 1918), s. 313.

32 Edward J. Erickson, **Çanakkale Savaşı: Ateş Altında Komuta**, çev. İsmail Hakkı Yılmaz, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2019, s. 155.

33 **Birinci Dünya Savaşı’nda Çanakkale Cephesi (Amfibi Hareket)**, C V, II. Kitap, Genelkurmay Basımevi, Genelkurmay Personel Başkanlığı Askerî Tarih ve Stratejik Etüt (ATA-SE) Daire Başkanlığı Yayınları, Ankara 2012, s. 65, 104, 150, 247, 455, 461.

ÇANAKKALE MUHAREBELERİNDE
MUSTAFA KEMAL'İN (ATATÜRK) SİPER SAVAŞINA YÖNELİK
EMİRLERİNİN ANALİZİ

başlamasından sonra 20 Ocak 1915'te 3. Kolordu'da yeni kurulmakta olan 19. Tümen Komutanlığı'na tayin edilmişti. 8 Ağustos 1915'te Anafartalar Grup Komutanlığı'na atanan Mustafa Kemal Bey 10 Aralık 1915'te ise cepheden ayrılmıştır³⁴.

Çanakkale kara muharebelerinde Türk ordusunun 19 Mayıs taarruzu başarısızlıkla sonuçlanana kadar ana hedefi kıyıda saplanıp kalmış olan İtilaf kuvvetlerini cephe hattı boyunca yapılacak hücum ve taarruzlarla sökü� atmak üzerine kurulmuştu³⁵. Mustafa Kemal Bey de Arıburnu Cephesi'ndeki düşmanın bir an önce denize dökülmesi gerektiğini düşünmüş ve buna yönelik emirler vermişti³⁶. Arıburnu'nda

34 Hülya Toker, **Çanakkale Muharebelerine Katılan Komutanların Biyografileri (Belge ve Fotoğraflarla)**, Genelkurmay Personel Başkanlığı Askerî Tarih ve Stratejik Etüt (ATA-SE) Daire Başkanlığı Yayını, Ankara 2017, s. 3, 6, 11. Mustafa Kemal'in Çanakkale Muharebelerinin hemen öncesinde ve muharebeler sırasında gerçekleşen atamaları kronolojik olarak şu şekildedir. 11 Ocak 1913'te Sofya Askerî Ataşeliği görevine atanmıştır. 4 Ağustos 1914'te Sırbistan Askerî Ataşeliğine tayin edilmişse de Sofya'daki görevi üzerinde bırakılmıştır. I. Dünya Savaşı'nın başlaması üzerine daha aktif bir görev talebinde bulunmuş; bunun üzerine 20 Ocak 1915'te, 3. Kolordu'ya bağlı olarak yeni kurulmakta olan 19. Tümen Komutanlığı'na atanmıştır. 25 Nisan 1915'te 19. Tümen ile bu tümeni takviye etmek üzere gönderilen diğer tümenlere bağlı piyade ve topçu alaylarından teşkil edilen Arıburnu Kuvvetleri Komutanlığı'na getirilmiştir. 17 Mayıs 1915'te bu görevinden ayrılarak yeniden 19. Tümen Komutanlığı görevine dönmüştür. 1 Haziran 1915'te kurmay yarbaylıktan kurmay albay rütbesine terfi etmiştir. Toker, **a.g.e.**, s. 1, 3-5. 25 Temmuz 1915'te 15. Kolordu Komutanlığı'na atanmıştır. Toker, **a.g.e.**, s. 5; **Osmanlı Belgelerinde Çanakkale Muharebeleri I**, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara 2005, s. 180-181. 7 Ağustos 1915'te kurulan Anafartalar Grup Komutanlığı'nın başına 8 Ağustos 1915'te getirilmiştir. İsmet Gökçü, **On Yıllık Harbin Kadrosu (1912-1922 Balkan-Birinci Dünya ve İstiklal Harbi)**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2021, s. 111; Toker, **a.g.e.**, s. 6. 19 Ağustos 1915'te ise 16. Kolordu Komutanlığına atanmıştır. Toker, **a.g.e.**, s. 7; **Osmanlı Belgelerinde Çanakkale Muharebeleri I**, s. 227-228.

35 Kervan, **a.g.m.**, s. 34.

36 11 Mayıs tarihli rapor için bk. **Askerî Kayıtlara Göre Çanakkale Cephesi'nde 19 Mayıs 1915 Türk Taarruzu**, ed. Barış Borlat, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alan Başkanlığı, Ankara 2000, C I, s. 35; Aktaran: Kervan, **a.g.m.**, s. 36. *"Tekmil kıta'ât, hiçbir düşman fa'âliyeti kalmayınca kadar ta'arruza gece dahî devâm ederek sâhilin taht-ı hâkimiyetimize alınmasını kat'îyen talep ederim. (27 Nisan 1915)" Harp Ceridelerine Göre Çanakkale Savaşları'nda 57. Alay*, s. 120-21. *Zabitan ve askerın karışımındaki düşmanı bire kadar denize atabileceğine kanâat-i tammem vardır. (3 Mayıs 1915) Çanakkale Muharebelerinde 19'uncu Tümen Cerideleri*, C II (11.04.1915-07.05.1915), Genelkurmay Basımevi, Genelkurmay Personel Başkanlığı Askerî Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Daire Başkanlığı Yayınları, Ankara 2015, s. 208. *"Karşımızdaki düşmanı mutlaka denize dökmek için avn-i Hakk'la ve kıtaatımızın kahramanlığına güvenerek kariben son ve kat'î bir taarruz icra edeceğim."* (13 Mayıs 1915) **Çanakkale Muharebelerinde 19'uncu Tümen Cerideleri**, C III (08.05.1915-24.05.1915), Genelkurmay Basımevi, Genelkurmay Personel Başkanlığı Askerî Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Daire Başkanlığı Yayınları, Ankara 2015, s. 84.

bütün tümen cephesinden bir taarruz harekâtı 27 Nisan'da ve bölgedeki tüm kuvvetlerin 19. Tümen'de toplanmasıyla bir diğer taarruz harekâtı 1 Mayıs'ta gerçekleştirilmişti.³⁷ Aynı amaçla 19 Mayıs'ta da büyük bir taarruz harekâtı düzenlenmiş ancak büyük bir kayıp verilerek başarısız olunmuştu³⁸. 19 Mayıs taarruzunun başarısızlıkla sonuçlanmasının ardından ağustos ayına kadar her iki taraf da siperlere gömülmüştü³⁹. Savaşın siper savaşı haline dönüşmesi cephede karşı taarruzu ön plana çıkarmıştı. Mustafa Kemal Bey'in siper savaşına yönelik yaklaşımını da aşağıdaki emir ve raporlarında göreceğimiz üzere karşı taarruz anlayışı büyük oranda etkilemişti.

II.1. Mustafa Kemal Bey'in Siper Savaşı Anlayışında Karşı Taarruz

İtilaf kuvvetlerinin asıl amacının Boğaz istihkâmatını ele geçirmek olduğunu belirten Mustafa Kemal Bey, Kuzey Grubu Komutanlığı'na yazdığı raporunda, iki bölge üzerinde süren Çanakkale Muharebeleri'nde Arıburnu'nun stratejik açıdan daha kritik bir bölge olduğunu ifade etmiştir. Ona göre, İtilaf kuvvetlerinin Seddülbahir'e çıkardıkları kuvvetler yerine, Arıburnu ve civarında karaya çıkardıkları kuvvetlerle sonuca ulaşmaları çok daha muhtemeldir. Çünkü Seddülbahir bölgesindeki harekât, yalnızca cephe taarruzuyla sınırlı kalacağından, başarıya ulaşması oldukça zordur. Buna karşılık, Arıburnu ve civarında başarı sağlayacak bir düşman kuvveti, her türlü manevrayı icra edebilecek elverişli bir durumda bulunabilir; Kilya ve Akbaş limanlarını kullanılmaz bir hale getirebilir, Gelibolu istikametini kesebilir, Kirte civarındaki Türk kuvvetlerinin arkasına sarkabilir ve doğrudan doğruya Kilitbahir'e yürüyebilirdi. Raporun devamında Mustafa Kemal Bey, Kirte bölgesinde mevcut Türk kuvvetlerinin düşmanın saldırılarını durdurabileceğini, ancak Arıburnu'nda durumun daha tehlikeli olduğunu ifade etmiştir. Düşmanın, bu bölgede Türk birliklerinin kanat boşluklarından yeni kuvvetler sarkıtarak etkili girişimlerde bulunabileceğini belirtmiştir. Eğer düşman, Arıburnu'nu takviye birlikleri gelene kadar elde tutmak amacıyla işgal ettiyse, bu durumda Osmanlı ordusunun yalnızca denge kurabilecek

37 **Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale Cephesi (Amfibi Hareket)**, C V, II. Kitap, s. 86, 97, 101-103.

38 Kervan, a.g.m., s. 36, 41-42.

39 Esat Paşa, **Esat Paşa'nın Çanakkale Anıları**, haz. İlhan Ilgar, Baha Matbaası, İstanbul 2003, s. 149.

ÇANAKKALE MUHAREBELERİNDE
MUSTAFA KEMAL'İN (ATATÜRK) SİPER SAVAŞINA YÖNELİK
EMİRLERİNİN ANALİZİ

miktarda kuvvetle yetinmesinin büyük gaflet olacağını, dolayısıyla daha güçlü bir askerî hazırlığın gerekli olduğunu ifade etmiştir⁴⁰.

Mustafa Kemal Bey'in, 2 Mayıs 1915'te Albay Kannengisser ile yaptığı konuşma, Çanakkale kara muharebelerinin ilerleyen safhalarında da koruduğunu söyleyebileceğimiz, “geri çekilmenin yenilgiye yol açacağı” yönündeki düşüncesini açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Mustafa Kemal Bey'in aktardığına göre, Albay Kannengisser 1 Mayıs taarruzlarının başlamasının ardından Kemalyeri'ne gelmiş ve tüm Arıburnu kuvvetlerinin komutasını kendisinin üstlenmesini ya da kolordu komutanının bizzat muharebeyi idare etmesini talep etmiştir. Ancak Mustafa Kemal Bey bu talebi reddederek komutanlığı devretmemiştir. Bununla birlikte Albay Kannengisser, 2 Mayıs günü düşmanın karşı taarruza geçmesi halinde ordunun yenileceğini, mevcut durumun çok tehlikeli olduğunu belirtmiş ve Conkbayırı-Kemalyeri genel hattına çekilmenin uygun olacağını öne sürmüştür. Mustafa Kemal Bey ise düşman taarruzunun kesin olmadığını, geri çekilmenin düşmanı taarruza teşvik edeceğini ve mevcut durumda karışık halde bulunan birliklerin kısa bir mesafe geri çekilerek tavsiye edilen hatta durmasının mümkün olamayacağını ifade etmiştir. Aksine, böyle bir geri çekilmenin genel bir yenilgiye neden olacağını ifade etmiş ve bu türden bir tavsiyenin bir daha kesinlikle sunulmamasını rica etmiştir⁴¹. Mustafa Kemal Bey, eline ulaşan bazı değerlendirmelere karşı çıkarak Türk kuvvetlerinin elinde tuttuğu mevziilerden bir hat ve geriye çekilmesinin kesinlikle kabul edilemeyeceğini 11 Mayıs tarihli raporunda da dile getirmiştir. Bu raporda, gerekli askerî önlemlerin alındığını, eğer geriye çekilme prensibi kabul edilirse düşman kuvvetlerinin Kanlısırt ve onun kuzeyinde uzanan sırtlarda oldukça serbest biçimde yerleşeceğini ve daha geniş bir manevra alanına sahip olacağını ifade etmiştir. Böyle bir geri çekilme durumunda kurulacak yeni hattın ise cephede sıkışmış, dar, manevra alanı olmayan ve sadece müdafaaya mecbur kalınan bir arazi olacağını belirtmiştir⁴².

Mustafa Kemal Bey, 3 Mayıs 1915 tarihinden itibaren siper savaşına yönelik alınacak önlemlere dair emir yayımlamaya başlamıştır. O güne ait emrinde, muharebelerin ilk 10 gününde düşmanın donanma korumasında sahilde ve dar bir yerde taarruz etmeye mecbur edildiğini belirtmiştir. Ancak askerin biraz olsun dinlenebilmesi için bundan sonraki süreçte siperlere çekilen düşmana siperle ilerleme ve uygun bir zaman ve

40 Mustafa Kemal Atatürk'ün Çanakkale Cephesi Yazışmaları, s. 239.

41 Mustafa Kemal, Arıburnu Muharebeleri Raporu, s. 66.

42 Mustafa Kemal Atatürk'ün Çanakkale Cephesi Yazışmaları, s. 239-240.

koşullarda, gerekli noktalara kısa atlamalarla yanaşma yöntemini uygulayacağını ifade etmiştir. Mustafa Kemal Bey, öncelikle tahkimatın zenginleştirilerek düşmanın her türlü taarruzunun az sayıda kuvvetle ve kolaylıkla püskürtülebilecek duruma getirilmesi gerektiğini vurgulamıştır. İkinci olarak ise her bölgede, düşman cephesinde önem taşıyan, sözlü olarak tarif edilmiş ve gösterilmiş noktalara yanaşmak üzere, “yaklaşma yolları” inşa edilmesini emretmiştir. Mustafa Kemal Bey, bu yaklaşma yolları sayesinde, düşman mevzilerini susturmak için harcanacak sürenin, düşmanın önemli ölçüde yardım kuvveti olarak taarruza geçmesine müsaade edecek kadar uzun olmayacağını belirtmiştir⁴³. Bu emriyle, süratli bir karşı taarruza geçmenin gerekliliğini ortaya koymuştur.

4 ve 9 Mayıs tarihlerinde İtilaf kuvvetleri, Arıburnu bölgesine yönelik taarruzlar gerçekleştirmiştir. Öte yandan, 7/8 Mayıs’ta Türk ordusu Bombasirtı’ndaki hatlarını biraz daha genişletmiştir⁴⁴. Mustafa Kemal Bey, 9 Mayıs 1915 tarihli tümen emrinde, yapılan tahkimatın “saklanmadan ziyade tesire uygun olacak şekilde” olması gerektiğini belirtmiştir. Kuvvetlerden faydalanabilmek için ateş hatlarının çok fazla sayıda tüfek barındırabilecek şekilde düzenlenmesini emretmiştir⁴⁵. Aynı tarihli Kuzey Grubu Komutanlığı’na sunduğu raporunda ise, daima karşı taarruza geçmeye yönelik gerekli tedbirleri aldığını ifade etmiştir⁴⁶.

9/10 Mayıs gecesi saat 23.00’te Anzaklar (Avustralya ve Yeni Zelanda Kolordusu), Bombasirtı’nda ani bir taarruza geçmiştir. Bir alaydan fazla kuvvetle gerçekleştirilen bu taarruz, Türk birlikleri tarafından geri püskürtülmüştür⁴⁷. Mustafa Kemal Bey, 10 Mayıs tarihli emrinde, düşmanın 9 Mayıs gecesi 72. Alay 3. Tabur ve 14. Alay 1. ve 2. Tabur’un cephelerine beş defa hücum ettiğini ancak her defasında bu saldırıların başarıyla püskürtüldüğünü belirtmiştir. Emrinde, düşman hücumlarının durdurulması ve yüksek kayıplar vererek ricat etmeleri halinde, mıntika komutanlarının onların bu zayıf durumundan faydalanarak karşı taarruza geçmelerini istemiştir. Buna bağlı olarak “düşmanın asıl mevziine girmek için zamanında alınacak önlemler ve uygulanacak hareket, kesin bir sonucu ortaya

43 **Çanakkale Muharebelerinde 19’uncu Tümen Cerideleri**, C II (11.04.1915-07.05.1915), s. 208.

44 Rıza Işıtan, **Avustralya Belgeleriyle Çanakkale Savaşları**, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ağustos 2022, s. 138-139.

45 **Çanakkale Muharebelerinde 19’uncu Tümen Cerideleri**, C III, s. 24.

46 **Çanakkale Muharebelerinde 19’uncu Tümen Cerideleri**, C III, s. 26.

47 **Birinci Dünya Savaşı’nda Çanakkale Cephesi (Amfibi Hareket)**, C V, II. Kitap, s. 110.

ÇANAKKALE MUHAREBELERİNDE
MUSTAFA KEMAL'İN (ATATÜRK) SİPER SAVAŞINA YÖNELİK
EMİRLERİNİN ANALİZİ

çıkarabilir” ifadesine yer vermiştir⁴⁸. Yine aynı emrinde Mustafa Kemal Bey, karşı hücumun başarıyla gerçekleştirilebilmesi için siper hatlarının uzatılması ve düşmana yaklaştırılması gerektiğini ifade etmiş ve bu doğrultuda şu değerlendirmeyi yapmıştır:

“Bazı birliklerin düşmana çok yakın olan siperlerinin, özellikle de merkez grubundaki siperlerin uzunluğu çok azdır... bir cepheye birden hücum icra edilebilmesi için bu gibi siperlerin bir an önce uzatılması ve düşman mevziine mümkün olduğu kadar fazla yaklaştırılması gereklidir ve hatta mecburdur.”⁴⁹

5 ile 18 Mayıs tarihleri arasında Türk birlikleri sadece mevzi ve tahkimat hazırlıklarıyla meşgul olmamış aynı zamanda geceli gündüzlü mevzi hücumları da gerçekleştirmişti⁵⁰. Mustafa Kemal Bey, 12 Mayıs'ta 27. Alaya verdiği emirde de karşı taarruza dikkat çekmiştir. Emrinde, “düşmanın ufak tefek takviye birlikleri aldığına şüphe olmadığını, bu takviye birlikleriyle cephenin herhangi bir noktasına yüklenmesinin ihtimal dışı olmadığını” belirtmiştir. Böyle bir durumda, askerlerin düşman hücumunu savuşturmak için yalnızca görev ve sorumluklarını yerine getirmesinin yeterli olmayacağını, tam aksine düşman hücumu engellendiği anda, mıntıka komutanlarının o noktada istinat ve ihtiyat kuvvetlerini⁵¹ birinci hatta sürerek derhâl karşı taarruza geçmeleri ve düşman mevziine girmelerinin gerekli olduğunu ifade etmiştir. Emrinin son kısmında ise beklentisini şu ifadeyle ortaya koymuştur: “Bundan böyle düşman hücumunun engellemesi haberini değil karşı taarruz ile düşman mevziine girilmiş olduğu haberini beklerim.”⁵²

Anzak kuvvetleri, 13/14 Mayıs gecesi saat 01.30'dan sonra, dört gün önceki gece taarruzundan çok daha kuvvetli bir düzenle, Bombasırtı-Cesarettepe kuzeyi arasındaki Türk mevzilerine yeniden taarruz etmişlerdir. Taarruzun temel amacı, Bombasırtı-

48 **Harp Ceridelerine Göre Çanakkale Savaşları'nda 27. Alay**, C II, yay. haz. Murat Karataş, Barış Borlat, Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alan Başkanlığı Yayınları, Ankara 2018, s. 111.

49 **Harp Ceridelerine Göre Çanakkale Savaşları'nda 27. Alay**, C II, s. 111.

50 **Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale Cephesi (Amfibi Hareket)**, C V, II. Kitap, s. 108.

51 1912'de yayımlanan piyade talimnamesine göre bölüğün geride alıkonulan kısmı istinat kuvveti (support, en.) olarak adlandırılır. Bu kuvvet; cephenin uzatılmasında, ateş hattının yoğunlaştırılmasında, boşlukların kapatılmasında veya kanatların örtülmesinde kullanılır. **Piyade Ta'limnamesi**, Matbaa-i Askeriye, İstanbul 1328 (1912), s. 105, md. 222. Taarruzda kesin sonuç almak, taarruzun duraklamasını engellemek, karşı taarruzla düşmanı geri atmak ve başarılı olunan yerlerde başarıyı bütün kuvvetlerle genişletmek amacıyla elde tutulan kuvvetlere ise ihtiyat kuvveti (reverse, eng.) denilmektedir. Kip, **a.g.e.**, s. 116. Bu çalışmada Çanakkale Muharebelerinde istinat ve ihtiyat kuvvetlerinin kullanımı aşağıda incelenmiştir.

52 **Harp Ceridelerine Göre Çanakkale Savaşları'nda 27. Alay**, c. II, s. 134.

Düztepe kesimini kopararak hem merkez hem de kuzey kanattaki mevzilerin zayıf durumunu düzeltebilmektir. Asıl hedefleri ise Kocaçimen Tepesi'ni ele geçirmektir. O geceki muharebede, ilk siper hattı elden ele geçmiş; ancak tüm düşman hücumları püskürtülebilmıştır⁵³. Mustafa Kemal Bey, düşmanın güçlükle püskürtülmesine rağmen yine de karşı taarruz imkânını değerlendirmişti. 15 Mayıs tarihli emrinde, düşman kuvvetlerinin Merkez Mıntıkasının sağ kanadında yer alan 14. Alay 2. Tabur ile Sağ kanat kuvvetlerinin sol kısmında bulunan 125. Alay 3. Tabur'un cephesine yönelik baskın tarzında üç hücumun olduğunu ve düşmanın yüksek kayıplar vererek uzaklaştırıldıklarını belirtmiştir. Bununla ilgili olarak aşağıdaki açıklamayı yapmıştır:

“Düşmanın gece taarruz ve hücumlarını ateşlerimizle zedeledikten sonra karşı hücum yaparak takibi halinde kesin sonuç elde edilinceye kadar başarılı olmak umulduğundan, bu gibi fırsatların kaçırılmamasını muntika, alay ve tabur komutanlarından ve tüm subay ve askerlerden talep ederim.”⁵⁴

Emrin devamında ise istinat birliklerinin yerleşmesini sağlamak amacıyla, siperlerin gerisinde henüz sütte inşa etmemiş bazı birliklerin her fırsatı değerlendirerek bu eksikliği gidermelerini emretmiştir. Mustafa Kemal Bey, bu tedbirlerin alınmasıyla “yapılacak taarruz ve hücumda, avcı hatlarının geniş bir cephe ve yeterli derecede kuvvet ile takip ve takviye olunabilmesini” hedeflemiştir.⁵⁵

19 Mayıs taarruzunda Türk ordusu ağır kayıplar vermiştir. Dört tümenin katılımıyla dar bir cephe üzerinde (yaklaşık 3.5 kilometre) planlanan bu baskın taarruzunda, harekât sadece 6,5 saat sürmüş ve muharip birliklerin yaklaşık %30'u zayı olmuştur⁵⁶. Mustafa Kemal Bey'in 19 Mayıs taarruzunun başarısızlığından sonra müdafaada saplanıp kalma tehlikesinden kaçınmak istediği 29 Mayıs tarihli emrinden anlaşılmaktadır. Bu emrinde şu ifadelerle yer vermiştir:

“Takip ettiğimiz gaye yalnız düşmanı (bir adım bile) ilerletmemek değil; onu kovmak ve imha etmek olduğundan, hepimizin bekleyişi ve emeli ileriye dönük olacaktır, daima herkes düşmanı yerinden koparıp atmak arzusunu fikrinde ve kalbinde kesin olarak besleyecektir.”

53 **Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale Cephesi (Amfibi Hareket)**, c. V, II. Kitap, s. 111.

54 **Çanakkale Muharebelerinde 19'uncu Tümen Cerideleri**, c. III, s. 107.

55 **Çanakkale Muharebelerinde 19'uncu Tümen Cerideleri**, c. III, s. 108.

56 **Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale Cephesi**, c. V, II. Kitap, s. 128.

ÇANAKKALE MUHAREBELERİNDE
MUSTAFA KEMAL'İN (ATATÜRK) SİPER SAVAŞINA YÖNELİK
EMİRLERİNİN ANALİZİ

Devamında ise siper savaşına dair temel yaklaşımını şu sözlerle ifade etmiştir: “Herkes ve ayrı ayrı bütün askerler iyi bilmelidirler ki siperler sadece müdafaa için değildir; taarruzu temin etmeyen siperler zararlıdır ve başarısızlığa yol açar.”⁵⁷ Mustafa Kemal Bey, aynı emrinde, mevcut siperlerin, istinat kuvvetlerine ait hendekler ile muvasala yollarının⁵⁸ tamir edilerek yeniden düzenlenmesini istemiştir. Tahkimatın yalnızca düşman ateşinden korunmak ve az kayıp vermek amacıyla değil, aynı zamanda düşmanı ezmeye ve taarruzu kolaylaştırmaya yönelik şekilde en mükemmel hale getirilmesi gerektiğini belirtmiştir.⁵⁹ Bununla ilgili nasıl düzenlemeler yapılacağını açıklamıştır. Öncelikle siperlerin, birliklerin zahmet çekmeden taarruza geçebileceği şekilde düzenlenmesini; düşmanın bir taarruzu karşısında hem ateş hem de süngü ile kolayca savuşturabilmesini ve geriden gelecek istinat ve ihtiyat kuvvetlerinin kolaylıkla geçerek ilerleyeceği bir düzenin oluşturulmasını istemiştir. İkinci olarak, arkada bulunan ve kısmen avcı hattı kısmen de istinat kuvvetleri için kullanılan siperlerin, önde bulunan askerleri ateş gücüyle koruyacak şekilde düzenlenmesi gerektiğini belirtmiştir. Bu noktada, söz konusu siperlerde bulunan askerlerin, öndeki avcı siperlerini râh-ı mesturlardan takviye edebilecek şekilde düzeltmesini ve aynı zamanda avcı hatlarının arkasından seri bir şekilde ileriye atılmak üzere araziye çıkabilecek şekilde huruç kademeleriyle⁶⁰ tahkim etmeleri gerektiğini emretmiştir. Üçüncü olarak ise râh-ı mesturların, arazinin yapısına uygun olarak ateş etmeye elverişli biçimde düzenlenmesini ve bu hatlar üzerinde de seri bir şekilde arazi üzerine çıkmayı sağlayacak huruç düzenlemelerinin yapılmasını istemiştir⁶¹. Bununla birlikte 7 Haziran 1915 tarihli emrinde, sadece teknik düzenlemelerin yeterli olmayacağını vurgulamıştır. Bu doğrultuda, düşman hücumlarına karşı hücumlarda bulunabilmek amacıyla; yüksek ve derin hendekler, duvarlar ve benzeri engellerin aşılabilmesi için, siperlerden seri bir şekilde sıçramayı hedefleyen eğitimlerin yapılması gerektiğini ifade etmiştir⁶².

57 **Çanakkale Muharebelerinde 19’uncu Tümen Cerideleri**, C IV (25.05.1915-29.06.1915), Genelkurmay Basımevi, Genelkurmay Personel Başkanlığı Askeri Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Daire Başkanlığı Yayını, Ankara 2017, s. 48-49.

58 Muvasala hendekleri veya muvasala yolları, cephe gerisinde cepheyi takviye ve ikmal sağlamak amacıyla kullanılan yollardır. Kip, **a.g.e.**, s. 180.

59 **Çanakkale Muharebelerinde 19’uncu Tümen Cerideleri**, C IV, s. 49.

60 *Sahra İstihkâmatı Talimnamesi*’nde (1910), istinat kuvvetlerinin kısa sürede avcı hattına çabuk bir şekilde yardım edebilmeleri için setr hendeklerine huruç kademelerinin inşa edilmesi gerektiği belirtilmiştir. **Sahra İstihkâmatı Ta’limnamesi**, s. 43, md. 56.

61 **Çanakkale Muharebelerinde 19’uncu Tümen Cerideleri**, C IV, s. 49.

62 **Çanakkale Muharebelerinde 19’uncu Tümen Cerideleri**, C IV, s. 154.

19 Mayıs 1915'teki Arıburnu Taarruzu dışında, mayıs ayı sonlarına kadar Kuzey Grubu kesiminde önemli başka bir hareket olmamıştır. Bu dönemde yapılan mevzi düzeltmeleriyle birlikte tarafların siper hatları birbirine daha da yaklaşmış; karşılıklı topçu ve piyade ateşleri açılmıştır.⁶³ İtilaf kuvvetleri, Seddülbahir Cephesi'nde Üçüncü Kirte Taarruzu'na başlamadan önce, 3 Haziran 1915 tarihinde Arıburnu'nda aldatma amacı taşıyan sınırlı bir taarruz girişiminde bulunmuştur. Akşam geç saatlerde etkisini gösteren bu harekât sırasında İngiliz birlikleri, 19. Tümen 57. Alay'ın sağ kanadında bulunan 31 ve 32 numaralı Türk siperlerine girmeyi başarmıştır. Durumu öğrenen 19. Tümen Komutanı Albay Mustafa Kemal Bey, 5 Haziran 1915 sabahı saat 05.15'te Düztepe'den sırasıyla 27., 57. ve 64. Alay komutanlarına gerekli emirleri iletmış; ardından taarruzun yoğunlaştığı bölgeye, 57. Alay Komutanı'nın yanına gitmiştir⁶⁴. 27. ve 57. Alayların düzenlediği karşı taarruzlar neticesinde 31 ve 32 numaralı siperler yeniden ele geçirilmiştir⁶⁵.

Mustafa Kemal Bey'in karşı taarruz anlayışı, siperlerin örtülü olup olmaması meselesi üzerinden de kendisini göstermektedir. 14 Haziran 1915 tarihli emrinde, düşman tarafından atılan bombaların yalnızca ön siperlerde değil aynı zamanda istinat noktalarında,⁶⁶ muvasala hendeklerinde ve bazen de daha gerideki tabur ihtiyatlarına kadar ulaşarak buralarda da çeşitli zararlara neden olduğunu ifade etmiştir. O zamana kadar meydana gelen zayıtın yalnızca avcı siperlerindeki askerlerle sınırlı olmaması nedeniyle, bombalara karşı tedbir alınmasının gerekli olduğunu belirtmiştir. Bu doğrultuda, istinat noktalarının ve muvasala hendeklerinin tamamen örtülmesinin gerekli olduğuna dikkat çekmiştir. Ancak askerlik mesleği gereği, bu denli yakın mesafede bulunan bir düşmana karşı gerektiğinde silah ve süngünün süratle kullanılabilmesi gerektiğinden, askerin tamamen mahfuz mahalde bulunmasının mümkün olmadığını belirtmiştir. Bu nedenle Mustafa Kemal Bey, düşmana en yakın olan siperlerin örtülerek bomba etkisini kısmen azaltılmasını; bununla birlikte, gerisinde açık bir ikinci hat oluşturarak burada bulundurulacak

63 **Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale Cephesi (04 Haziran 1915-09 Ocak 1916)**, C V, III. Kitap, Genelkurmay Basımevi, Genelkurmay Personel Başkanlığı Askerî Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Daire Başkanlığı Yayınları, Ankara 2012, s. 32-33.

64 **Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale Cephesi**, C V, III. Kitap, s. 54-55.

65 **Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale Cephesi**, C V, III. Kitap, s. 55-56.

66 Ağır makineli tüfekler, avcı mangaları, havan topuna ait küçük mevzilerden oluşan bu tür savunma noktalarına istinat noktaları (strong point, eng.) veya mukavemet merkezleri denilmektedir. I. Dünya Savaşı tahkimatında bu noktalar genellikle 1-2 kilometre aralık ve mesafe ile araziye dağıtılmıştır. Kip, a.g.e., s. 178.

ÇANAKKALE MUHAREBELERİNDE
MUSTAFA KEMAL'İN (ATATÜRK) SİPER SAVAŞINA YÖNELİK
EMİRLERİNİN ANALİZİ

kuvvetlerle düşmanın taarruz ve hücumunun ateş ve süngüyle gerçekleştirilecek karşı hücumlarla durdurulmasının uygun olacağını ifade etmiştir⁶⁷. Binbaşı İzzettin Bey (Orgeneral, Çalışlar)⁶⁸, siperlerin örtülü olup olmaması meselesine açıklık getirmiştir. İzzettin Bey, siperlerin kesinlikle açık olması gerektiği görüşündedir. Ona göre, mahfuz mahaller obüs toplarının tahribatına maruz kalacağından, altında bulunan askerler daha fazla zarar görebilir; ayrıca tekrar inşa edilmesi zaman ve malzeme kaybına neden olurdu. Ancak asıl önemli husus, bu tür kapalı siperlerin askerin ruh halinde yaratacağı etkidir. İzzettin Bey'e göre, mahfuz mahalli ateş hatlarındaki askerler, hem süngü ve tüfeklerini serbestçe kullanamazlar hem de hücumdan önce düşman topçu ateşinden bunaldıkları zamanlarda tamamen habersiz ve hazırlıksız bir halde kalabilirlerdi. Bunun yanı sıra İzzettin Bey, örtülü siperlerin, ateş hattı üzerinde görünerek ilerleyen düşmanın zamanında fark edilerek ateş ve süngüyle karşılanmasını engelleyeceğini; bu durumun da düşmanın siperlere sızmasını veya onları aşarak geriye ilerlemesini kolaylaştıracağını belirtmiştir. Nitekim 6 Ağustos 1915'te Arıburnu'nda Kanlısirt'in kaybını, birinci hat siperlerinin mahfuz mahallerden oluşmasına bağlamıştır. Mahfuz mahallerde bulunan birinci hat siperlerindeki askerlerin, hücumdan önce 2-3 saat boyunca gerçekleşen İngiliz obüs bataryası ateşi sırasında kapalı bir ortamda ve gazların etkisi altında kaldıkları için, 50-60 metre önlerinden hücumla kalkan İngiliz askerlerine tam zamanında karşılık veremediklerini ifade etmiştir. Askerlerin silah ve süngülerini serbestçe kullanamamaları nedeniyle düşman kuvvetleri, kısmen siperlere girmeyi, kısmen de atlayarak daha geriye ilerlemeyi ve râh-ı mesturları ele geçirmeyi başarmıştır. İzzettin Bey, siperler bir mezbaha haline gelmiş olsa da İngilizlerin râh-ı mesturları ele geçirerek geriden takviyeyi gelmesini engellediklerini ve örtülü birinci hat siperlerindeki çatışmalarda bu nedenle başarı sağladıklarını belirtmiştir.⁶⁹ Bu değerlendirmeleriyle İzzettin Bey, Mustafa Kemal Bey'in emrinde dile getirdiği

67 Çanakkale Muharebelerinde 19'uncu Tümen Cerideleri, C IV, s. 224-225.

68 1903'te Kara Mühendishane'sinden mezun olan İzzettin Çalışlar, 1906'da Harp Akademisi'ni Topçu Sınıfı ikincisi olarak tamamlamış ve kurmay yüzbaşı rütbesiyle orduda görev almaya başladı. Çanakkale Muharebeleri'nde Mustafa Kemal Atatürk'ün maiyyetinde 19. Tümen Kurmay Binbaşısı olarak görev yapmış ve bu muharebelerin öne çıkan subaylarından biri olmuştur. 1939'da orgeneral rütbesiyle emekli olmuştur. Askerlik sonrası siyasete atılan İzzettin Çalışlar 1951 yılında vefat etmiştir. İzzeddin Çalışlar, "Org. İzzettin Çalışlar'ın Biyografisi", *On Yıllık Savaşın Günlüğü*, haz. İsmet Görgülü, İzzeddin Çalışlar, Güncel Yayıncılık, İstanbul 2007, s. 9-10.

69 İzzeddin [Erkânıharp Kaymakamı], "Arıburnu Muharebatında İstihsal Edilen Tecarüb", *Çanakkale Savaşları İle İlgili Makaleler (1915-1960)*, C I, yay. haz. Cumalı vd., ed. Onur Kuşku, Çanakkale Savaşları Enstitüsü, İstanbul 2021, s. 291.

üzere örtülü siperlerin sakıncalarını açık biçimde ortaya koymuştur. Bu sakıncaların temelinde ise Çanakkale Cephesi'nde karşılıklı siper hatlarının çok fazla yakın oluşu yatmaktadır; Mustafa Kemal Bey de bu hususa emrinde dikkat çekmiştir.

Mustafa Kemal Bey, 16 Haziran 1915 tarihli emrinde, “takip ettiğimiz gaye ve maksat düşmanı tamamen denize atmaktır” diyerek siper savaşının amacını bir kez daha açık biçimde ortaya koymuştur. Daha önceki emirlerinde belirttiği üzere bu emrinde de “yapılacak taarruzlarda askerlerin kolaylıkla ve süratle siperlerden ileriye atlayabilmesi için bazı siper aksamında hızlıca huruç kademeleri yapılmasını” emretmiştir⁷⁰.

Mustafa Kemal Bey, Kuzey Grubu Komutanlığı'na verdiği 30 Haziran 1915 tarihli raporunda, uzun bir süredir düşmanın gece ve gündüz çeşitli zamanlarda tekrarlanan ateş baskınları ve gösteriş amaçlı hareketleri karşısında, düşmanın manevi gücünü artırmamak amacıyla hareketsiz kalındığını ifade etmiştir. Ancak artık bunun aksine kahramanca bir hareketle ve uzun zamandır gösterilmeyen bir sertlik (kuvvet) ile düşmanın felâkete uğratılmasının uygun görüldüğünü bildirmiş; bu doğrultuda bir karşı taarruzun icrasına karar verildiğini belirtmiştir⁷¹.

Çanakkale Muharebelerinde Kuzey Grubu Komutanlığı, 29 Haziran ve 12 Temmuz tarihlerinde, sonuçları önemsiz olan bazı tümen taarruzları düzenlemiştir. Bununla birlikte temmuz ayında Arıburnu'nda meydana gelen çatışmalar, siper baskınları ve lağım operasyonlarıyla sınırlı kalmıştır. İtilaf kuvvetleri, Ağustos 1915 itibarıyla seferin ana hedefi olan Kilitbahir'e ek olarak, yeni bir hedef olarak Conkbayırı ve Kocaçimentepe'nin de içinde yer aldığı Kocaçimen silsilesini ele geçirerek Arıburnu Cephesi'ni yarmayı amaçlamışlardır. Bu doğrultuda harekâtın ağırlık noktası, Seddülbahir ve Alçıtepe'den Arıburnu ve Maltepe'ye kaydırılmıştır⁷². 6 Ağustos'ta başlatılan geniş kapsamlı taarruz harekâtı 10 Ağustos'a kadar sürmüştür ancak İtilaf kuvvetleri Kocaçimen Tepe'yi ele geçirmeyi başaramamıştır⁷³. 8 Ağustos gecesi saat 21.45'ten itibaren Anafartalar Grubu'nun komutasını devralan Mustafa Kemal Bey, karşı taarruza karar vermiş ve 10 Ağustos sabahı bizzat yönettiği bu taarruz

70 Harp Ceridelerine Göre Çanakkale Savaşları'nda 57. Alay, s. 520.

71 Çanakkale Muharebelerinde 19'uncu Tümen Cerideleri, C V (29.06.1915-22.07.1915), Genelkurmay Basımevi, Genelkurmay Personel Başkanlığı Askeri Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Daire Başkanlığı Yayını, Ankara 2017, s. 18.

72 Erickson, a.g.e., s. 283, 292.

73 Erickson, a.g.e., s. 314, 333.

ÇANAKKALE MUHAREBELERİNDE
MUSTAFA KEMAL'İN (ATATÜRK) SİPER SAVAŞINA YÖNELİK
EMİRLERİNİN ANALİZİ

İtilaf kuvvetlerine ağır bir darbe olmuştur. Her iki taraf da ciddi kayıplar vermiş, ancak İtilaf kuvvetleri geri püskürtülmüştür. 11 Ağustos günü her iki taraf açısından yeniden tertiplenmeye ayrılmıştır. İtilaf kuvvetlerinin 12 ve 15 Ağustos tarihlerinde giriştiği taarruzlar da başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Son olarak Yusufçuktepe ve Bombatepe Muharebeleri, bu cephedeki son büyük İtilaf saldırıları olmuş ancak hedeflerine ulaşamamışlardır⁷⁴.

Ağustos ayının son günlerine kadar Mustafa Kemal Bey'in siper savaşına yönelik taktik yaklaşımını belirleyen temel unsur, yukarıdaki örneklerde de görüldüğü üzere karşı taarruz anlayışına verdiği üstünlüktür. Özellikle sonuçsuz kalan taarruzlardan sonra müdafaada sıkışıp kalma tehlikesine karşı, muharebelerin asıl amacının düşmanı cepheden söküp atmak olduğunu sık sık vurgulamıştır. Bu amaçla taarruz ruhunu canlı tutmaya yönelik birçok emir yayımlamıştır. Bununla birlikte sahra tahkimatının organizasyonu ve tahkimat düzenlemesi de karşı taarruz anlayışı çerçevesinde şekillenmiştir. Tahkimatın taarruzu kolaylaştıracak şekilde inşa edilmesi, ateş gücünün etkin kullanımı, kuvvetlerin ileri hatta sevk ve yoğunlaştırılabilmesi, emirlerinin temel odak noktalarını oluşturmıştır.

II.2. Mustafa Kemal Bey'de Karşı Taarruzun Temel Dayanakları

Stratejik ve operatif planlamada olduğu gibi taktik planlamanın da en belirleyici unsurlarından birisi fiziki coğrafyadır. Yüksek tepeleri bilmek ve bunlardan yararlanmak, dar geçitleri ve manevra alanlarını kontrol altında tutmak, askerî düşüncenin daima temel ilkelerin arasında yer almıştır⁷⁵. I. Dünya Savaşı'ndaki Batı Cephesi, arazinin stratejik planlama ve operatif harekât üzerindeki etkisini göstermesi bakımından önemli bir örnektir. Batı Cephesi'nde topoğrafya ve bölgesel jeolojik yapı, çoğu zaman sahra tahkimatının konumunu belirlemiştir. Müdafa mevzilerinin seçimi, asker ve malzeme hareketlerini ve lojistik ikmal büyük ölçüde etkilemiştir. Savaş boyunca Alman ordusu, arazinin sağladığı avantajlardan yararlanarak önceden planlanmış müdafa edilebilir mevzilere geri çekilme stratejisini benimserken taarruzu düşünen ve stratejik bir avantaj elde etmek için toprak vermeye yanaşmayan Müttefikler, sık sık dezavantajlı arazi koşullarıyla mücadele etmek zorunda kalmıştır⁷⁶.

74 Erickson, **a.g.e.**, s. 335, 338-340, 342, 351.

75 Russell S. Harmon, vd., "Perspectives On Military Geography", **Studies in Military Geography and Geology**, ed. Douglas R. Coldwell, Judy Ehlen, Russell S. Harmon, Kluwer Academic Publishers, Dordrecht 2004, s. 13.

76 Russell S. Harmon, vd., **a.g.m.**, s. 14.

Çanakkale Muharebelerinin meydana geldiği Gelibolu Yarımadası da sahra tahkimatının organizasyonu ve siper savaşı üzerinde belirleyici bir etkiye sahip olmuştur. Yarımada topoğrafik açıdan dik meyilli ve farklı irtifalara sahip arazi bloklarından oluşmakta olup düz alanlar ise oldukça sınırlıdır. Saros bölgesindeki kıyılarda geniş plajlar vardır. Koru Dağları'nın bir kolu, kıyıya oldukça uzak olarak Enez doğrultusunda uzanır. Yarımadanın ortasında yer alan Kocaçimen Tepesi ise kendi başına belirgin ve egemen bir topoğrafik karaktere sahiptir⁷⁷. Derinlikli cephelerden farklı olarak Gelibolu Yarımadası her bir karış toprağın muhafaza edilmesini zorunlu kılan bir yapıya sahiptir⁷⁸. Her iki taraf için de elde edilmesi istenilen hedefler cephenin çok yakınındaydı⁷⁹. Çanakkale Cephesi Komutanı Mareşal Liman von Sanders⁸⁰, siper savaşlarının başlamasıyla birlikte, Seddülbahir Cephesi'nde düşman kuvvetlerinin bir sonraki hedefi olan Alçıtepe'ye çok yakın olması nedeniyle, bir karış toprak verilmemesini emretmiş; en ön hattaki Türk birliklerinin düşmana en yakın mesafede kalmalarını ve orada siperlere girmelerini istemiştir⁸¹. Bu nedenle Çanakkale Muharebelerinde birinci siper hattı, asıl muharebe hattı olarak kabul edilmiştir. İkinci ve üçüncü hatlar elde tutulmakla birlikte, hücumun yaklaştığı hissedilir hissedilmez siperlerin işgal kuvvetleri yoğunlaştırılmıştır. İzzettin Bey, Çanakkale Cephesi'nin asıl muharebe hattının birinci hat olması açısından Avrupa'daki Batı Cephesi'nden ayrıldığını ifade etmiştir. Batı Cephesi'nde savaşın başlangıcında birinci hattın muharebe hattı olarak kabul edildiğini ancak daha sonra ikinci hattın ve bazen de üçüncü hattın muharebe hattı olarak uygun görüldüğünü belirtmiştir. Buna karşılık Çanakkale Cephesi'nin

77 **Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale Cephesi**, C V, II. Kitap, s. 5

78 Liman von Sanders, **Türkiye'de Beş Sene**, çev. Osmanlı Genelkurmayı Askeri Tarih Encümeni Tercüme Heyeti, yay. haz. Muzaffer Albayrak, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2006, 101-102; Esat Paşa, **a.g.e.**, s. 149; Fahri Belen, **Çanakkale Savaşı (Harp Akademisi 1934-1935 Tedrisatından)**, Harp Akademisi Matbaası, İstanbul 1935, s. 90.

79 Esat Paşa, **a.g.e.**, s. 149.

80 25 Mart 1915'te getirildiği V. Ordu komutanlığı göreviyle Çanakkale Cephesi'ndeki tüm idari yetkiyi elinde tutmuş olan Liman von Sanders, Türkiye'ye 14 Aralık 1913'te gelen Alman Askeri Heyeti'nin içinde yer almıştır. Çanakkale Muharebelerinden sonra 1917-1918 senelerinde Filistin Cephesi'nde 4, 7. Ve 8. Ordulardan oluşan Yıldırım Orduları Grubu Komutanlığına getirilmiştir. 1919 yılında Almanya'ya dönebilen Sanders'in, 1920'de yayımlanan "Fünf Jahre Türkei" (Türkiye'de Beş Sene) adlı hatıratı, Çanakkale Muharebeleri tarihi açısından önemli kaynaklardan biri olarak kabul edilmektedir. Muzaffer Albayrak, "Liman von Sanders", **Türkiye'de Beş Sene**, Liman von Sanders, çev. Osmanlı Genelkurmayı Askeri Tarih Encümeni Tercüme Heyeti, yay. haz. Muzaffer Albayrak, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2006, s. 1.

81 Sanders, **a.g.e.**, s. 101-102

ÇANAKKALE MUHAREBELERİNDE
MUSTAFA KEMAL'İN (ATATÜRK) SİPER SAVAŞINA YÖNELİK
EMİRLERİNİN ANALİZİ

Türk ordusunu birinci hat siperlerine çok büyük bir önem vermeyi mecbur kıldığını; bu nedenle cephede ikinci veya üçüncü hatların muharebe hattı olarak kabulünün dikkate alınmadığını belirtmiştir⁸².

Birinci siper hattının asıl muharebe hattı olarak kabul edilmesinde donanma ateşinin de önemli bir etkisi olmuştur. Liman von Sanders, Çanakkale Muharebelerini, bir kara ordusunun aynı anda hem düşman kara birliklerine hem de donanmasına karşı savaşmak zorunda kaldığı tek büyük savaş olarak tanımlamıştır. Sanders'e göre, Türk siper hatlarıyla düşman hatları arasında yalnızca birkaç adım mesafe olursa, düşman gemilerinin ateşi, sapma riski nedeniyle kendi askerlerini tehlikeye maruz bırakmamak için devre dışı kalmak zorunda kalıyordu. Bu durumun, komutanlara ve askerlere açık biçimde anlatıldığını belirtmiştir. Sanders, ayrıca Arıburnu Cephesi'nin, Gelibolu Yarımadası'ndaki diğer bölgelere göre çok daha engebeli ve dağlık bir yapıya sahip olduğunu da ifade etmiştir. Müdafaa hattının bu bölgede kuzey-güney doğrultusunda uzanması nedeniyle, gemi toplarının sadece bir yönden ya da en fazla kanatlardan sınırlı ölçüde etkili olabildiğini belirtmiştir.⁸³ 3. Kolordu Komutanı Esat Paşa (Bülkat, Korgeneral)⁸⁴ ise donanma ateşinin geri araziye topçu ateşi altında tutması nedeniyle, ihtiyat kuvvetlerinin birinci hatta çabuk bir şekilde ileriye alınamadığını; bu nedenle ileri hatların kuvvetli biçimde elde tutulduğunu

82 İzzeddin, a.g.m., s. 295. Bununla birlikte İzzeddin Bey, muharebe hattının kati olarak belirlenmemesi, her zamanki duruma göre hareket edilmesinin en uygun yöntem olduğunu belirtmiştir. İzzeddin, a.g.m., s. 295. Çanakkale Cephesi'nde İtilaf Kuvvetleri tüm topçu gücüne rağmen birinci hatların tamamını imha edememiş; ikinci ve üçüncü hatlar ise herhangi bir zarar görmemiştir. İ. Hakkı, **Harb-i Umumiden Evvel, Harb-i Umumi Esnasında ve Hâl-i Hazırda Tahkimat Usulleri**, s. 31.

83 Sanders, a.g.e., s. 101-102, 105. Seddülbahir civarında İtilaf kuvvetlerinin Boğaz tabyalarına olan mesafesi 20 kilometre ve Arıburnu'ndaki hedefe olan mesafesi ise 7 kilometre kadardı. İtilaf donanmasının cehennemini andıran ateşine göğüs geren Türkler, bu ateşten kurtulmak için mümkün olduğu kadar düşmanın yakınına girmek suretiyle bu tesiri azaltmaya çalışıyorlardı. Esat Paşa, a.g.e., s. 149.

84 Yanya doğumlu olan Esat Paşa, 1887'de Kara Harp Okulu'ndan mezun olmuştur. 1899'tan 1907'ye kadar Harp Okulu'nda Ders Nazırlığı görevinde bulunmuştur. Balkan Savaşları'nda 19 Ekim 1912 ile 6 Mart 1913 tarihleri arasında Yanya Kolordu Komutanı olarak görev yapmış ve Yanya müdafaasındaki rolü askerlik hayatında önemli bir yer tutmuştur. 6 Ocak 1914'te III. Kolordu Komutanlığı'na atanan Esat Paşa, Çanakkale Muharebelerinin başlamasından sonra 5 Mayıs 1915'te cephede yapılan yeni düzenleme ile Kuzey Grup Komutanlığı'na getirilmiştir. Çanakkale müdafa zaferinin önde gelen komutanlarından olan Esat Paşa, 14 Ekim 1915'te I. Ordu Komutanlığı görevine atanmasıyla birlikte Çanakkale Cephesi'nden ayrılmıştır. Mustafa Talha Savaş, **Son Dönem Osmanlı Kumandanlarından Mehmed Esad (Bülkat) Paşa (1862-1952)**, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya 2019, s. 5, 21, 35, 75, 101, 143, 164.

ifade etmiştir. Bu açıklama, birinci hattın neden asıl muharebe hattı olarak kabul edildiğine dair bir gerekçeyi daha ortaya koymaktadır⁸⁵.

Birinci siper hattının asıl muharebe hattı olmasına eşlik eden bir diğer önemli unsur, tarafların karşılıklı siper hatlarının birbirine son derece yakın olmasıdır⁸⁶. Özellikle Arıburnu Cephesi'nde Türk ve düşman siperleri arasında mesafe oldukça kısadır. İzzettin Bey, bu derece yakın siper konumlandırmasının o zamana kadar Avrupa cephelerinde görülmediğini ve bunun ilk kez Arıburnu Cephesi'nde tecrübe edildiğini vurgulamıştır⁸⁷. Karşılıklı siper hatlarının yakınlığına dikkat çeken bir diğer isim Mustafa Kemal Bey'dir. 1 Mayıs'ta meydana gelen muharebeye ilişkin değerlendirmesinde, "kesif avcı hatlarının düşman siperlerinin yirmi-otuz metre mesafesinde durduğunu; askerlik bilgisine göre bu mesafede hâlâ muharebenin bitmemiş olmasının hayret verici olduğunu", ifade etmiştir. Devamında, "eski teoriye göre bu mesafenin çok daha fazlasında muharebenin neticesi belli olmalıydı", şeklinde bir değerlendirmede bulunmuştur. Düşmanın sebat ve ısrarı ile Türk askerinin de ölümden yılmamasından dolayı bu şekilde kanlı muharebeleri görmenin mümkün olduğunu belirterek, siper hatlarının yakın oluşunda manevi güce dikkat çekmiştir⁸⁸.

Tarih boyunca bir sonraki savaşın nasıl olacağını kurgulayan askerî ileri gelenlerin temel amacı, yıpratma savaşından kaçınmak, nihaî harekâtın yolunu açmak ve savaş meydanlarında askerî zayıyatı düşürmek olmuştur. Ancak zayıyat, modern ateşli silahların yol açtığı haliyle doğrudan müdafaanın üstünlüğünden kaynaklanmıştır⁸⁹. Bununla birlikte, harekât harbine karşılık gelişen siper savaşı, aslında birçok komutan tarafından geçici bir durum olarak değerlendirilmiştir. Askerî ileri gelenler, I. Dünya Savaşı'nda çoğunlukla düşman müdafaasını aşmak için çeşitli yollar aramış ve harekât

85 Esat Paşa, **a.g.e.**, s. 149.

86 Liman von Sanders, 10 Haziran 1915'te Enver Paşa'ya iki tarafın mevzilerinin birbirine çok yakın olduğunu ve adeta iç içe bulunduğunu bildirmiştir. **Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale Cephesi**, C V, III. Kitap, s. 99.

87 İzzeddin [Erkânıharp Kaymakamı], **a.g.m.**, s. 286. İzzettin Bey, karşılıklı siper hatlarının yakın olmasını arazi yapısı ve ateş gücüne bağlamıştır. Bomba ve makineli tüfeklerin menzilin 10 metreye kadar inmesiyle düşmanın taarruzu gücünü kırdığını ileri sürüp; düşmanı süngü mesafesine kadar bekleyen müdafî gücünün bu noktada etkili olduğunu belirtmiştir. Ayrıca toprağın kazılması suretiyle geriye doğru oluşturulan siper hatlarının da etkili olduğunu ifade etmiştir. İzzeddin [Erkânıharp Kaymakamı], **a.g.m.**, s. 286.

88 Ruşen Eşref, **a.g.e.**, s. 45-46.

89 Martin van Creveld, **The Changing Face of War: Combat From The Marne to Iraq**, Ballantine Books (Epub edition), New York 2005, s. 157-158.

ÇANAKKALE MUHAREBELERİNDE
MUSTAFA KEMAL'İN (ATATÜRK) SİPER SAVAŞINA YÖNELİK
EMİRLERİNİN ANALİZİ

harbinin doğal koşullarını iyileştirmeye çalışmışlardı⁹⁰. 1916'da Amerika Birleşik Devletleri'nde sahra tahkimatına yönelik yayımlanan bir kitapçıkta bu duruma dikkat çekilmiştir. Askerî başarı için manevranın kesinlikle gerekli olduğu ve bu nedenle birliklerin “siperden çık” emirlerini memnuniyetle karşılaması gerektiği belirtilmiştir. Taarruz eyleminin tek başına kesin sonuçlar doğurabileceğinin askerî tarih tarafından açıkça ortaya konduğu ve tüm askerî öğretilerin bu noktada fikir birliği içinde olduğu ifade edilmiştir. Söz konusu kitapçıkta, “birlikler durdurulmaya zorlandıkları için siper kazarlar; kazmak için durmazlar” ifadesine yer verilmiştir⁹¹.

Muallim Tuğgeneral Basri Paşa'nın kaleme aldığı ve 1927'de yayımlanan *Mevzi Harbi Notları* adlı eserinde, siper savaşına dair aktardığı bilgiler, bu savaş tarzının askerî çevrelerde nasıl karşılandığına dair açıklayıcı niteliktedir. Basri, siper savaşının esas itibarıyla inatçı bir taarruz ve müdafaa savaşı olduğunu belirtir. Uzun sürmesinden ötürü siper savaşlarının çok fazla zaman tükettiğini, insan gücünü ve malzemeyi yıpratıldığını; ayrıca çok fazla para gerektirdiğini ifade eder. Ona göre siper savaşlarının birçok sakıncası bulunmaktadır. Basri, siper savaşlarında meydan savaşlarına göre daha ciddi tedbirler alınmasının gerekli olduğunu belirtir. Bu savaş tarzında sevk ve idarede herhangi bir esnekliğe yer olmadığını ve genel olarak savaş idaresinin en zayıf hâlini siper savaşında aldığını ifade eder. Basri, siper savaşının doğası gereği yapılan işlerin ve hayatın tekdüzeliğinin hem orduya hem de ülke halkına usanç verdiğini belirtir. Bu durumun, halkta gevşeklik ve bezginliğe, askerde ise laubalilik ve yavaş yavaş artan bir güvensizlik duygusuna yol açıldığını ifade eder. Ayrıca savaşın temel unsurlarından biri olan dayanma gücünün bu süreçte yavaş yavaş aşındığını ve savaş devam ettikçe de artarak sarsıldığını ileri sürer. Basri'ye göre, bu nedenle siper savaşını tercih ederek savaşa girmeye mecbur olan ve daha sonra harekât savaşına geçmeyi başaramayan; sanayisi gelişmemiş, iç ulaşımı yetersiz, milli bütünlüğü az olan bir ülke ve millet, bu savaş şeklinde mağlup olmaya mahkûmdur. Değerlendirmesinin sonunda, nüfusu ve kaynakları az, ülkesi geniş olan milletlerin, siper savaşını gerektirecek durumlara izin vermeden önce düşmanı harekât savaşlarıyla mağlup edecek büyük

90 David T. Zabecki, **The German 1918 Offensives: A Case Study in the Operational Level of War**, Routledge Taylor and Francis Group, London and New York 2006, s. 43.

91 **Notes on Field Fortification**, For Use of Student Officers, Army School of the Line, 1916, prepared by The Army Field Engineer School, Army Service School Press, Fort Leavenworth, 1916, s. 6.

bir azim ve idareye sahip olmaları gerektiğini vurgulamıştır⁹². Basri'nin aktardığı bu değerlendirmeler, I. Dünya Savaşı'ndan sonra siper savaşına yönelik olan bakış açısını da yansıtmaktadır.

Mustafa Kemal'in askerlik düşüncesinin temelinde, inisiyatif üstünlük anlayışının yer aldığı söylenebilir⁹³. “Muharebede zafere ulaşmak ve galibiyet, en küçüğe kadar bütün rütbe sahiplerinin, bizzat düşünce üreterek durumun gereğine göre kendi kendine önlemler almaya alışmış olmalarına bağlıdır” şeklindeki ifadesini, 1914 yılında Nuri Conker ile karşılıklı sohbet üslubunda kaleme aldıkları *Zabit ve Kumandan ile Hasbihal* isimli eserinde dile getirmiştir⁹⁴. Mustafa Kemal, bu eserde inisiyatif meselesine geniş yer ayırır ve 20. yüzyılda savaşın bulunduğu hâl ve doğası gereği artık sadece bir kurallar manzumesi içerisinde idare edilemeyeceğine inanır⁹⁵.

Mustafa Kemal Bey, İtilaf kuvvetlerinin 25 Nisan sabahı Arıburnu'na yaptıkları çıkarma esnasında, ordu ve kolordu komutanlıklarından herhangi bir emir ulaşmamışken, kendi inisiyatifiyle bir piyade alayı ve bir dağ bataryasını Arıburnu'na gönderip taarruza geçirmiştir. Daha sonra kaleme aldığı Arıburnu Muharebeleri Raporu'nda, Gelibolu'dan 19. Tümenin hareketine dair kesin emir beklenmesinin, muharebenin seyri ile bağdaşmayacağını ifade etmiştir⁹⁶. Mustafa Kemal Bey'in

92 Basri [Muallimi Mirliva], **Mevzi Harbi Notları**, (Büyük Kumanda Kursu), Askeri Akademiler Kumandanlığı Matbaası, Yıldız 1927, s. 3-4. 1928'de yayımlanan *Sevk ve Muharebe Talimnamesi*'nde taarruz hakkındaki yaklaşım dikkat çekicidir: “*Muhârebenin esâsı olan taarruzdur. Diğer muhârebe tarzları ancak taarruzun imkânsızlığı halinde muvakkaten ve zarûreten ihtiyar edilir. Çünkü netice ancak taarruz ile alınır. Müdâfaa ve ric'at gibi gayesi taarruz olmayan muhârebe vazîfeleri de en iyi bir sûrette taarruz ile yapılabilir. En müşkül vaz'iyetler taarruz ile düzeltilebilir. Çünkü taarruz en kuvvetli ve müessir bir tedbîrdir. Müdâfaa ve ric'at gibi zayıf vaz'iyetlerde böyle kuvvetli tedbîrlerle takviye edilmiş olur. Şu hâlde dâimâ mütearrız davranmak ve mütearrız bulunmak lazımdır. Bu sayede düşmanı tazyik veya baskı altında tutmak ve bu sûretle vaz'iyete düşmanın irâde ve ma'neviyâtına hâkim olmak mümkündür.*” İsmail Berkok [Harbiye Mektebi Ta'biye Baş Muallimi Erkân-ı Harb Kaimmakamı], **Müşterek Ta'biye: Muhtelif Sınıfların Birlikte Sevk ve Muharebesi**, Mekteb-i Harbiye Matbaası, 1928, s. 25.

93 Bununla ilgili yapılan bir çalışma için bk. İsmet Görgülü [Tnk. Kurmay Albay Kara Harp Okulu Öğretim Elemanı], **Atatürk ve İnsiyatif**, Harp Akademileri Komutanlığı 1991-19912 Öğretim Yılı İlk Dersi, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul 1991.

94 “*Muhârebede tahsîl-i zafer ve galibiyet en küçüğe kadar bi'l-cümle rütbe eshâbının bi'z-zât i 'mâl-i fikr ile kendiliğinden tedbîr ittihâzına alışmış olmalarına mütevakıftır.*” Mustafa Kemal Atatürk, “Zabit ve Kumandan ile Hasbihal”, **Zabit ve Kumandan ile Hasbihal Nuri Conker'in Zabit ve Kumandanı ile Birlikte**, İş Bankası Yayınları, İstanbul t.y., s. 17.

95 Mustafa Kemal Atatürk, a.g.m., s. 17-18.

96 Mustafa Kemal, **Arıburnu Muharebe Raporu**, s. 14-15.

ÇANAKKALE MUHAREBELERİNDE
MUSTAFA KEMAL'İN (ATATÜRK) SİPER SAVAŞINA YÖNELİK
EMİRLERİNİN ANALİZİ

bu inisiyatif, muharebenin gidişatı açısından kritik bir sonuç doğurmuştur. Eğer ordu komutanından gerekli izin gelene kadar beklenmiş olsaydı, İtilaf kuvvetleri muharebenin ilk anlarında bölgenin en hâkim tepeleri olan Conkbayırı ve Kocaçimen'i ele geçirebilecekti⁹⁷. Bunun sonucunda Seddülbahir'de bulunan Türk kuvvetleri de kuzeyden kuşatılma tehlikesiyle karşı karşıya kalacaktı. Mustafa Kemal Bey, muharebelerin ilerleyen safhalarında da inisiyatif almanın önemine dikkat çekmiştir. 16 Mayıs tarihli emrinde, Kanlısirt bölgesindeki durumla ilgili olarak “sol kanat merkezde ve sağ kanatta birinci hatta yaklaşmış olan topçu takımlarından piyadeyi rahatsız eden düşman mitralyözlerini ve düşman piyade hattına yakın bulunan topçusunu zedelemek hususunu kesinlikle talep ederim” ifadesine yer vermiştir. Emrin devamında ateş emri için üst kademedен onay beklemeden harekete geçilmesi gerektiğini şu ifadeleriyle vurgulamıştır.

“...her batarya komutanı her an bataryasına süratle ateş açtıracak şekilde hazır ve tetikte bulunacak, hedeflere ateş açılması için her defasında benim dikkati çekmem veya topçu alay komutanının emir vermesini beklemek uygun değildir...”⁹⁸

8 Ağustos günü, İtilaf kuvvetlerinin Conkbayırı taarruzuyla cephenin son derece hassas bir hâl alması üzerine, Mustafa Kemal Bey önemli bir inisiyatif göstererek cephenin komutanı Liman von Sanders'ten tüm mevcut kuvvetlerin komutasının kendisine verilmesini talep etmiştir. Bu talebin ardından Anafartalar Grubu Komutanlığı'na atanmıştır⁹⁹.

Mustafa Kemal Bey, 9 Ağustos taarruzuna ilişkin değerlendirmesinde, sayıca üstün olmalarına rağmen İtilaf kuvvetlerinin yenilgisini, General Ian Hamilton'un da aralarında bulunduğu İngiliz komutanlarının sorumluluk almaktan kaçınmasına bağlamıştır. Mustafa Kemal, gerçekte sorumluluktan korkan komutanların hiçbir zaman gerekli kararları veremediklerini; bunun sonucunda ise acı felaketlerle karşılaşıldığını bizzat çeşitli zamanlarda gördüğünü belirtmiştir¹⁰⁰.

97 Görgülü, a.g.e., 1991, s. 11.

98 Çanakkale Muharebelerinde 19'uncu Tümen Cerideleri, C III, s. 121.

99 Mustafa Kemal, **Anafartalar Muharebeleri'ne Ait Tarihçe**, s. 20. Liman von Sanders'in “Çare kalmadı mı?” sorusuna karşılık, Mustafa Kemal Bey, “Bütün mevcut kuvvetlerin komutam altına verilmesinden başka çare kalmamıştır,” şeklinde yanıt vermiştir. Liman von Sanders'in “Çok gelmez mi?” sorusuna ise, Mustafa Kemal kararlılıkla “Az gelir!” cevabını vermiştir. Mustafa Kemal, **Anafartalar Muharebeleri'ne Ait Tarihçe**, s. 20.

100 Ruşen Eşref, a.g.e., s. 67-69.

Mustafa Kemal Bey'in inisiyatif düşüncesi dönemin askerlik düşüncesi ile de uyumludur. 1912 tarihli *Piyade Talimnamesi*'nde, savaşta her durum için genel bir kaide sunmanın mümkün olmadığı; bu nedenle komutanların, gerekli tedbiri tereddüt etmeksizin duruma uygun bir şekilde alabilecek biçimde eğitilmeleri gerektiği ifade edilmektedir¹⁰¹. Bir sonraki maddede ise hem komutanların hem de avcı askerlerin kendilerinden iş görmeleri noktasında yetiştirilmeleri gerektiği belirtilmiştir¹⁰². Mustafa Kemal Bey'in inisiyatif üstünlük sağlamanın bir unsuru olarak taarruz ruhuna ön planda tuttuğu açıktır. *Zabit ve Kumandan ile Hasbihal*'in 4. Kısmı'nın başlığı bu anlayışı yansıtır şekilde "Taarruz Ruhu"dur. Bu bölümde Japon askerî tarihinden verdiği bir örnekle, taarruz ruhuna verdiği önemi ortaya koymuştur¹⁰³.

II.3. Eylül-Aralık 1915 Arası Statik Cephe Döneminde Mustafa Kemal'in Siper Savaşı Anlayışı

En düşük taktik seviyenin dışında askerî harekâtların taarruz ve müdafaaya dair bileşenlerden oluştuğu gözden kaçırılmamalıdır. Klasik ayrım, manevra kabiliyeti ve ateş gücü arasında yapılır. Buna göre müdafaaya durağandır ve ateş gücü teknolojisi ile donatılmıştır. Taarruz ise hareketli, dinamik ve manevra teknikleri ile var olur¹⁰⁴. İngilizlerin 27 Ağustos'ta Kayacık Ağılı'na yönelttikleri taarruz girişiminin başarısızlıkla sonuçlanmasının ardından Çanakkale Muharebelerinde büyük taarruz girişimleri ve buna mukabil gelişen karşı taarruz anlayışı terk edilmiş; cephedeki savaş statik bir

101 "Maamâfih harbe öyle ahvâl dâhî vâkî' olur ki, ahvâl-ı mezkûre hakkında umûmî vesâyâ beyânı bile mümkün değildir. Binâenaleyh kumandanlar tedâbir-i lâzimeyi bilâ-tereddüt kemâl-i sür'atle ve her andaki vaz'ıyyete muvaffik bir sûrette ittihâz husûsunda muallim olunmalıdır." **Piyade Ta'limnamesi**, 1912, s. 115, md. 244. Osmanlı Devleti 1882'den itibaren ordusunu Alman ordusunu örnek olarak yapılandırma çalışmalarına başlamıştır. I. Dünya Savaşı'ndan önce, Almanya'nın 1906 yılında yayımladığı piyade talimnamesi 1909'da; yine Almanya'nın tekrar düzenleyerek 1909'da yayımladığı bir sonraki talimname ise 1912'de Türkçeye kazandırılmıştır. Osmanlı Devleti 1912'de yayımladığı talimnamede, Almanya'dan farklı olarak yavaş nizam talimlerinde sadeliği sağlamak amacıyla bazı düzenlemeler yapmıştır. Necdet Öz, **Yenileşme Dönemi Osmanlı Ordusunda Talimnameler**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2021, s. 120, 170-171.

102 **Piyade Ta'limnamesi**, 1912, s. 115, md. 245.

103 Mustafa Kemal Atatürk, a.g.m., s. 17-18.

104 Jonathan Shimshoni, **Technology, Military Advantage and World War I: A Case for Military**, International Security, Winter, 1990-1991, Vol. 15, No. 3 (Winter, 1990-1991), s. 191-192.

ÇANAKKALE MUHAREBELERİNDE
MUSTAFA KEMAL'İN (ATATÜRK) SİPER SAVAŞINA YÖNELİK
EMİRLERİNİN ANALİZİ

mevzi muharebesi niteliğine bürünmüştür¹⁰⁵. Mustafa Kemal Bey, 27 Eylül tarihli genelgesinde, son bir ay içinde herhangi bir muharebenin yaşanmadığını belirtmiştir¹⁰⁶. Ancak statik bir mevzi muharebesinin olduğu cephede karşılıklı topçu ve bomba atışları meydana gelmiştir¹⁰⁷. Lağım muharebeleri ise savaşın başından itibaren görülmekle birlikte, bu dönemde ve özellikle Kasım 1915'te yoğunluk kazanmıştır¹⁰⁸. Her ne kadar büyük çaplı bir çatışma yaşanmamış olsa da bu durum hiçbir kaybın olmadığı anlamına gelmemelidir. Nitekim Mustafa Kemal Bey, 27 Eylül tarihli genelgede düşman ateşi sonucu yalnızca son bir hafta içinde beş yüze yakın kaybın meydana geldiğine dikkat çekmiştir. Bu kaybın önemli kısmının askerlerin dikkatsizliği, ihtiyat ve istinat mevkilerinin topçu ve piyade ateşine karşı yeterince korunaklı biçimde inşa edilmemesi ayrıca avcı hendekleri ile râh-ı mesturlarda yeterli derinlikte ve sağlamlıkta ara siperlerin yapılmamasından kaynaklandığını belirtmiştir¹⁰⁹.

Ekim ayının ortalarına kadar İtilaf kuvvetlerinin büyük bir çıkarma yapacağı ihtimali ve söz konusu kayıplar tahkimatın güçlendirilmesi, birliklerin teyakkuza geçirilmesi ve müdafaa önlemlerinin artırılması açısından belirleyici olmuştur¹¹⁰. Hatta bundan

105 **Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale Cephesi**, C V, III. Kitap, s. 422, 427.

106 Mustafa Kemal Atatürk'ün Çanakkale Cephesi Yazışmaları (Emir-Rapor ve Mektuplar), s. 715.

107 Mustafa Kemal Bey, 17 Eylül tarihli emrinde, cephede alışıldığı üzere aralıklı biçimde karşılıklı topçu ateşlerinin yapıldığını belirtmiştir. **Mustafa Kemal Atatürk'ün Çanakkale Cephesi Yazışmaları**, s. 689. 9 Ekim tarihli raporunda da karşılıklı piyade ve topçu ateşinin alışıldığı üzere devam ettiğini belirtmiştir. **Mustafa Kemal Atatürk'ün Çanakkale Cephesi Yazışmaları**, s. 740.

108 Mustafa Kemal Bey, 13 Kasım tarihli emrinde, Kayacık Ağılı istinat noktasında ve 8. Tümen cephesinde Şahin Mıntıkasında gerek Türk ordusu ve gerek düşman tarafından lağım faaliyetleri yürütüldüğünü belirtilmiştir. Lağım çalışmalarında uzman ve yetenekli asker eksikliğine dikkat çekmiştir. İstenilen ölçüde ilerleyebilmek için Güney Grubu'nda yer alan Alman lağımci bölüğünden müfrezeye istemiştir. **Mustafa Kemal Atatürk'ün Çanakkale Cephesi Yazışmaları**, s. 797. Mustafa Kemal'in birçok emir ve raporundan cephede lağım muharebelerinin meydana geldiği anlaşılmaktadır. 5 Kasım 1915, 10 Kasım 1915, 11 Kasım 1915, 19 Kasım 1915, 20 Kasım 1915, **Mustafa Kemal Atatürk'ün Çanakkale Cephesi Yazışmaları**, s. 786, 791, 793, 809, 810.

109 **Mustafa Kemal Atatürk'ün Çanakkale Cephesi Yazışmaları**, s. 715.

110 Mustafa Kemal Bey, 24 Eylül tarihli genelgesinde, güvenilir bir gazetecinin bir İtalyan subayından edindiği bilgiye göre, İngiliz, Fransız ve İtalyan donanmalarının Ekim ayının ilk yarısında Çanakkale'ye kesin sonuçlu bir taarruz hazırlığında olduğu ve Gelibolu'daki düşman kuvvetlerinin takviye edildiğini bildirmiştir. Ancak bu tarihe güvenilmemesi, düşmanın yeterli kuvvet gördüğünde saldırıyı ertelemeyeceğini ifade etmiştir. Bu istihbarat ordu tarafından üst makamlara iletilmiştir. **Mustafa Kemal Atatürk'ün Çanakkale Cephesi Yazışmaları**, s. 704.

önce Eylül ayı başında İtalyan kuvvetlerinin çıkarma yapacağına dair bir istihbarat alınmış; 13 Eylül’de ise İtilaf donanmasının Gökçeada ve Seddülbahir arasında gün içinde artan faaliyetleri, gece vakti yüksek sayıda kuvvetle bir çıkarma yapacağını düşündürmüştür¹¹¹. Cephedeki tahkimatın durumuna gelince; Mustafa Kemal Bey, 12 Ağustos tarihli raporunda, genel olarak cephe hattında dikkate değer tahkimat çalışmalarının yürütülmekte olduğunu belirtmiştir¹¹². Eylül ayı itibarıyla da bu durumu tekrar teyit etmiştir. 4 Eylül tarihli raporunda, 4, 6 ve 8. Tümen cephelerini gezdiğini ve genel itibarıyla çok memnun olduğunu ifade etmiştir. Şahintepe, Conkbayırı ve 4. Tümen tahkimatının, düşman kuvvetleri açısından aşılmaz bir barikat haline getirildiğini belirtmiştir. 6. Tümen cephesindeki tahkimatın öncekine kıyasla çok daha iyi olduğunu ifade etmiş ve gerekli tahkimat çalışmalarının yapılmasını emretmiştir¹¹³. Mevcut tahkimatın güçlendirilmesine de devam edilmiştir. Mustafa Kemal Bey, 13 Eylül tarihli emrinde istinat ve ihtiyat siperlerinin örtülmesi, siperlerde kum torbalarının kullanılması, tel örgülerinin sipere çok yakın olmayacak şekilde 20-30 metre mesafede yerleştirilmesi gerektiğini bildirmiştir¹¹⁴. 24 Eylül tarihli emrinde ise düşmanın harekât ve sevkıyatı hakkında zamanında ve yeterli bilgi edinilememesi nedeniyle ani ve güçlü taarruzların zamanlamasının öngörülemediğini belirtmiştir. Bu nedenle avcı hatlarının yoğunluğu, birliklerin hazırlık durumu ve konuşlanmalarının her an muharebe çıkacakmış gibi düzenlenmesini emretmiş; böylece birliklerin sürekli bir teyakkuz içinde olması gerektiğine işaret etmiştir¹¹⁵.

Her ne kadar Mustafa Kemal Bey, muharebelerin gidişatı gereği Eylül ayından itibaren karşı taarruz anlayışını terk etmiş olsa da müdafaayı aktif bir müdafa anlayışı üzerine inşa ettiği gözden kaçırılmamalıdır. Bu durum, 1 Eylül tarihli emrinde açıkça görülmektedir. Emrinde, muharebelerin başından beri amacın yine düşmanı kovmaktan ibaret olduğunu belirtmiş; ancak bu kez cephenin tahkim

111 Mustafa Kemal Bey’in 4 Eylül tarihli emrinde, Alman Genelkurmay Başkanlığı tarafından Çanakkale Muharebelerine katılmak için İtalyan askerlerinin toplandığı istihbaratının ulaştırıldığı ifade edilmiştir. Hatta 8 Eylül tarihli grup emrinde, Mustafa Kemal, o gün çıkarma yapan İtilaf kuvvetlerinin İtalyan olduğunu kuvvetli ihtimal olarak değerlendirmiştir. **Mustafa Kemal Atatürk’ün Çanakkale Cephesi Yazışmaları**, s. 665, 671.

112 Mustafa Kemal Atatürk’ün Çanakkale Cephesi Yazışmaları, s. 541.

113 Mustafa Kemal Atatürk’ün Çanakkale Cephesi Yazışmaları, s. 663.

114 Mustafa Kemal Atatürk’ün Çanakkale Cephesi Yazışmaları, s. 679.

115 Mustafa Kemal Atatürk’ün Çanakkale Cephesi Yazışmaları, s. 701.

ÇANAKKALE MUHAREBELERİNDE
MUSTAFA KEMAL'İN (ATATÜRK) SİPER SAVAŞINA YÖNELİK
EMİRLERİNİN ANALİZİ

edilmesi ve hazırlık çalışmalarıyla daha güvenli bir hale getirilmesi gerektiğini ifade etmiştir¹¹⁶.

Mustafa Kemal'in aktif müdafaa anlayışı içerisinde, yoğun gözetleme ve keşif taarruzları ağırlıklı olarak yer almıştır. 3 Eylül tarihli emri bunu açıkça göstermektedir. Söz konusu emrinde, tümen cephesinden çıkarılan keşif kollarına, düşman kuvvetleri hakkında bilgi edinmek amacıyla taarruzî keşif yaptırılmasını emretmiştir. Keşif kollarının, yakın mesafelere kadar girerek düşmanın tekil nöbetçi atışlarına aldırmaksızın, düşman hatlarının yoğunluğunu tespit etmeye çalışmaları gerektiğini belirtmiştir. Ayrıca, düşman mevzilerine yakın noktalardan açılacak ateşin, bu amacın gerçekleşmesine katkı sağlayabileceğini ifade etmiştir¹¹⁷. Yine 4 Eylül tarihli emrinde Mustafa Kemal, keşif birliklerinin düşmana el bombasıyla yaklaşarak düşman mevzilerinin hangi bölgelerde daha kuvvetli tutulduğunu tespit etmelerini istemiştir¹¹⁸. Bu talimatı, 5 Eylül tarihli emrinde de yinelemiştir¹¹⁹. Her iki emrinde de düşmandan silah ve teçhizatın ele geçirilmesini ayrıca belirtmiştir. 3 Ekim tarihli emrinde ise, İtilaf kuvvetlerinin ağır topçu bataryaları ve ileri hat birliklerini geri çekme eğilimi göstermesi üzerine, bu girişimlerinin ne ölçüde olduğunu anlamak üzere topçu ateş baskını yapılmasını emretmiştir¹²⁰.

Ekim ayının sonu itibarıyla İtilaf kuvvetleri, askerlerinin bir kısmını çekmiş ve daha fazla kuvvetini de tahliye etme ihtimali belirmiştir. 22 Ekim tarihli emrinde, Mustafa Kemal, İtilaf kuvvetlerinin olası bir tahliye durumunda geride kalan kuvvetlerinin denize dökülmesini sağlamak için gözetleme faaliyetlerinin yoğunlaştırılmasını istemiştir¹²¹. 27 Kasım itibarıyla ise İtilaf kuvvetlerinin cepheyi tahliye edeceğine dair işaretler daha da belirginleşmiştir. Bunun üzerine Mustafa Kemal, düşmanın kesin bir şekilde çekilip çekilmediğini ortaya çıkartmak amacıyla keşif faaliyetlerinde bulunulmasını uygun görmüştür¹²². 28 Kasım tarihli emrinde, bu amaçla her kolordunun cephesi karşısındaki düşman cephesinin bir kısmını belirlemesini ve bu bölgeye önce topçu ateşiyle hazırlık yaparak, kuvvetli birliklerle keşif amaçlı taarruz gerçekleştirmesini

116 Mustafa Kemal Atatürk'ün Çanakkale Cephesi Yazışmaları, s. 654.

117 Mustafa Kemal Atatürk'ün Çanakkale Cephesi Yazışmaları, s. 659.

118 Mustafa Kemal Atatürk'ün Çanakkale Cephesi Yazışmaları, s. 660.

119 Mustafa Kemal Atatürk'ün Çanakkale Cephesi Yazışmaları, s. 667.

120 Mustafa Kemal Atatürk'ün Çanakkale Cephesi Yazışmaları, s. 729.

121 Mustafa Kemal Atatürk'ün Çanakkale Cephesi Yazışmaları, s. 761.

122 Mustafa Kemal Atatürk'ün Çanakkale Cephesi Yazışmaları, s. 813.

emretmiştir. Bu keşif taarruzunun amacının, düşmanın taarruz edilen noktaya ne kadar sürede, hangi miktarda ve ne tür birliklerle yardım gönderebileceğini; ayrıca bu sırada muharebe cephesi genelinde nasıl bir yoğunluk ve faaliyet göstereceğini tespit etmek olduğunu belirtmiştir¹²³.

1915 Eylülünden itibaren statik bir mevzi savaşına dönen cephede, Mustafa Kemal Bey Ekim ayından itibaren sık sık “vaziyette tebeddül yoktur” ifadesiyle önemli bir değişiklik olmadığını vurgulamıştır¹²⁴. Bununla birlikte bahsedildiği üzere Ekim ayının sonu itibarıyla düşmanın bir kısım kuvvetini çektiği ve daha da çekme ihtimali bulunduğu ortaya çıkmıştır¹²⁵. Bu nedenle Mustafa Kemal Bey, düşmanın kalan kuvvetlerini denize dökmek amacıyla ileride gerçekleştirilecek genel bir hücum için hazırlıklı olunmasını emretmiştir. 22 Ekim tarihli emrinde bu doğrultuda düşman tel örgülerinin yeri ve türü ile hangi makineli tüfek mevzilerinden ateş altına alınabileceklerine dair ayrıntılı keşif bilgileri istemiştir¹²⁶. Mustafa Kemal Bey, Kasım ayı boyunca bu yöndeki emirlerini sürdürmüştür. 11, 17 ve 22 Kasım tarihlerinde muhtemel hücum ve taarruzlar için gerekli eğitimlerin verilmesi, disiplinin sağlanması ve hazırlıkların tamamlanmasına yönelik emirler vermiştir. Bu emirlerinde öncelikle hücumun başarılı bir şekilde uygulanmasına dikkat çekmektedir. Çabukluk ve hareket kabiliyetinin kazandırılması, hücum öncesi pozisyonların alınması, hücum mesafesinin ayarlanması ve hep birlikte koordineli bir şekilde hücum edilmesi hususlarına emirlerinde yer vermiştir. Ateş açma üzerine emirler vermiştir. Boş yere ateş açılmaması, birliklerin ateş açarken birbirini ateşle koruması gerektiğini vurgulamıştır¹²⁷. 17 Kasım tarihli emrinde, Mustafa Kemal Bey, avcı hattının yayılışı ve hareket tarzının düzeltilmesini talep etmiştir. Avcı hattının başlangıçta seyrek aralıklarla oluşturulması gerektiğini, düşmana yaklaşıp ateşe başlamasının ardından geriden gelen istinat birlikleriyle desteklenmesi gerektiğini belirtmiştir. Ancak arazinin dalgalı ve korunmaya elverişli olması halinde, avcı hatlarının başlangıçtan itibaren yoğun biçimde

123 **Mustafa Kemal Atatürk’ün Çanakkale Cephesi Yazışmaları**, s. 814.

124 1915 Ekim ayı boyunca 5, 8, 10, 21, 26, 27, 30 Ekim günleri dışında bu ifadeye emirlerinde yer vermiştir. İtilaf kuvvetlerinin cepheyi terk etme ihtimalinin ortaya çıktığı Kasım ayı boyunca bu ifade yine emir ve genelgelerde yer almakla birlikte kullanım sıklığı düşmüştür. **Mustafa Kemal Atatürk’ün Çanakkale Cephesi Yazışmaları**, s. 715-815.

125 22 Ekim tarihli emir için bk. **Mustafa Kemal Atatürk’ün Çanakkale Cephesi Yazışmaları**, s. 761.

126 **Kemal Atatürk’ün Çanakkale Cephesi Yazışmaları**, s. 761.

127 **Mustafa Kemal Atatürk’ün Çanakkale Cephesi Yazışmaları**, s. 794-795, 805-806, 812.

ÇANAKKALE MUHAREBELERİNDE
MUSTAFA KEMAL'İN (ATATÜRK) SİPER SAVAŞINA YÖNELİK
EMİRLERİNİN ANALİZİ

oluşturulabileceğini ifade etmiştir. Ateş altında avcı hatlarının uyuşuk şekilde ve yürüyerek ilerlediklerini, oysa bir sıçrayışta çok fazla mesafe kat edilebileceğini de belirtmiştir. Taarruz ve hücum eğitimine yönelik olan bu emirlerinde, hücumla geçen birlikler durmaya zorlandıklarında gerekli tahkimatın sağlanmasını emretmiştir¹²⁸. 17 Kasım tarihli emrinde, düşman avcı hendeklerini aşabilmek için kendi cephemizde talim yapmak için düşman hatlarına benzer avcı hendeklerinin inşasını emretmiştir¹²⁹.

II.4. Mustafa Kemal Bey'in Siper Savaşına Yönelik Diğer Taktik Yaklaşımları

Çalışmamızda buraya kadar, Mustafa Kemal'in siper savaşı anlayışı, temel muharebe biçimleri olan taarruz ve müdafaa üzerinden ele alınmıştır. Ancak siper savaşı yalnızca bu iki muharebe biçimiyle sınırlı kalmamış, muharebelerin yürütülmesini doğrudan etkilemiş; askerî faaliyetlerin tüm alanlarında kendini göstermiştir. Tahkimat inşası, derinliğine tertibatın kurulması, ihtiyat ve istinat birliklerinin idaresi, emir-komuta zincirinin işletilmesi, atış idaresi, gözetleme ile topçu faaliyetleri gibi alanlarda Mustafa Kemal Bey'in taktik düşüncesini tespit etmek, aşağıda örnekleriyle görüleceği üzere mümkün olmuştur.

Mustafa Kemal Bey, tahkimat inşası ile ilgili birçok emir ve rapor yayınlamıştı¹³⁰. Doğrudan bir avcı hendeğinin nasıl inşa edilmesi gerektiğine dair bir krokiyi 22 Mayıs tarihli tümen emrinde çizmişti¹³¹. Krokisi çizilen bu avcı hendeği 1910'da yayımlanan *Sahra İstihkâmâtı Talimnamesi*'nde tarif edilen avcı hendeği ile aynıdır¹³². Bu emir örneğinde de görüldüğü üzere Çanakkale Muharebeleriyle ilgili siper tahkimatı I. Dünya Savaşı'ndan önce gelişen tahkimat tekniğinin bir ürünüdür. Avcı hendeği,

128 11 Kasım tarihli emrin 6. maddesi. **Mustafa Kemal Atatürk'ün Çanakkale Cephesi Yazışmaları**, s. 794.

129 **Mustafa Kemal Atatürk'ün Çanakkale Cephesi Yazışmaları**, s. 806.

130 İtilaf kuvvetlerinin siper inşasına karşılık Türk birliklerinin de siper inşa etmeleri hakkındaki 12 Mayıs tarihli tümen emri için bk. **Harp Ceridelerine Göre Çanakkale Savaşları'nda 57. Alay**, s. 304. 22 Mayıs tarihli tümen emrinde de Cesarettepe'si ve 180 Rakımlı Tepe platosunun güçlü bir şekilde tahkim edilmesini emretmiştir. Emirde, tahkimatın düşmanın dar sahalardan çıkarak geniş cephelerde yoğun kuvvet kullanmasını engelleyecek hatlarda yapılmasının gerekli olduğunu belirtmiştir. **Çanakkale Muharebelerinde 19'uncu Tümen Cerideleri**, C III, s. 372-373.

131 **Çanakkale Muharebelerinde 19'uncu Tümen Cerideleri**, C III, s. 374.

132 *Sahra İstihkâmâtı Ta'limnamesi*, s. 23, şekil 7.

ara siper¹³³, setr hendeği¹³⁴, mahfuz mahal, tel örgüler, kum torbaları, istinat noktaları vesaire Çanakkale Muharebelerindeki tahkimat unsurları hakkındaki bilgiler *Sahra İstihkâmâtı Talimnamesi*'nde (1910) tespit edilebilir¹³⁵.

Bununla birlikte Mustafa Kemal Bey, avcı hendeği krokiğini çizdiği emrin devamında siper inşası için savaş sırasında yayımlanmış olan *Sahra Tahkimatına Dair Tecarib-i Harbiye*'nin takip edilmesini talep etmiştir¹³⁶. Çanakkale Cephesi'nde bulunan Alman istihkâm kıtaatı ve Mevaki-i Müstahkeme Müfettişliği tarafından meydana getirilen bu eser, yine Mevaki-i Müstahkeme Müfettişliği tarafından Almancadan Türkçeye tercüme edilerek yayımlanmıştır. Yalnızca bir rehber eser olup talimname olmadığı girişinde belirtilen eserin subaylara dağıtılması emredilmiştir¹³⁷. Bu rehber eserin *Sahra İstihkâmâtı Talimnamesi*'nden (1910) farkının temelde siper savaşına olan yaklaşımla ilgili olduğu söylenebilir. Eserin başlangıcında derinliğine ve genişliğine tertibat hususlarına yer verilmesi bunu göstermektedir¹³⁸.

I. Dünya Savaşı'ndaki siper savaşı, savaştan önceki cephe organizasyonunu da değiştirmiştir. Dönemin piyade talimnamesinde muharebe tarzı, kanatları dayanmış bir birliğin savaşı olarak tanımlanmıştır¹³⁹. Siper savaşının hâkim bir savaş tarzı olarak

133 Ara siperler (traverse, eng.), hendeğin arka kenarında veya içinde patlayan topçu mermileri ile bozuk zemin nedeniyle etkili olan mermilerin yanlara doğru olan tesirini sınırlandırmak ve aynı zamanda yan ateşlere karşı müdafaa yapmak amacıyla inşa edilirdi. **Sahra İstihkâmâtı Ta'limnamesi**, s. 27-28, md. 49.

134 Avcı ve muvasala hendeklerine isabet eden doğrudan topçu ateşine karşı yeterli derinlikte derin mahfuz mahaller bulunmadığında, açıkta kalan askerlerin sığınmaları amacıyla kullanılan hendeğe setr hendeği denilmektedir. Bu hendeğin, avcı hattının (ateş hattı) gerisinde ve arazinin durumuna bağlı olarak değişmekle birlikte, en az 50 metre mesafede inşa edilmesi gerektiği belirtilmiştir. **Sahra Tahkimatına Dair Tecârib-i Harbiye**, Matbaa-i Askeriye, İstanbul 1331 (1915), s. 41-42, md. 23.

135 Avcı hendekleri için bk. **Sahra İstihkâmâtı Ta'limnamesi**, s. 19-27. Ara siperler için bk. s. 27-31, Mahfuz mahaller için bk. s. 32-36. İstinat noktaları için bk. s. 49. Setr hendekleri için bk. s. 11.

136 **Çanakkale Muharebelerinde 19'uncu Tümen Cerideleri**, C III, s. 374.

137 **Sahra Tahkimatına Dair Tecârib-i Harbiye**, s. 2-3. Eserin Almancadan Türkçeye tercüme edilmesi, Alman istihkâm subaylarının eserin meydana getirilmesindeki etkisini göstermektedir. Subaylara dağıtımına ilişkin Enver Paşa'nın emri, kitabın girişinde 5 Eylül 1915 tarihli olarak yer almaktadır. Ancak Mustafa Kemal'in 22 Mayıs tarihli emrine bu eserin yansdığı dikkate alındığında, eserin mayıs ayının son günleri itibarıyla basılı halde mevcut olduğu anlaşılmaktadır.

138 **Sahra Tahkimatına Dair Tecârib-i Harbiye**, s. 3-4.

139 "En esâslı bir sûrette ta'lime ihtiyâc gösteren husûs cenâhları müstenid bir kıt'anın muhârebesidir. Çünkü muhârebe ekseriyâ bu vaz'iyette vâki' olacağı gibi araziden en mâhirâne bir sûrette istifâde husûsunu istilzâm eden de yine bu tarz muhârebedir." **Piyade Ta'limnamesi**, 1912, s. 117, md. 251.

ÇANAKKALE MUHAREBELERİNDE
MUSTAFA KEMAL'İN (ATATÜRK) SİPER SAVAŞINA YÖNELİK
EMİRLERİNİN ANALİZİ

öngörülmediği talimnamede, muharebeye başlanmadan önce cephenin hatasız bir şekilde belirlenmesinin önemine yer verilmiştir¹⁴⁰. Cephenin uzatılması ve derinliğine doğru tertibatın, muharebenin amacı, arazinin özellikleri ve kanatların dayalı olup olmamasına bağlı olarak değişebileceği ifade edilmiştir¹⁴¹. Müdafaa yöntemi ise tahkimatın bitişik bir hat halinde yapılmayıp gruplar halinde oluşturulması ve bu gruplar arasında kalan aralıkların ateş altında tutulması üzerine kuruludur¹⁴².

I. Dünya Savaşı'nda siper savaşlarının başlamasıyla birlikte hem Batı Cephesi'nde hem de Çanakkale Cephesi'nde, savaş öncesi anlayışın aksine bitişik siper hatları oluşturulmuş, kuvvetler cepheye tamamen yerleştirilmiş ve derinliğine doğru tertibat gerçekleştirilmiştir¹⁴³. 19 Mayıs taarruzunun başarısızlığından sonra Mustafa Kemal Bey tarafından yayımlanan tümen emri, derinliğine tertibat anlayışını yansıtan bir emir olmuştur. Bu emirde, siper hatlarının avcı, istinat ve ihtiyat mevzileri olarak oluşturulmasıyla alakalı hususa dikkat çekmiştir. Mustafa Kemal, avcı siperleri gerisinde, istinat birlikleri için sütresi olmayan bölüklerin; ihtiyat kuvvetleri için ise cephe gerisinde mahfuz mahalleri olmayan taburların olduğunu belirtmiş ve cephelere krokisini çizdiği haliyle şekil verilmesini emretmiştir. Ayrıca, istinat ve ihtiyat mevzilerinin ileri hatla olan mesafesinin araziye göre değişebileceğini belirtmiştir¹⁴⁴. Derinliğine tertibatın gerçekleştirildiği mevzide dikkate alınması gereken bir diğer husus, siper hatları arasındaki irtibatın sağlanmasıdır. Mustafa Kemal Bey, aynı tümen emrinde, istinat ve ihtiyat setr hendekleri ile râh-ı mesturların yan ateşe maruz kalan kısımlarında ara siperler inşa edilmesini istemiştir. Mustafa Kemal Bey'in bu emirle irtibatı sağlayacak hendeklerde müdafaayı güçlendirmeye çalıştığı anlaşılmaktadır. Emrin devamında, bölük komutanlarından, birliğin avcı hattı gerisine muvasala hendeği ve istinat noktası oluşturmasını; tabur komutanlarından ise birliğin cephesi gerisinde ve ileri hattına yönelik olarak örtülü muvasala hendeği ile bağlantılı bir ihtiyat mahalli oluşturmasını istemiştir. Bölük ve tabur komutanlarının bu emri yerine getirmemeleri halinde, iktidarlarını kötüye kullanmış sayılacaklarını, "kendimiz için bir çukur; düşman için ise bir engel meydana getirmekle suçlanacaklarını"

140 **Piyade Ta'limnamesi**, 1912, s. 127, md. 281.

141 **Piyade Ta'limnamesi**, 1912, s. 127, md. 282.

142 **Piyade Ta'limnamesi**, 1912, s. 166, md. 409.

143 İ. Hakkı, **Harb-i Umumiden Evvel, Harb-i Umumi Esnasında ve Hâl-i Hazırda Tahkimat Usulleri**, s. 5.

144 19 Mayıs 1915 tarihli tümen emri için bk. **Harp Ceridelerine Göre Çanakkale Savaşları'nda 57. Alay**, s. 372.

belirterek sert bir şekilde uyarmıştır. Yine emrin devamında, arazinin uygun olduğu yerlerde istinat sütelerinin kademeli avcı siperleri haline dönüştürülmesi talimatını vermiştir¹⁴⁵. 29 Mayıs tarihli emrinde ise mevcut siperlerle birlikte istinat kuvvetlerine ait hendeklerin ve muvasala yollarının tamir edilip düzenlenmesini; bunların taarruzu kolaylaştıracak bir hale dönüştürülmelerini emretmiştir¹⁴⁶.

Cephe organizasyonunda kuvvetlerin ihtiyat ve istinat birlikleri olarak kullanımı, Çanakkale Muharebelerinde dikkat çeken hususlardan birisi olmuştur. Bununla ilgili olarak *Piyade Talimnamesi*'nde (1912), bir komutanın muharebenin geneli üzerinde esaslı bir etki yaratmasının henüz sarf edilmemiş kuvvetlerle yani ihtiyat kuvvetlerinin yardımıyla olabileceği belirtilmiştir¹⁴⁷. Talimnamenin bir diğer maddesinde ise muharebeye dâhil edilecek kuvvetin miktarı konusunda ihtiyatlı olunması gerektiği vurgulanmakla birlikte, kuvvetlerin aşamalı olarak ve yetersiz sayıda takviye edilmesinin de hatalı bir yaklaşım olduğu ifade edilmiştir¹⁴⁸. Bununla birlikte 20. yüzyıl askerî düşüncesi 19. yüzyıla göre daha az katı kurallara dayanmaktadır¹⁴⁹. Nitekim talimnamenin bir başka maddesinde sevk ve idareye ilişkin olarak kesin ve geçerliliği genel kaidelerin belirlenemeyeceği ifade edilmiştir. Bu nedenle komutanın her hal ve durumda muharebenin en uygun olarak ne şekilde idare edilmesi gerektiğini düşüneceği ve bunu tartarak ona göre kararlar alacağı belirtilmiştir¹⁵⁰.

Çanakkale Muharebelerinin ilk günlerinde düşmanın cepheden sökülüp atılacağına dair inanç ile ihtiyat tedbirleri ihmal edilmiş; gerçekleştirilen taarruz hareketleri, tüm kuvvetlerin ileri hatta kullanılmasına ve yığılmasına yol açmıştır¹⁵¹. Mustafa

145 **Harp Ceridelerine Göre Çanakkale Savaşları'nda 57. Alay**, s. 372.

146 **Çanakkale Muharebelerinde 19'uncu Tümen Cerideleri**, C IV, s. 49.

147 “*Muhârebenin merkez-i sikletini ârzû ettiği mahalle nakl etmek, münâsib mahallere imtîdâd edebilmek, meydân-ı muhârebenin bir tarafından düşmanın ele geçirdiği muvaffakiyeti istirdâd ile muhârebeyi tevâzün ettirmek, hâsılı netîce-i kat'ıyeyi istihsâl etmek için ihtiyât kumandanının eli altında bir vâsıtaadır. İhtiyâtın kuvveti az olmamalı ve bunun tefrikinde cüz'i tamları parçalamaktan mümkün mertebe ictinâb etmelidir.*” **Piyade Ta'limnamesi**, 1912, s. 129, md. 290.

148 **Piyade Ta'limnamesi**, 1912, s. 127, md. 280.

149 Mustafa Kemal Atatürk, *Zabit ile Kumandan ile Hasbiha'*de “inisiyatif” başlığı altında, talimnameler ve askerlik sanatının kanunları bir birlik tarafından eksiksiz şekilde bilinip uygulanmış olsa bile bunun askerî zaferi sağlamayı kesinleştirmeyeceğini ifade etmiş; böylece 20. Yüzyılın başındaki askerlik dünyasının karşı karşıya kaldığı duruma dikkat çekmiştir. Mustafa Kemal Atatürk, a.g.m., s. 17-18.

150 **Piyade Ta'limnamesi**, 1912, s. 122, md. 267.

151 Öz, a.g.m., s. 50-51.

ÇANAKKALE MUHAREBELERİNDE
MUSTAFA KEMAL'İN (ATATÜRK) SİPER SAVAŞINA YÖNELİK
EMİRLERİNİN ANALİZİ

Kemal Bey'in 27 Nisan tarihinde istinat ve ihtiyat kuvvetlerinin tamamının ileri sürülmesi emri bununla ilgilidir¹⁵². Diğer komutanlar da benzer biçimde tüm kuvvetlerin ileri hatta kullanılmasına yönelik emirler yayımlamışlardır¹⁵³. *Piyade Talimnamesi*'nde (1912) siper savaşı hâkim savaş tarzı olarak öngörülmediğinden, istinat ve ihtiyat kuvvetlerinin nasıl kullanılacağına dair kısımlar yetersiz kalmıştır. Ancak Çanakkale Muharebelerinde savaşın mevzii bir karakter kazanmasıyla birlikte kuvvetlerin istinat ve ihtiyat kuvveti olarak kullanılmaları önemli bir hale gelmiştir. Bu gereklilik, siper savaşının devamlı ve uzun süreli bir çatışmaya yol açması nedeniyle birliklerin dönüşümlü olarak kullanılma zorunluluğu ile açıklanabilir. Mustafa Kemal Bey'in 19 Mayıs taarruzundan önce ihtiyat kuvveti oluşturmaya dikkat ettiği gözükmemektedir. 15 Mayıs tarihli tümen emrinde, "siperlerin gerisi yakınında kuvvetli istinat birliklerinin yerleşebilmesi için henüz sütre meydana getirmeyen bazı birliklerin her fırsattan faydalanarak bu eksikliği tamamlamasını"; böylece "yakında yapılacak taarruz ve hücumda avcı hatlarının geniş bir cephe ve yeterli kuvvet ile derhal takip ve takviye edilmesini", emretmiştir¹⁵⁴. 16 Mayıs tarihli emrinde de Mustafa Kemal Bey, ihtiyat kuvveti oluşturulmasını emretmiştir¹⁵⁵. İstinat ve ihtiyat kuvvetlerinin kullanımıyla ilgili benzer birçok emrine ve raporuna rastlanmaktadır. 14 Temmuz tarihli raporunda, 57. Alay'ın elinde tuttuğu cephenin düşmanın devamlı olarak bomba atışları ve lağım faaliyetlerine maruz kaldığını belirtmiştir. Kırk günden beri bu cepheyi idare etmekte olan 57. Alay'ın, bu yoğun savaş ortamı nedeniyle oldukça ciddi biçimde yıprandığını ve askerlerin moralinin olumsuz etkilendiğini ifade etmiştir. Özellikle Merkeztepe cephesinde bulunan taburun kırk gün boyunca sürekli tetikte kaldığını Kuzey Grubu Komutanlığı'na bildirmiştir¹⁵⁶. 24 Temmuz tarihinde Kuzey Grubu Komutanlığı'na sunduğu bir başka raporunda da Mustafa Kemal Bey, yine cephede yorulan birliklerin değiştirilmesi

152 **Harp Ceridelerine Göre Çanakkale Savaşları'nda 27. Alay**, C I, yay. haz. Murat Karataş, Barış Borlat, Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alan Başkanlığı Yayınları, Ankara 2017, s. 311.

153 Öz, a.g.m., s. 50.

154 **Çanakkale Muharebelerinde 19'uncu Tümen Cerideleri**, C III, s. 108.

155 Sağ Kanat Mıntıkası Komutanı 125. Alay'ın 3. Taburunu, 57. Alay'ın bir taburuyla değiştireceğini ve 125. Alay'ın 3. Taburu teslim edeceği cephenin gerisinde ihtiyat kuvveti olarak kalacağını belirtmiştir. Emrin devamında da Kemalyeri güney doğusunda bulunan 13. Alay'ın genel ihtiyat kuvveti olarak Çataldere'ye nakledileceğini ifade etmiştir. **Çanakkale Muharebelerinde 19'uncu Tümen Cerideleri**, C III, s. 120.

156 **Çanakkale Muharebelerinde 19'uncu Tümen Cerideleri**, C V, s. 205.

gerektiğini belirtmiştir.¹⁵⁷ Bazı siper hatlarının ihtiyat mevzii olarak elde tutulmasıyla ilgili 29 Temmuz tarihli tümen emri de bir başka örnek olarak verilebilir.¹⁵⁸

İhtiyat kuvvetlerinin kullanımıyla ilgili olarak Mustafa Kemal Bey'in Esat Paşa ile yaşadığı anlaşmazlık dikkatleri çeken bir husustur. Fahri Belen, bununla ilgili olarak Çanakkale Muharebelerinin ilk günlerinde yüksek kayıplar verildiğini ve bunun arazi kaybetmemek düşüncesinden kaynaklandığını ifade etmiştir. Bir alay komutanının mevzide bir ve ihtiyatta iki tabur bulundurmasının, ordu komutanlarının derhal müdahale ve eleştirilerine sebep olduğunu belirtmiştir.¹⁵⁹ Kuzey Grubu Komutanı Esat Paşa'nın 12 Mayıs 1915'te 19. Tümen Komutanlığı'na verdiği bir emir Fahri Belen'in bu konudaki değerlendirmesini doğrular niteliktedir. Esat Paşa, söz konusu emrinde, "kolordunun bulunan hattın geri çekilme fikrini hiçbir zaman aklına getirmediyi ve getiremez olduğunu; öteden beri kararlılıkla ve metanetle düşmanı kovmayı emrettiğini" belirtmiştir. Emrin devamında ise şu ifadeler yer almaktadır: "Kanat gerilerinde yapılacak istinat noktalarından maksadın ilerideki hattın geri alınması değildir; bundan dolayı beyan ettiğiniz 'kuvvetlerimizi biraz geri almak prensibi' kesinlikle söz konusu değildir; kolordu sizden mütalaanız gibi düşmanı Arıburnu'ndan atmayı talep eder."¹⁶⁰ Esat Paşa'nın bu emri, Mustafa Kemal Bey'in Kuzey Grubu Komutanlığı'na sunduğu bir raporla ilgilidir. Mustafa Kemal Bey bu raporda özetle, 26/27 Nisan gecesi sağ kanattan 72. Alay 3. Taburu çekmeye teşebbüs ettiği anda düşmanın cepheye beş defa hücumunun gerçekleştiğini belirtmiştir. Herhangi bir cephede benzer hücumların gerçekleşebileceğine dikkat çekmiştir. Bu nedenle, birliklerin alıştıkları mevzilerden değiştirilmeksizin yerlerinde tutulması,

157 Rapora göre, İtilaf kuvvetlerinin Cesaret Tepe'den sonra kuzeye doğru ilerlemesi ve daha fazla kuvvet kullanması zor olduğu gibi, 19. Tümen'in son kanadı karşısında bulunan Merkeztepe ve Boyun noktasındaki arazinin durumu da düşmanın ciddi bir taarruz için yeterli kuvvet toplamasına elverişli değildir. Bu durumda, Mustafa Kemal Bey, 16 numaralı siper ve tümen cephesi merkez kısmının kuvvetli olmasını uygun görmüş; İtilaf kuvvetlerine yakınlığı nedeniyle bu bölgenin yoğun kuvvetlerle tutulmasını mecburi görmüştür. Çünkü tümen alayları, muharebenin başlangıcından itibaren durmaksızın düşman karşısında bulunduklarından yorgun düşmüş ve bu birliklerin tümen komutanlığı tarafından değiştirilmesi mümkün olmamıştır. Bu nedenle, kendi tabur ve alay ihtiyatlarıyla birinci hatların sıkça değiştirilmesi gerektiğini ifade etmiş ve ayrıca alay cephelerinin genişletilmemesi gerektiği yönündeki kanaatini de raporunda dile getirmiştir. **Çanakkale Muharebelerinde 19'uncu Tümen Cerideleri**, C VI, (22.07.1915-08.08.1915), Genelkurmay Basımevi, Genelkurmay Personel Başkanlığı Askerî Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Daire Başkanlığı Yayını, Ankara 2017, s. 42.

158 **Çanakkale Muharebelerinde 19'uncu Tümen Cerideleri**, C VI, s. 114.

159 Belen, a.g.e., 1935, s. 91-92.

160 **Çanakkale Muharebelerinde 19'uncu Tümen Cerideleri**, C III, s. 75.

ÇANAKKALE MUHAREBELERİNDE
MUSTAFA KEMAL'İN (ATATÜRK) SİPER SAVAŞINA YÖNELİK
EMİRLERİNİN ANALİZİ

kuvvetlerin tamamlanması, her mıntıkada cüz'i tam¹⁶¹ halinde kuvvetli mıntika ihtiyatları oluşturulması; ardından bu mıntika ihtiyatlarından uygun birliklerin yeni teşebbüsler için genel ihtiyat kuvveti olarak geriye alınmasının uygun olacağını ifade etmiştir.¹⁶² Görüldüğü üzere Esat Paşa bu öneriyi, “kuvvetlerimizi biraz geri almak prensibi kesinlikle söz konusu değildir” diyerek reddetmiştir. Her ne kadar Mustafa Kemal Bey, zaman zaman tüm kuvvetlerini düşmanı Gelibolu'dan söküp atmak için kullanmaktan geri kalmasa da Esat Paşa'ya kıyasla bu noktada daha ihtiyatlı bir yaklaşım sergilediği söylenebilir.

Askerlik mesleğinin en kritik unsurlarından biri, emir-komutanın sağlanmasıdır. *Piyade Talimnamesi*'nde (1912) de savaşın sıkı bir disiplini gerektirdiği yazılıdır¹⁶³. Yukarıda belirtildiği üzere Çanakkale Muharebelerinde özellikle ileri hatta yığılma, emir-komutayı sarsan bir unsur olmuştur. Mustafa Kemal Bey, 3 Mayıs'ta 57. Alay'a gönderdiği tümen emrinde, sert bir uyarıyla birlikteki disiplinsizliğin önüne geçmeye çalışmıştı. Bir birliğin tamamen komutanının idaresi altında bulunmamasının hem savaşın genel gidişatı için hem de taktik açıdan son derece zararlı olduğunu, her birlik komutanının bu durumu takdir etmesi gerektiğini ifade etmiştir. Düşmanın mağlup edilmesinin, ancak tüm kuvvetlerin kullanılmasıyla mümkün olacağını belirtmiş; her tabur ve alay komutanının kendi birliğini bir düzen altına almasını emretmiştir. Ayrıca, yapacağı teftiş sonucunda bu düzeni sağlayamayan tabur ve alay komutanlarıyla karşılaşılması halinde, akıbetlerini kendilerinin tahmin edebileceklerini belirterek, cezai bir sonucun mümkün olduğu hususunda uarmıştır¹⁶⁴. 19 Mayıs'taki taarruzun sonuçsuz kalmasından sonra yine birlikler birbirine karışmış, idare ve komutada ciddi bir zafiyet meydana gelmiştir. Bu durumun giderilmesi amacıyla Mustafa Kemal Bey bir emir yayımlamıştır¹⁶⁵. Söz konusu emrinde, tabur komutanlarının birliklerini idare edebilecekleri uygun mevkilerde bulunmaları ve bölük komutanlarının takım komutanlarıyla irtibatta kalmaları konusunda uyarıda bulunmuştur. Yine yapacağı teftişte mevkiinden gereksiz yere uzaklaşmış olan subaylar hakkında muamelesinin

161 Bir subayın komutasında manevra yapabilen bir miktar askere cüz'i tam denilmektedir. Bernard Pierre Magnan, **Fenn-i Harb**, çev. Ovanes-Hüseyin Avni Paşa, Mekteb-i Harbiye Matbaası, 1267 (1850-51), s. 20. 1912'de yayımlanan piyade talimnamesine göre dağılık nizamda komuta ve ateş idaresinin cüz'i tamamı takım birimidir. **Piyade Ta'limnamesi**, 1912, s. 81, md. 160.

162 **Çanakkale Muharebelerinde 19'uncu Tümen Cerideleri**, C III, s. 62.

163 **Piyade Ta'limnamesi**, 1912, s. 3, md. 2.

164 **Çanakkale Muharebelerinde 19'uncu Tümen Cerideleri**, C II, s. 195.

165 **Çanakkale Muharebelerinde 19'uncu Tümen Cerideleri**, C III, s. 337.

şiddetli olacağını belirtmiştir¹⁶⁶. 30 Haziran tarihli emrinde ise 18. Alay'ın gerçekleştirmiş olduğu taarruz ve hücumdan dolayı meydana gelmesi doğal olan her türlü dağınıklığın giderilmesi için birliklerin bir an önce toparlanmasını; ayrıca meydana gelen eksikliğin bölük, takım ve manga komutanlarınca tabur içinden tamamlanmasını emretmiştir¹⁶⁷. Mustafa Kemal Bey, Conkbayırı Muharebelerinin 8 Ağustos günü için emir-komutanın iyi olmadığını, 9. Tümen'in emrindeki bazı birlik komutanlarının raporları kendisine göndermeleriyle anladığını ifade etmiştir. Raporların birinde yer alan aşağıdaki cümleleri aktarmıştır:

“Conkbayırı’na taarruz emredilmiş, bu emri kime vereyim? Tabur komutanlarını arıyorum bulamıyorum, iş karışık, durum kötüdür, herhâlde araziye vâkıf bir kişinin tayini gereklidir. Rapor yok, haber yok. Ben de ne yapacağımı şaşırdım. Bu konuda en kıdemli 64. Alay Komutanına da emir verilebilir, Olursa iş birliği yapalım.”

Mustafa Kemal Bey, bununla ilgili olarak Conkbayırı’na gereğinden fazla kuvvet yığıldığını, fakat toplanan kuvvetlerin bir düzen içerisinde sevk ve idare edilememeleri nedeniyle tamamının mağlup ve perişan olduğunu ifade etmiştir. “Muharebede kuvvetten çok, kuvveti amaca uygun sevk ve idare etmenin önemli olduğu düşünülmüyordu” diyerek meselenin özüne dikkat çekmiştir¹⁶⁸. Mustafa Kemal Bey’in emir-komuta düzeninin sağlanmasına yönelik vurguladığı hususlar dönemin piyade talimnamesinde de yer almaktadır. İlgili maddede, tüm komutanların dikkatlerini disiplinin sağlanmasına, birlikte uygulanmasına ve ortak hareket etme hususunun korunmasına yönelmeleri gerektiği belirtilmiştir. Ayrıca üst rütbeli komutanların birliklerinin elden çıkmamasına gayret göstermeleri; alt rütbeli komutanların da görevlerini yerine getirdikten sonra birliklerinin başında bulunmaları gerektiği belirtilmiştir¹⁶⁹. Bununla birlikte muharebenin sabit bir cephe haline dönüştüğü Eylül ayından itibaren askerler arasında yorgunluğa ve gevşemeye yol açması tehdidi ortaya çıkmıştı. Bundan kaynaklanabilecek tehditlerin önüne geçebilmek emir-komutanın kurulmasına yönelik emirler vermiştir. Komutanların cephede görünür olması, cepheyi yakından denetlemeleri, birlik komutanlarının emri altındaki daha düşük rütbeli

166 **Çanakkale Muharebelerinde 19’uncu Tümen Cerideleri**, C III, s. 392.

167 **Harp Ceridelerine Göre Çanakkale Savaşları’nda 27. Alay**, C II, s. 317-318.

168 Mustafa Kemal, **Anafartalar Muharebeleri’ne Ait Tarihçe**, s. 16-17.

169 **Piyade Ta’limnamesi**, 1912, s. 126, md. 278.

ÇANAKKALE MUHAREBELERİNDE
MUSTAFA KEMAL'İN (ATATÜRK) SİPER SAVAŞINA YÖNELİK
EMİRLERİNİN ANALİZİ

komutanların tedbir almalarından emin olmaları, askerlerin komutanlarını tanıması ve telefon ile haberleşmenin aksamaması gibi emirler buna örnek olarak verilebilir¹⁷⁰.

Çanakkale Muharebelerinde atış idaresi (endaht), Mustafa Kemal Bey'in emirlerine yansıyan en önde gelen meselelerden birisi olmuştur. Mustafa Kemal Bey'in atış yönteminde ele aldığı en temel unsur, boş yere cephane harcanmaması ve görünmeyen düşmana karşı ateş açılmaması üzerinedir. 13 Mayıs tarihli raporunda Mustafa Kemal Bey, "siperlerinden düşmanı avlayan askerlerin soğukkanlılıklarını koruyarak her mermi ile en azından bir düşman askerini ortadan kaldırmak suretiyle ateş açtıklarını anlıyorum ve memnun oluyorum", ifadesiyle bu anlayışını açıkça ortaya koymuştur. Aynı raporunda, "bazen düşmanın geceleri korku ve telaştan dolayı sürekli ateş açmalarına karşılık verilmesinin gerekli olmadığını, başarının bu gibi zamanlarda düşmanı dikkatli gözetleyerek ancak siperinden kımıldadığı zaman üzerine yoğun ve etkili ateşlerin yönlendirilmesiyle elde edilebileceğini" ifade etmiştir¹⁷¹. Bununla ilgili olarak 21 Mayıs tarihli tümen emri çarpıcı bir örnektir. Bu emrinde, "geceleri düşmanın ilerlememesine rağmen çoğu cephede tüfek ve mitralyöz ateşlerinin devam ettiğini, bu şekilde amaçsız yere oldukça kıymetli olan cephanenin harcandığını" belirtmiştir. Devamında ise "tetikte olmak demek gelişigüzel ateş etmek demek değildir", diyerek şu açıklamayı yapmıştır:

"Takım zabıtları ve bölük komutanlarının atış idaresi konusunda askerlere sözü geçmelidir. Siperde ve askerleri yanında bulunan manga ve takım komutanları, cephesi ilerisinde düşmanın ihmalini ve hareketini tespit edip bir hareket görünce ateş açmalı ve düşman taarruz ve hücumuna dikkat etmelidir, tetikte olmak bu demektir."¹⁷²

Mustafa Kemal Bey, 28 Mayıs tarihli emrinde, cephanenin gereksiz yere israf edilmemesinin sadece tüfekler için değil; aynı zamanda topçu ve mitralyözlerin ateşi için de geçerli olduğunu belirtmiştir¹⁷³. 7 Haziran tarihli emrinde de atış yöntemlerine ilişkin önemli uyarılarda bulunmuştur. Her an, zaman ve durumda seri bir dolduruş, iyi nişan alıp ateş etmek, attığını vurabilmek ve bu sayede tüfeğine,

170 1 Eylül tarihli emir için bk. **Mustafa Kemal Atatürk'ün Çanakkale Cephesi Yazışmaları**, s. 654. 4 Eylül tarihli emir için bk. **Mustafa Kemal Atatürk'ün Çanakkale Cephesi Yazışmaları**, s. 665. 13 Eylül tarihli emir için bk. **Mustafa Kemal Atatürk'ün Çanakkale Cephesi Yazışmaları**, s. 679. 14 Eylül tarihli emir için bk. **Mustafa Kemal Atatürk'ün Çanakkale Cephesi Yazışmaları**, s. 680.

171 **Çanakkale Muharebelerinde 19'uncu Tümen Cerideleri**, C III, s. 84-85.

172 **Çanakkale Muharebelerinde 19'uncu Tümen Cerideleri**, C III, s. 364.

173 **Mustafa Kemal Atatürk'ün Çanakkale Cephesi Yazışmaları**, s. 305.

silahına güven duymadan ateş açmanın faydasızlığını bilerek boş yere cephaneyi israf etmemek, üzerinde durduğu temel hususlar olmuştur. İkinci olarak, siperlerde ve yakın mesafelerde, düşmanın şiddetli ateşi altında nişan almadan ateş edilmesinin ciddi sakıncalar doğurduğunu vurgulamış; bunun şiddetle yasaklanmasını emretmiştir. Bu gibi durumlarda, daima namlunun yukarıya kalkık şekilde ateş edildiğinden dolayı, askerlere dipçiği yukarıda, namlu kısmı ise aşağıda bulunacak şekilde siper gerisinde nişan alma usulünün iyice talim ettirilmesi gerektiğini belirtmiştir¹⁷⁴. 18 Haziran tarihli bir diğer emrinde, Çataltepe'ye yapılacak baskında, düşmanın genel bir hareketten şüphelenerek diğer cephelere karşı telaşla ateş açabileceğini belirtmiş; bu nedenle alay komutanlarının bu durumu dikkate alarak gereksiz cephe harcamalarına kesinlikle meydan vermemeleri gerektiğini emretmiştir¹⁷⁵. Benzer şekilde 26 Haziran tarihli emrinde, düşmanın çoğunlukla ve özellikle geceleri ansızın şiddetli ateş açtığını belirtmiştir. Bu tür etkisiz ateşlerin soğukkanlılıkla karşılanması, düşmanın dikkatle gözetlenmesi ve ancak hücumla kalkışması halinde şiddetle karşılık verilmesi gerektiğini vurgulamıştır¹⁷⁶. 31 Temmuz tarihli tümen emrinde Mustafa Kemal Bey, düşmanın ansızın açtığı ateş üzerine askerlerin siperlere toplanmasının yanlış olduğunu ifade etmiştir. Düşmanın bu amaçla ateş açtığını ve bunun birliklerce anlaşılmış olması gerektiğini belirtmiştir. Böyle bir durumda hemen aynalarla cephe ve düşman siperlerinin gözetlenmesinin; mazgalların arkasına yanaşarak ateş açan düşmana, en yakın siperlerden bomba ile karşılık verilmesinin daha etkili sonuçlar doğuracağını vurgulamıştır¹⁷⁷. Mustafa Kemal Bey, ateş gücünün yoğun bir şekilde düşmana yöneltilmesine de emirlerinde dikkat çekmiştir. 28 Mayıs tarihli emrinde bunu talep etmiştir¹⁷⁸. Benzer şekilde, 57. Alay Komutanlığı'na verdiği 5 Temmuz tarihli cevapta, esas olanın, siperlerde iyi bir ateşin gerçekleşmesi için buna uygun ateş hatlarının sağlanması olduğunu belirtmiştir. Ateş hatlarında meydana gelen tahribatların derhal düzeltilmesi gerektiğini ifade eden Mustafa Kemal Bey, emrinin devamında tüm cephede ikinci bir ateş hattının kesinlikle meydana getirilmesini emretmiştir¹⁷⁹.

174 **Çanakkale Muharebelerinde 19'uncu Tümen Cerideleri**, C IV, s. 153-154.

175 **Çanakkale Muharebelerinde 19'uncu Tümen Cerideleri**, C IV, s. 270.

176 **Çanakkale Muharebelerinde 19'uncu Tümen Cerideleri**, C IV, s. 332.

177 **Çanakkale Muharebelerinde 19'uncu Tümen Cerideleri**, C VI, s. 139-140.

178 **Mustafa Kemal Atatürk'ün Çanakkale Cephesi Yazışmaları**, s. 305.

179 **Çanakkale Muharebelerinde 19'uncu Tümen Cerideleri**, C V, s. 61-62.

ÇANAKKALE MUHAREBELERİNDE
MUSTAFA KEMAL'İN (ATATÜRK) SİPER SAVAŞINA YÖNELİK
EMİRLERİNİN ANALİZİ

Mustafa Kemal Bey, muharebelerin statik hale geldiği dönemde, 16 Ekim tarihli emrinde piyade birliklerinin gece karanlığında çok fazla ateş açtıklarını; bu ateşlerin hiçbir fayda sağlamadığını ve büyük miktarda cephanenin israfına yol açtığını belirtmiştir. Aynı emirde, yalnızca gizli ve korunaklı bir şekilde bekleyen düşmanın ilerlemesi ve yakın mesafeye gelmesi durumunda ateş açılması; hemen ardından süngü hücumu yapılması gerektiğini emretmiştir¹⁸⁰.

Mustafa Kemal Bey, ateş açmaya yönelik bu uyarılarıyla, talimnamelerde yer alan temel kaidelerin sahada doğru biçimde uygulanması için çabalamıştır. I. Dünya Savaşı'ndan önce yayımlanmış olan *Piyade Endaht Talimnamesi*'nde, hedefi görerek ateş açmak temel bir kaide olarak yer almıştır¹⁸¹. Yine nişanın nasıl alınmasıyla ilgili kaidelere aynı talimnamede ayrıntılı bir şekilde yer verilmiştir¹⁸². Atış idaresinin nasıl olacağı üzerine olan kaideleri de yayımlanan son piyade talimnamesinde görmek mümkündür. Talimnamede, dağınık nizamda komuta ve atış idaresinin en küçük birimi olarak takım kabul edilmiştir. Takım komutanının ateşe başlamak için gerekli hazırlığı yapacağı ifade edilmiştir¹⁸³. Bununla birlikte talimnameye göre eğer bölük komutanı avcı hattında bulunursa hedef tespitinde bulunacak ve ateş açma emrini verecektir. Ayrıca mesafe altındaki ateşlerin neticelerini belirteceği ve tesirini gözetleyeceği de talimnamede belirtilmiştir¹⁸⁴.

Uzun süreli ve sabit bir mevzi üzerinde devam eden siper savaşında orduların baskın taarruzları ile çıkmazı aşmaya çalışmaları, gözetlemeyi (tarassut) harekât harbine göre daha önemli bir hale getirdiği ifade edilebilir. 1910'da yayımlanan *Sahra İstihkâmatı Talimnamesi*'nde gözetlemenin siper savaşındaki önemine dikkat çekilmişti. Gözetlemenin gerek mevziinin işgalinden önce ve gerek muharebe esnasında hiçbir şekilde kesilmemesi gerektiği kaidesi yer almaktadır.

180 Mustafa Kemal Atatürk'ün Çanakkale Cephesi Yazışmaları, s. 753.

181 “Her nev’ nişan vaz’iyyetlerinde her merminin kemâl-i dikkat ve i’tinâ’ ile atılması ve bir hedef ya’ni ummak için azm u ısrârın göşedilmemesi husâsâtı muhârebe muvaffakiyetinin şerâit-i esâsiyyesini teşkil eder.” kaidesi yer almaktadır. **Piyade Endaht Ta’limnamesi**, Matbaa-i Askeriye, İstanbul, 1327 (1911), s. 59, md. 120. “Her mermiyi isâbet ettirmek niyetiyle ve i’tinâ’ ile ateş icrâ’sı her avcıdan matlûb bir vazîfe-i mühimme olup avcıların vazîfe-i mezkûreye riâyetleriyle sür’at-i ateş kendiliğinden taayyün eder.” **Piyade Ta’limnamesi**, 1912, s. 94, md. 190.

182 **Piyade Endaht Ta’limnamesi**, s. 33-36, md. 52-56.

183 **Piyade Ta’limnamesi**, 1912, s. 81, md. 160, 162.

184 **Piyade Ta’limnamesi**, 1912, s. 102, md. 210.

Her birliğin ileri arazi ve ateşin tesirini tespit etmek için iyi bir gözetlemenin gerçekleştirilmesinden sorumlu olduğuna talimnamede yer verilmiştir¹⁸⁵.

Mustafa Kemal Bey tümen raporlarında gözetleme hususuna birçok kez dikkat çekmiştir. Mesela 24 Mayıs tarihli emrinde, 57. Alay ve 64. Alay komutanlarına yönelik olarak alaylarının mümkün olduğu kadar büyük kısımlarını ve bunların karşısındaki düşmanı görebilecek noktada, her gece belli sabit gözetleme yerlerinin bulunmasını emretmiştir. Karargâhlarının da bu gözetleme yerlerine yakın bulunmaları gerektiğini belirtmiştir¹⁸⁶. Yine bir başka dikkat çekici emrinde ağustos ayı başlarında İtilaf kuvvetlerinin genel bir taarruz yapacağını tahmin eden Mustafa Kemal Bey, bu taarruzun muhtemelen Saros Körfezi veya Asya tarafından olacağını düşünmüş ve bundan dolayı keşif ve gözetlemeye önem verilmesini emretmiştir. Bunun için her alayın cephe ilerisine geceleri mutlaka zeki ve yetenekli keşif kolları çıkarmaları gerektiğini, belirtmiştir¹⁸⁷. Yukarıda ele alındığı üzere, muharebelerin statik mevzi savaşına dönüştüğü dönemde, Mustafa Kemal'in aktif müdafaa anlayışı çerçevesinde keşif taarruzlarıyla birlikte gözetleme faaliyetleri önemli bir yer tutmuştur.

Siper savaşının en önde gelen unsurlarından birisi topçu faaliyetleridir. *Sahra İstihkâmatı Talimnamesi*'nde (1910) bir mevziinin işgalinde temel rolün topçuya ait olduğu açıkça ifade edilmiştir. Bununla birlikte dönemin topçuluk anlayışı, topçu ve piyade arasındaki iş birliğini esas alan bir yaklaşıma dayanmaktadır. Kesin sonuca ulaşılan kadar topçu ve piyadenin birlikte ateş etmesi, ayrıca düşmanın taarruz etmesi kuvvetli ihtimal dâhilinde olan istikametlerde de birlikte ateş edilmesine gayret edilmesi gerektiği bu talimnamede yer almıştır¹⁸⁸. *Piyade Talimnamesi*'nde (1912) de *Sahra İstihkâmatı Talimnamesi*'nde (1910) de olduğu gibi, topçu ve piyadenin iş birliğine ve uyum içinde hareket etmesine yer verilmiştir. Talimnamede, piyadenin yalnız başına muharebe etmesinin nadir olduğu ve çoğunlukla diğer sınıflarla birlikte muharebe ettiği belirtilmiştir¹⁸⁹. Bununla birlikte piyade ve topçunun aynı zaman ve mekânda birlikte hareket etmesi de talimnamede temel bir öğreti olarak

185 *Sahra İstihkâmatı Ta'limnamesi*, s. 14, md. 31.

186 *Çanakkale Muharebelerinde 19'uncu Tümen Cerideleri*, C III, s. 392.

187 *Çanakkale Muharebelerinde 19'uncu Tümen Cerideleri*, C VI, s. 56.

188 *Sahra İstihkâmatı Ta'limnamesi*, s. 7, md. 11.

189 *Piyade Ta'limnamesi*, 1912, s. 177, md. 445.

ÇANAKKALE MUHAREBELERİNDE
MUSTAFA KEMAL'İN (ATATÜRK) SİPER SAVAŞINA YÖNELİK
EMİRLERİNİN ANALİZİ

bulundurulmuştur¹⁹⁰. Topçu ateşinin piyadenin ilerlemesini kolaylaştırdığı¹⁹¹, düşman mevziinin tahribini sağladığı¹⁹² ve özellikle tahkim edilmiş istinat noktalarına karşı ağır topçunun oldukça önemli olduğu belirtilmiştir¹⁹³. Piyadenin topçu ile uyumlu zamanlamayla hareket etmesi en önemli hususlardan birisi olarak değerlendirilmiştir. Piyadenin üzerinden geçecek topçu ateşine alışması, piyade hedefe yaklaşıp kadar topçunun ateşe devam etmesi¹⁹⁴ ve piyadenin topçu ateşini engellememesi gerektiği üzerine olan kaide bunu göstermektedir¹⁹⁵.

Mustafa Kemal Bey, Kuzey Grubu Komutanlığı'na 11 Mayıs 1915 tarihli raporunda, mevcut topçu gücünün taarruzları desteklemekte yetersiz kaldığını belirtmiştir. Bu emrinde, düşman siperlerinin güçlü şekilde tahkim edilmiş olması nedeniyle yeterince tahrip edilemediğini, dolayısıyla siper gerisinde gizlenmiş bulunan düşman piyadesi ve mitralyözlerinin de etkisiz hâle getirilemediğini ifade etmiştir. Bu imkândan yoksun olduğu sürece, böyle bir mevziye karşı kesin bir taarruz gerçekleştirilemeyeceğini vurgulayarak, muharebelerde topçu desteğinin hayati önemine dikkat çekmiştir¹⁹⁶.

Mustafa Kemal Bey topçulukla ilgili ayrıntılı bir emrini 24 Haziran'da yayımlamıştır. Yapılacak taarruzun öncesinde, arazinin doğal durumu, düşmanın tahkimatı ve kuvvetli bir şekilde elde tutulması gereğince güçlü olan mukavemetin imha edilmesi gerektiğini ifade etmiştir. İlk olarak topçunun kullanılmasının piyadenin taarruz ve hücumuna hazırlık olabileceğini belirtmiştir. Ayrıca kendi gözetiminde çeşitli topların ateş tesirini anlamak için atış yaptırmış ve bundan elde ettiği neticeyi aktarmıştır. İkinci olarak topçu ve piyade arasındaki koordinasyona dikkat çekmiştir. Topçuların ateşiyle piyadenin taarruzu arasında zaman aralığı bırakılması halinde, düşmana uğradığı tahribata karşı tedbir alabileceği zaman ve fırsat verilmiş olacağından topçu ateşi başarılı olur olmaz piyadenin derhal taarruz ve hücum kalkmasını, emretmiştir. Bununla birlikte topçu ateşinin gündüz saatlerinde en etkili

190 **Piyade Ta'limnamesi**, 1912, s. 177, md. 446.

191 **Piyade Ta'limnamesi**, 1912, s. 152, md. 367.

192 **Piyade Ta'limnamesi**, 1912, s. 158, md. 384.

193 **Piyade Ta'limnamesi**, 1912, s. 178, md. 447.

194 **Piyade Ta'limnamesi**, 1912, s. 178-179, md. 448.

195 **Piyade Ta'limnamesi**, 1912, s. 178, md. 447.

196 **Mustafa Kemal Atatürk'ün Çanakkale Cephesi Yazışmaları**, s. 238.

olabileceğinden piyadenin de gündüz veya gurubu takiben taarruza ve hücumla kalkması gerektiğini ifade etmiştir¹⁹⁷.

Mustafa Kemal Bey, 26 Temmuz tarihli tümen emri de yine topçu ve piyade arasındaki koordinasyonu üzerinedir. Emrinde, düşman topçusu ateşe başladığında -özellikle de ihtiyat kuvvetlerinin bulunduğu mevzileri şiddetli ateş altına aldığında- bataryaların düşman topçusunu susturmasını ve ateşlerini üzerlerine çekmeleri gerektiğini emretmiştir. Kısmen de düşman piyade mevzilerini döveceklerini belirtmiştir. Düşmanın taarruzu başlaması halinde ise topçunun en büyük şiddetini piyade mevzilerine karşı göstermesini ve görülecek hedeflerin seri bir şekilde imha edilmesini emretmiştir¹⁹⁸.

Siper savaşının statik hale geldiği Eylül ayından itibaren cephede karşılıklı topçu ateşleri yoğun bir şekilde başlamış ve topçu kuvvetinin önemi daha da hissedilmiştir. Mustafa Kemal Bey, 2 Eylül tarihi emrinde, topçu birliklerin atış idaresi ve topların nasıl kullanılacağı hususunu ele almıştır. İlk olarak topçu-piyade iş birliği anlayışı içinde topçunun asıl gayesini piyadeye zarar veren hedefleri ateş altına alması olarak açıklamıştır. Komutanların emirleri altındaki bataryaların hangisinin düşman piyadesine ve hangisinin düşman topçusunu hedef alacaklarını belirlemelerini istemiştir. “Ani zuhur edecek hedeflere” karşı önceden hazırlıklı olunmasını talep ederek ateş desteğinin önceden planlanmasını amaçlamıştır. Kalibresi yüksek topların kullanılarak yoğun ateş gücü kullanılmasını hedeflemiştir. Kolordular arasında ateş koordinasyonu, ateş hedeflerini ve gözlem bölgelerini gösteren krokielerin hazırlanması, topçu birlikleri arasında destek sağlanması, gece endahat hazırlığı, cephane tasarrufu ve etkin ateş emrinde yer verdiği diğer hususlar olmuştur¹⁹⁹.

Mustafa Kemal Bey’in 4 Eylül tarihli emri topçu atış idaresi üzerine olmuştur. Emirde ilk olarak, topçu ateşlerinin düştüğü noktaların dağınık olduğunu, beklenen etkinin sağlanabilmesi için uygun isabet noktalarının elde edilmesiyle mümkün olduğu belirtmiştir. Emrin ikinci maddesinde, uçaklara karşı yapılan topçu atışlarından belirli koşullarda sonuç alınabildiği ve etkisiz atışların kendi birliklerimizi yaralama riski taşıdığını belirtmiştir. Son olarak ise ağır topçunun birkaç mermiyle düşman

197 Çanakkale Muharebelerinde 19’uncu Tümen Cerideleri, C IV, s. 311-313.

198 Harp Ceridelerine Göre Çanakkale Savaşları’nda 57. Alay, s. 662-663.

199 Mustafa Kemal Atatürk’ün Çanakkale Cephesi Yazışmaları, s. 656-657.

ÇANAKKALE MUHAREBELERİNDE
MUSTAFA KEMAL'İN (ATATÜRK) SİPER SAVAŞINA YÖNELİK
EMİRLERİNİN ANALİZİ

siperlerinde etkili olamayacağını, ancak küçük bir siper bölümünün ele geçirilmesi isteniyorsa yoğun bir ateşle mümkün olacağını ifade etmiştir²⁰⁰.

Siper savaşının statik hale geldiği vakitlerde, topçunun ordu organizasyonu ve emir-komuta yapısında çeşitli düzenlemelere gidilmiştir. Mustafa Kemal Bey, 2 Eylül tarihli emrinde, 10,5'lik, 8,8'lik ve 12'lik ağır bataryalar dışındaki tüm ağır bataryaların bulundukları kolorduların emrinde olması gerektiğini belirtmiştir. Bu üç kalibredeki bataryaların ateşi için gerekli talimatı Grup Topçu Komutanının vereceğini ifade etmiştir. Eğer kolordular kendi emrindeki ağır bataryaların mevzilerini değiştirmek isterse, bunun için üst makamdan izin alması gerektiğini vurgulamıştır²⁰¹. 19 Eylül tarihli emrinde, esas ait oldukları tümenlerden ayrılmış olan bataryaları grup dâhilindeki tümenlere tekrar dâhil etmek ve topçu birliklerini mümkün olduğu kadar birleştirmek amacıyla değişiklik yapılacağını bildirmiş ve bununla ilgili yapılması gerekenleri açıklamıştır²⁰². 27 Eylül tarihli emrinde ise 6-7 Eylül tarihlerinde alınan karar doğrultusunda topçu birliklerinde değişiklik yapılacağını belirtmiştir²⁰³. Son olarak 15 Ekim tarihli emrinde 2 Eylül tarihinde alınan kararın aksine, kolordulara çeşitli zamanlarda tahsis edilmiş olan ağır topçu bataryalarının, bağlı oldukları harp düzenine göre alay ve tabur seviyesinde tam birlikler hâlinde yeniden yapılandırıldığını ifade etmiştir. Ayrıca Mustafa Kemal Bey, bu emrinde, komuta kademeleri arasındaki ilişkiler açık biçimde tanımlamış ve hem grup içi uyum hem de ordu seviyesinde koordinasyonun sağlanmasını istemiştir²⁰⁴.

Mustafa Kemal'in topçulukla ilgili verdiği emirlerde, dönemin topçu öğretileriyle uyumlu olarak öncelikle topçu-piyade iş birliğini esas aldığı görülmektedir. Bunun yanı sıra, topçu ateşinin zamanlaması, yoğunluğu, hedef seçimi ve cephanesinin tasarrufuna önem veren bir yaklaşım benimsemiştir.

Yukarıda ele aldığımız üzere Mustafa Kemal Bey'in belirli bir taktik anlayışı yansıtan emirlerinin yanı sıra harp emir ve raporlarının önemli bir kısmı da doğal olarak savaşta anlık gelişen olaylara karşı alınması gereken önlemler veya yapılması

200 Mustafa Kemal Atatürk'ün Çanakkale Cephesi Yazışmaları, s. 659-660.

201 Mustafa Kemal Atatürk'ün Çanakkale Cephesi Yazışmaları, s. 657.

202 Mustafa Kemal Atatürk'ün Çanakkale Cephesi Yazışmaları, s. 690.

203 Mustafa Kemal Atatürk'ün Çanakkale Cephesi Yazışmaları, s. 710.

204 Mustafa Kemal Atatürk'ün Çanakkale Cephesi Yazışmaları, s. 749-750.

gerekenler ile ilgilidir²⁰⁵. Harp ceridelerinde Mustafa Kemal Bey'in bu gibi savaş idaresiyle ilgili birçok emrine rastlamak mümkündür.

SONUÇ

I. Dünya Savaşı öncesindeki savaş öğretileri, harekât harbi ve bu bağlamda taarruz savaşının müdafaa savaşına olan üstünlüğü üzerine kuruluydu. Ancak savaşın başlamasıyla birlikte cepheleer sabitlenmiş ve çatışmalar siper savaşına dönüşmüştür. Siper savaşlarının I. Dünya Savaşı'nın Batı Cephesi'nde ve çalışmada ele aldığımız Çanakkale Cephesi'nde hâkim savaş tarzı olması, askerî liderleri geleneksel savaş öğretilerini yeniden gözden geçirmeye zorlamıştır.

Bu çalışmada Çanakkale Muharebelerinin önde gelen komutanı Mustafa Kemal'in (Atatürk) siper savaşına karşı nasıl bir taktik yaklaşım benimsediği ele alındı. Askerî anlayışını inisiyatif üstünlük ilkesi üzerine kuran Mustafa Kemal'in Çanakkale muharebelerindeki temel taktik anlayışının karşı taarruz esasına dayandığı ortaya konmuştur. Gelibolu bölgesinin bir yarımada olması nedeniyle mevzi derinliğinin sınırlı oluşu, bölgeye hâkim tepeliklerin elde tutulma zorunluluğu ve İtilaf kuvvetlerinin donanma ateşi desteği, birinci siper hattının asıl muharebe hattı olmasına neden olmuştur. Bu duruma eşlik eden bir diğer önemli unsur ise, karşılıklı siper hatlarının birbirine oldukça yakın olmasıdır. Tüm bu etkenler cephede karşı taarruz anlayışının güçlü bir şekilde uygulanmasını zorunlu kılmıştır. Mustafa Kemal Bey, cephenin bu yapısal özelliklerini muharebelerin en başından itibaren dikkate almıştır. Siper içinde savaşmanın, asker üzerinde yenilgiye yol açabilecek bir ruh haline neden olmaması için birçok kez uyarılarda bulunmuştur. Nitekim 19 Mayıs taarruzu gibi başarısız bir taarruz girişiminin ardından, 29 Mayıs'taki ayrıntılı emrinde, taarruz ruhunu

205 Örneğin ileri hatlarda mahfuz bir şekilde düşman ateşinden korunabildiği ancak geri hattaki ihtiyat askerlerinin düşman topçu ateşinden dolayı zayıat verdikleri ve bunun engellenmesi ile ilgili emir bu şekildedir. **Harp Ceridelerine Göre Çanakkale Savaşları'nda 57. Alay**, s. 514. 12 Mayıs tarihinde hiçbir cephe önünde düşmanın tel örgüsü yapılmasına asla izin verilmemesini emretmiştir. **Harp Ceridelerine Göre Çanakkale Savaşları'nda 57. Alay**, s. 304. 5 Temmuz tarihli bir başka emrinde, düşmanın lağım kazmasına karşılık zeminin dinlenmesiyle ilgili ifade ettikleri; yine aynı emirde toprak çalışmalarının sadece istihkâm sınıfından veya amele taburlarından beklenmemesi gerektiği de bu şekilde sayılabilir. **Çanakkale Muharebelerinde 19'uncu Tümen Cerideleri**, C V, s. 63. 30 Mayıs tarihli emrinde, hücumun üstün bir kuvvetle gerçekleşmesi için ihtiyat ve istinat kuvvetlerinin hücumdan önce ileri hattı sessiz bir şekilde takviye etmeleri ve hücumu birlikte ve ateşsiz gerçekleştirmeleri, emrini vermiştir. **Çanakkale Muharebelerinde 19'uncu Tümen Cerideleri**, C IV, s. 70.

ÇANAKKALE MUHAREBELERİNDE
MUSTAFA KEMAL'İN (ATATÜRK) SİPER SAVAŞINA YÖNELİK
EMİRLERİNİN ANALİZİ

canlı tutmaya yönelik ifadeleri ve karşı taarruz üzerine düzenlemeler yapılmasını emretmesi bu yaklaşımın bir yansımasıdır. Mustafa Kemal'in karşı taarruz anlayışına yönelik güçlü eğilimini, yalnızca Gelibolu Yarımadası'nın cephe özellikleriyle açıklamak yetersiz kalır. Onun askerî düşüncesinde, inisiyatif üstünlüğe ve taarruz ruhuna verdiği önem açık bir şekilde görülmektedir. Muharebelerin başında, İtilaf kuvvetlerini durdurmak ve cepheden söküp atmak amacıyla yoğun bir şekilde taarruz emirleri vermesi, özellikle de 25 Nisan 1915'te üstlendiği sorumluluk onun taarruz ruhuna ve inisiyatif üstünlüğe verdiği değerle ilgilidir. Nitekim bu yaklaşımı, çalışmada ele aldığımız üzere, I. Dünya Savaşı'ndan önce kaleme almış olduğu *Zabit ve Kumandan İle Hasbihal* adlı eserinde inisiyatif üzerine ortaya koyduğu düşüncelerle de açık biçimde örtüşmektedir. Mustafa Kemal sahra tahkimatının organizasyonunu ve düzenlenmesini de karşı taarruz anlayışı çerçevesinde ele almıştır. Verdiği emirlerde, yaklaşma yollarının inşası, ateş hatlarında mümkün olduğunca fazla sayıda tüfek bulundurulmasına yönelik düzenlemeler yapılması, bir cephede aynı anda birden fazla noktadan hücum edilebilmesi için siper hatlarının uzatılması, istinat birliklerinin sütte inşa ederek avcı hatlarını geniş bir cephe boyunca desteklemesi, geriden gelebilecek istinat ve ihtiyat kuvvetlerinin ileriye atılmalarını kolaylaştıracak tertibatın alınması, râh-ı mesturların ileri hattı takviye edebilmesi üzerine olan düzenlemelerin yapılması, huruç kademelerinin inşası ve avcı siperlerinin hemen arkasında örtülü olmayan bir ikinci siperlerin inşası gibi ayrıntılı teknik uygulamalara yer verilmiştir. Bu emirlerin odak noktasının ise tahkimatın taarruzu kolaylaştıracak şekilde düzenlenmesi, ateş gücünün etkin biçimde kullanılması ve kuvvetlerin ileri hatta taşınarak yoğunlaştırılması üzerine olduğu görülmektedir.

Bununla birlikte, ağustos ayı sonu itibarıyla İtilaf kuvvetlerinin taarruzlarının sona ermesiyle cephe, statik bir mevzi muharebesi haline dönüşmüştür. Eylül ayından itibaren ise İtilaf kuvvetleri yoğun bomba ve topçu atışları gerçekleştirmiştir. Bu süreçte, İtilaf kuvvetlerinin her an sürpriz bir taarruza geçme ihtimali ve yoğun ateş gücü kullanımı, cephede müdafaaya yönelik önlemlerin artırılmasına neden olmuş ve tahkimat güçlendirilmiştir. Bu yeni savaş şartları cephede müdafaaya önlemlerine öncelik verilmesini gerekli kılmış olsa da Mustafa Kemal Bey, pasif bir müdafaaya anlayışını benimsememiş; aksine, aktif müdafaaya esasına dayanan bir yaklaşımı tercih etmiştir. Bu anlayış çerçevesinde yoğun gözetleme ve keşif taarruzları gerçekleştirmiş; ayrıca İtilaf kuvvetlerinin her an cepheyi tahliye etme ihtimalini göz önünde bulundurarak taarruz hazırlıklarını daima canlı tutmuş ve buna yönelik emirler vermiştir. Sonuç itibarıyla muharebelerin eylül ayından sonra

yeni büründüğü görünümüyle birlikte, Mustafa Kemal Bey'in inisiyatif üstünlüğe verdiği değer, bu kez kendisini aktif müdafaa anlayışında göstermiştir.

Bununla birlikte Mustafa Kemal'in emirlerine yansıyan diğer taktik yaklaşımlar, harekât harbine odaklı olan I. Dünya Savaşı'ndan öncesi öğretilerden farklı noktalarda olmuştur. I. Dünya Savaşı siper savaşlarının özgünlüğü, siper hatlarının bitişik olarak inşa edilmesi ve tahkimatın birkaç siper hattından olacak şekilde derinliğine doğru tertibat edilmesine dayanıyordu. Derinliğine doğru tertibat, cephede kuvvetlerin istinat ve ihtiyat kuvveti olarak kullanılmalarını, harekât harbine göre daha önemli bir hale getirmiştir. Bu bağlamda, Mustafa Kemal'in emirlerinde istinat ve ihtiyat kuvvetlerinin birinci hattı takviye etmeleri, gerektiğinde tüm kuvvetlerin kullanılabilmesi ve birliklerin değiştirilerek dinlendirilmesi gibi hususlar ön plana çıkmıştır. Ayrıca derinliğine doğru tertibat, siper hatları arasındaki irtibatı da önemli kıldığından, Mustafa Kemal'in irtibatın sağlıklı şekilde yürütülmesine yönelik emirleri de dikkate değerdir. Bununla birlikte siper savaşının bir çıkmaza yol açması, savaşan orduların sürpriz baskınlarla bu çıkmazı aşmaya çalıştığı bir savaş ortamında, gözetlemenin hassasiyetle yapılması, yine Mustafa Kemal'in üzerinde yoğunlaştığı meselelerden birisi olmuştur. Her ne kadar I. Dünya Savaşı'ndaki siper savaşı, savaş öncesi askerî öğretilerden farklı biçimde gelişmiş olsa da sahra tahkimatının temel inşa teknikleri büyük ölçüde korunmuştur. Mustafa Kemal'in sahra tahkimatının inşasına yönelik verdiği emirlerde bu teknik devamlılığın izleri görülmektedir. Askerî disiplinin en temel unsurlarından biri olan emir-komuta düzeninin sağlanmasında yaşanan sorun, Çanakkale Muharebelerinde özellikle sonuç alınamayan taarruzlar sonrasında ileri hatta meydana gelen yığılmalardan kaynaklanmıştır. Mustafa Kemal'in, sert uyarılar içeren emirleriyle emir-komuta düzenini tesis etmeye çalıştığı görülmektedir. Bununla birlikte uzun süren siper savaşının askerlerin ruh halinde yarattığı bezginlik ve uyuşukluğu önlemek için, Mustafa Kemal'in sıkı disiplin, sürekli teyakkuz ve düzenli talimlerle bu durumu aşmaya çalıştığı görülmektedir. Atış idaresine ilişkin olarak hem piyade hem de topçu birliklerinin gereksiz ateşten kaçınması, ateş hattının önünün açık tutulması, topçu ve piyadenin iş birliği içinde hareket etmesi ile topçunun hazırlık ateşinin önemi gibi hususlar, Mustafa Kemal'in emirlerine yansıyan diğer unsurlar olmuştur. Tüm bunlara ek olarak Mustafa Kemal'in muharebeler boyunca yüksek bir sorumluluk duygusuyla hareket ettiği ve siper savaşının en fazla zedeleyebileceği unsur olan manevi gücü yükseltmeye yönelik yaklaşımı, emirlerinin genelinde izlenebilmektedir.

ÇANAKKALE MUHAREBELERİNDE
MUSTAFA KEMAL'İN (ATATÜRK) SİPER SAVAŞINA YÖNELİK
EMİRLERİNİN ANALİZİ

Bu çalışmada Mustafa Kemal'in taktik yaklaşımları, harp raporları ve emirleri üzerinden tespit edilerek soyutlanmaya çalışılmıştır. Bununla birlikte tümen komutanlığı seviyesinde yayımlanan emirlerin muharebelere dair daha kapsayıcı ve genelleştirici nitelikte olması nedeniyle siper savaşına özgü bazı uygulama ve tekniklerin bu emir ve raporlara yansımamış olabileceği göz önünde bulundurulmalıdır. Buna rağmen, Mustafa Kemal'in yüksek bir kavrayış gücü ile detaylara verdiği önem, bu çalışmanın ortaya konulmasına imkân sağlamıştır. Doğası gereği evrensel nitelikler taşıyan taktik uygulamaların, cepheden cepheye ya da komutandan komutana farklı ağırlık noktalarına sahip olacağı açıktır. Bu nedenle taktik meselelerin bu farklılıkları gözетerek ele alınması önem arz etmektedir.

İntihal Taraması

Plagiarism Detection

Bu makale intihal taramasından geçirildi. (<https://intihal.net/>)

This paper was checked for plagiarism. (<https://intihal.net/>)

Etik Beyan

Ethical Statement

Bu makalede Etik Kurul Onayı gerektiren bir çalışma bulunmamaktadır.

There is no study that would require the approval of the Ethical Committee in this article.

Açık Erişim Lisansı

Open Access License

Bu makale, Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı (CC BY-NC) ile lisanslanmıştır.

This work is licensed under Creative Commons AttributionNonCommercial 4.0 International License

KAYNAKÇA

Albayrak, Muzaffer, “Liman von Sanders”, **Türkiye’de Beş Sene**, Liman von Sanders, çev. Osmanlı Genelkurmayı Askeri Tarih Encümeni Tercüme Heyeti, yay. haz. Muzaffer Albayrak, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2006.

Alman Sahra Tahkimatı Ta’limnamesi, Birinci Kısım, mütercimi: İsmail Hakkı Kurtcepe [Erkân-ı Harbiye Binbaşlılarından], Dersaadet, Matbaa-i Askeriye, 1923.

Askerî Kayıtlara Göre Çanakkale Cephesi’nde 19 Mayıs 1915 Türk Taarruzu, ed. Barış Borlat, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alan Başkanlığı, Ankara, 2000, C 1.

Atacanlı, Sermet, **Arıburnu’nun İlk Müdafaası**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2015.

Basri [Muallimi Mirliva], **Mevzi Harbi Notları**, (Büyük Kumanda Kursu), Askeri Akademiler Kumandanlığı Matbaası, Yıldız 1927.

Baycan, Nusret, **Atatürk ve Askerlik Sanatı**, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Ankara 1998.

Belen, Fahri, **Atatürk’ün Askeri Kişiliği**, Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1963.

Belen, Fahri, **Çanakkale Savaşı (Harp Akademisi 1934-1935 Tedrisatından)**, Harp Akademisi Matbaası, İstanbul 1935.

Birinci Dünya Savaşı’nda Çanakkale Cephesi (Amfibi Hareket), C V, II. Kitap, Genelkurmay Basımevi, Genelkurmay Personel Başkanlığı Askerî Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Daire Başkanlığı Yayınları, Ankara 2012.

Birinci Dünya Savaşı’nda Çanakkale Cephesi (04 Haziran 1915-09 Ocak 1916), C V, III. Kitap, Genelkurmay Basımevi, Genelkurmay Personel Başkanlığı Askerî Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Daire Başkanlığı Yayınları, Ankara 2012.

Bourne, John, “Total War I: The Great War”, **The Oxford History of Modern War**, ed. Charles Townshend, Oxford University Press, 2000, s. 117-137.

Crevel, Martin van, **The Changing Face of War: Combat From The Marne to Iraq**, Ballantine Books (Epub edition), New York 2005.

Çalışlar, İzzeddin, “Org. İzzettin Çalışlar’ın Biyografisi”, **On Yıllık Savaşın Günlüğü**, haz. İsmet Görgülü, İzzeddin Çalışlar, Güncel Yayıncılık, İstanbul 2007.

Çanakkale Muharebelerinde 19’uncu Tümen Cerideleri, C II (11.04.1915-07.05.1915), Genelkurmay Basımevi, Genelkurmay Personel Başkanlığı Askerî Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Daire Başkanlığı Yayınları, Ankara 2015.

ÇANAKKALE MUHAREBELERİNDE
MUSTAFA KEMAL'İN (ATATÜRK) SİPER SAVAŞINA YÖNELİK
EMİRLERİNİN ANALİZİ

Çanakkale Muharebelerinde 19'uncu Tümen Cerideleri, C III (08.05.1915-24.05.1915), Genelkurmay Basımevi, Genelkurmay Personel Başkanlığı Askerî Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Daire Başkanlığı Yayınları, Ankara 2015.

Çanakkale Muharebelerinde 19'uncu Tümen Cerideleri, C IV (25.05.1915-29.06.1915), Genelkurmay Basımevi, Genelkurmay Personel Başkanlığı Askerî Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Daire Başkanlığı Yayını, Ankara 2017.

Çanakkale Muharebelerinde 19'uncu Tümen Cerideleri, C V (29.06.1915-22.07.1915), Genelkurmay Basımevi, Genelkurmay Personel Başkanlığı Askerî Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Daire Başkanlığı Yayını, Ankara 2017.

Çanakkale Muharebelerinde 19'uncu Tümen Cerideleri, C VI (22.07.1915-08.08.1915), Genelkurmay Basımevi, Genelkurmay Personel Başkanlığı Askerî Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Daire Başkanlığı Yayını, Ankara 2017.

Doyle, Peter; Bennett, Matthew R., "Military Geography: The Influence of Terrain in the Outcome of the Gallipoli Campaign: 1915", **The Geographical Journal**, Vol. 165, No. 1 (Mar. 1999), s. 12-36.

Entreaygues, M., "German Trench-Defense Methods: Nature of the Famous Hindenburg Line, Which the Allies Smashed by Hard Fighting", **Current History** (1916-1940), Vol. 9, No. 2, Part I (November, 1918), s. 313-314.

Erickson, Edward J., **Çanakkale Savaşı: Ateş Altında Komuta**, çev. İsmail Hakkı Yılmaz, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2019.

Erikan, Celal, **Komutan Atatürk**, Türkiye İş Bankası, Ankara 1972.

Esat Paşa, **Esat Paşa'nın Çanakkale Anıları**, haz. İlhan Ilgar, Baha Matbaası, İstanbul 2003.

Fearon, James D., **The Offense-Defense Balance and War Since 1648**, Presented at the Annual Meetings of International Studies Association, Chicago, February 21-25, 1995.

Görgülü, İsmet [Tnk. Kurmay Albay Kara Harp Okulu Öğretim Elemanı], **Atatürk ve İnsiyatif**, Harp Akademileri Komutanlığı 1991-19912 Öğretim Yılı İlk Dersi, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul 1991.

Görgülü, İsmet, **On Yıllık Harbin Kadrosu (1912-1922 Balkan-Birinci Dünya ve İstiklal Harbi)**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2021.

Harp Ceridelerine Göre Çanakkale Savaşları'nda 57. Alay, yay. haz. Murat Karataş, Buğra Terzi, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2021.

Harp Ceridelerine Göre Çanakkale Savaşları'nda 27. Alay, C I, yay. haz. Murat Karataş, Barış Borlat, Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alan Başkanlığı Yayınları, Ankara 2017.

Harp Ceridelerine Göre Çanakkale Savaşları'nda 27. Alay, C II, yay. haz. Murat Karataş, Barış Borlat, Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alan Başkanlığı Yayınları, Ankara 2018.

Harp Ceridelerine Göre Çanakkale Savaşları'nda 27. Alay, C III, yay. haz. Murat Karataş, Barış Borlat, Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alan Başkanlığı Yayınları, Ankara 2020.

Harmon, Russell S., Dillon III, Francis H. Garver, John B., “Perspectives On Military Geography”, **Studies in Military Geography and Geology**, ed. Douglas R. Coldwell, Judy Ehlen, Russell S. Harmon, Kluwer Academic Publishers, Dordrecht, 2004.

<https://www.britannica.com/event/Western-Front-World-War-I>, Erişim Tarihi: 14 Haziran 2025.

<https://www.theguardian.com/football/the-agony-and-the-ecstasy/2020/mar/24/when-football-played-world-war-one-north-london-derby>, Erişim Tarihi: 14 Haziran 2025.

İşitan, Rıza, **Avustralya Belgeleriyle Çanakkale Savaşları**, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ağustos, 2022.

İ. Hakkı [Harbiye Mektebi Sahil ve Kal'a Harbi Muallimi Kaimmakam], **Harb-i Umumiden Evvel, Harb-i Umumi Esnasında ve Hâl-i Hazırda Tahkimat Usulleri**, (Mekteb-i Harbiye Konferanslarından), Mekteb-i Harbiye Matbaası, 1341.

İ. Hakkı (Harbiye Mektebi Sahil ve Kal'a Harbi Muallimi Kaimmakam), **Yeni Sahra Tahkimat Talimnamemizin Ta'biye Nokta-i Nazarından Şerhi**, Necm-i İstikbal Matbaası, İstanbul 1925,

İsmail Berkok [Harbiye Mektebi Ta'biye Baş Muallimi Erkân-ı Harb Kaimmakamı], **Müşterek Ta'biye: Muhtelif Sınıfların Birlikte Sevk ve Muharebesi**, Mekteb-i Harbiye Matbaası, 1928.

İzzeddin [Erkânıharp Kaymakamı], «Arıburnu Muharebatında İstihsal Edilen Tecarüb», **Çanakkale Savaşları İle İlgili Makaleler (1915-1960)**, C I, yay. haz. Cumalı vd., ed. Onur Kuşku, Çanakkale Savaşları Enstitüsü, İstanbul, 2021, s. 153-181.

Karataş, Murat, “Çanakkale Cephesi'nin Atardamarı: Râh-ı Mestur”, **Anafarta**, S 13, Kış 2021, s. 39-50.

Keegan, John, **First World War**, Vintage Canada Edition, United State of America, 2000.

Kervan, Aslıhan, “Çanakkale Cephesi'nde 19 Mayıs Taarruzu ve 24 Mayıs Ateşkesi”, **Türk Savaş Çalışmaları Dergisi**, 3, no. 1 (2022), s. 32-50.

ÇANAKKALE MUHAREBELERİNDE
MUSTAFA KEMAL'İN (ATATÜRK) SİPER SAVAŞINA YÖNELİK
EMİRLERİNİN ANALİZİ

Keyvanoğlu, Sacide Jale, **General Fahri Belen'in Hayatı, Siyasi Faaliyetleri ve Eserleri (1892-1975)**, Uşak Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Uşak 2020.

Kip, Selahaddin A. [Hr. Ak. Öğretmenlerinden, Emekli Kurmay Alb.], **Askerî Kamus**, Vakıf Matbaası, İstanbul 1939.

Levy, Jack S., "The Offensive/Defensive Balance of Military Technology: A Theoretical and Historical Analysis", **International Studies Quarterly**, The International Studies Association, Vol. 28, No. 2, (Jun., 1984), s. 219-238.

Magnan, Bernard Pierre, **Fenn-i Harb**, çev. Ovanes-Hüseyin Avni Paşa, Mekteb-i Harbiye Matbaası, 1267 (1850-51).

Mevzi Muharebeleri Hakkında Sınıf-ı Muhtelifeye Mahsus Ta'limnamedir, Matbaa-i Askeriye, 1332 (1916).

Miralay Süleyman Şakir, **Cepheden Hatıralar: Altıncı Fırka Çanakkale Harbi'nde**, Vadi Yayınları, İstanbul 2006.

Mustafa Kemal, **Anafartalar Muharebeleri'ne Ait Tarihçe**, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Başkanlığı Yayınları, Genelkurmay Basımevi, Ankara 2011.

Mustafa Kemal, **Arıburnu Muharebeleri Raporu**, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Başkanlığı Yayınları, Genelkurmay Basımevi, Ankara 2011.

Mustafa Kemal Atatürk'ün Çanakkale Cephesi Yazışmaları (Emir-Rapor ve Mektupları), yay. haz. Fatma Bulut Hacıoğlu, ed. Barış Borlat, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Yayınları, Çanakkale 2023.

Mustafa Kemal Atatürk, "Zabit ve Kumandan ile Hasbihal", **Zabit ve Kumandan İle Hasbihal Nuri Conker'in Zabit ve Kumandanı İle Birlikte**, İş Bankası Yayınları, İstanbul, t.y.

Notes on Field Fortification, For Use of Student Officers, Army School of the Line, 1916, prepared by The Army Field Engineer School, Army Service School Press, Fort Leavenworth 1916.

Osmanlı Belgelerinde Çanakkale Muharebeleri I, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara 2005.

Öz, Necdet, "Harp Ceridelerine Göre Çanakkale Muharebelerinde Derinliğine Tertibat Anlayışı", **Askerî Tarih Araştırmaları Dergisi (ATAD)**, Yıl 2023, S 35, s. 39-73.

Öz, Necdet, **Yenileşme Dönemi Osmanlı Ordusunda Talimnameler**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2021.

Piyade Endaht Ta'limnamesi, Matbaa-i Askeriye, İstanbul 1327 (1911).

Piyade Ta'limnamesi, Matbaa-i Askeriye, İstanbul 1328 (1912).

Ruşen Eşref, **Anafartalar Kumandanı Mustafa Kemal İle Mülakat**, Hamit Matbaası, İstanbul 1930.

Saunders, Anthony, **Trench Warfare 1850-1950**, Pen and Sword Military (Epub edition), Barnsley 2010.

Sabah, İsmail, **Çanakkale Muharebelerinde 57. Alay**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2024.

Sabuncuoğlu, Nurhan, **Ansiklopedik Askerî Terimler Sözlüğü: İngilizce-Türkçe**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2008.

Sahra İstihkâmâtı Ta'limnamesi, Dersaadet, Mühendishane-i Berri-i Osmani Matbaası, 1325 (1910), Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), İrade Harbiye (İ. HB.) 7/16.

Sahra Tahkimatına Dair Tecârib-i Harbiye, Matbaa-i Askeriye, İstanbul 1331 (1915).

Sanders, Liman von, **Türkiye’de Beş Sene**, çev. Osmanlı Genelkurmayı Askeri Tarih Encümeni Tercüme Heyeti, yay. haz. Muzaffer Albayrak, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2006.

Savaş, Mustafa Talha, **Son Dönem Osmanlı Kumandanlarından Mehmed Esad (Bülkat) Paşa (1862-1952)**, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya 2019, s. 5, 21, 35, 75, 101, 143, 164.

Shimshoni, Jonathan, **Technology, Military Advantage and World War I: A Case for Military**, International Security, Winter, 1990-1991, Vol. 15, No. 3 (Winter, 1990-1991), s. 187-215.

Stevenson, David, **1914-1918: The History of the First World War**, Penguin boks (epub edition), 2004.

Toker, Hülya, **Çanakkale Muharebelerine Katılan Komutanların Biyografileri (Belge ve Fotoğraflarla)**, Genelkurmay Personel Başkanlığı Askerî Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Daire Başkanlığı Yayını, Ankara 2017.

Van Evera, Stephen, “The Cult of the Offensive and the Origins of the First World War”, **International Security**, The Massachusetts Institute of Technology (MIT) Press, Summer, 1984, Vol. 9, No. 1 (Summer, 1984), s. 58-107.

Zabecki, David T., **The German 1918 Offensives: A Case Study in the Operational Level of War**, Routledge Taylor and Francis Group, London and New York 2006.